

Coroi Artur

A HÁROMSZÉKI KILENC FALU KÖZÖS ERDEJÉNEK TÖRVÉNYE, 1713 (I. RÉSZ)

IMREH ISTVÁN SZÜLETÉSÉNEK 90. ÉVFORDULÓJÁRA

Imreh István professzor úr (1919. szeptember 12. Sepsiszentkirály – 2002. január 31. Kolozsvár) nyomdokán haladva az elmúlt években több, mind- eddig ismeretlen székely falutörvényre és rendtar- tásra bukkantunk. Itt következő dolgozatunkban a háromszéki – pontosabban sepsiszéki – *Kilenc falu erdejéről* 1713. június 12-én hozott *deliberátumokat* – határozatokat, végzéseket, döntéseket – kívánjuk bemutatni, egyúttal közzétéve azok teljes, betű- és írásjel-hű szövegét is. A végzések egy, a 18. század végén vagy a 19. század elején készült másolatban maradtak fenn a Magyar Országos Levéltárban, a dálnoki Lázár család levéltári állagában.¹

A dolgozat közlését az *Acta Siculica* évkönyvek terjedelmi okokból csak két részre osztva tudják megoldani, ezért a 2009. évben megjelenő első rész az 1713-as *deliberátumok* elsődleges formai-tartalmi ismertetését tartalmazza, kimutatva azok falutör- vény jellegét, elemzi történelmi-társadalmi hátterü- ket, a birtokviszonyok korabeli földrajzi, rokonsági, demográfiai stb. tényezőit, a beerdölési jogokat (egy- bevetve 1820-as stb. adatokkal is), valamint az erdő- lés rendjét. A második, 2010-ben megjelenő részben az erdő őrizetének, az erdőkielésnek és a vonatkozó bíraskodásnak elemzésére kerül sor, valamint a két rész közös *Függelék*eként a tulajdonképpeni forrás- szöveg közzétételére.

Imreh István, a székely falutörvények világát tár- gyaló nagy szintézisében a több falu közös birtokát

képező szántókról, kaszálókról, legelőkről, erdőkről, havasokról stb. szólván, megemlítette a kilenc falu erdejét is: „A háromszéki Kilenc falu erdeje ugyan- csak a Bodoki havas aljában fakadó borvíz miatt vált ismeretessé. Ennek a számottevő erdő- és legelőte- rületnek a birtokosai a következő községek voltak: Bodok, Fotos, Martonos, Étfalva, Zoltán, Gidó- falva, Angyalos, Besenyő és Eresztevény. 1826-ban a falvankénti körülhatárolással kísérleteztek. Meg- maradt azonban a vagyonszövetség, hiszen 1833. no- vember 19-én az étfalvi jegyzőkönyvbe azt írták be, hogy a 9 falu gyűlésiben Gidófalván határoztak az erdőt károsítók büntetése felől, s megmaradt a társ- községek együttesen választott vezetőségének a bír- ságlási joga”. A kilenc falu közül azonban, folytatja a szerző, „Étfalvának... van saját erdeje, külön birto- kol Zoltánnal egy Avast (arról jegyzőkönyvet vezet- nek), részes – mint láttuk – a kilenc falu erdejében, és Háromszéknek közelebbről meg nem határozott helyen fekvő széki birtokából is jussol”.² (Sepsiszek *bodzai* közhavasainak legelőit, kaszálóit és erdeit 1820-as adatok szerint valamilyen formában a szék majd’ minden faluja – szám szerint 31 –, valamint a kézdiszéki Lécfalva is élte.³) Kutatásaink során magunk is rábukkantunk egy az étfalvi tilalmas er- dőre vonatkozó 1690-es keltezésű feljegyzésre (*die 7 Julij 1690. ...Gabor Diak ...az Etfalvi tilalmas erdő- ben...*⁴) és egy az 1731-ből is ismert három tilalmas bodoki *Avas* valamelyikére vonatkozó 1679-es adatra (*die 10 men[sis] Martij A[nn]o 1679. Falunk vegezese hogy az avasrol Eöt forintra buntetnek*).⁵ Az 1820-as

¹ MOL, P 1610.

² IMREH István 1983, 151–152, 360, 363. (A közös erdők falvankénti körülhatárolása nem tűnik azonosnak azoknak a *fa- luknak* *quantitása* és az *antiqua sessióknak numerussa* szerint való felosztásával; Uo., 149, 186.); IMREH István 1987, 129.

³ TAKÁCS Péter 2002, 37–138, 203; TAKÁCS Péter 2003, 113. Kisborosnyó 1724-es és Szotyor 1727-es falutörvénye is említi a *Bozzai birodalmat*, illetve *legelőt*. (IMREH István 1983, 164, 360, 363.) Az eresztevényiek 1864-ben a *harminc közönség erdejének* nevezték Sepsiszéknak a *bodzai vámnál lévő birtokát*. (OSzK Kézirattára, FM 1, 3814/A.)

⁴ *Causae Levatae Conam Generosis Dominis Nicolao Tompa de Kiis Borosnyo, Ladislao Daczo de Sepsi Szent György Benedicto Marton*

de Killyen et Stephano Barta de Nagy Borosnyo tanquam Inquisi- toribus Malorum et malefactorum; praesentibus etiam Generosis Dominis Balthasare Szekely de dicta Killyén, Vice Judice Regio, et Stephano Szonda de Gidoffalva jurato Notario, Sedes Sepsi Anno 1690. (OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 18^r.)

⁵ *Generalis Malefactorum Inquisitio Per Generosos Dominos Pet- rum Daczo de Szent Gyeorgij Georgium Szekel de Killyen, Michael Literati alias Kádár de Uzon Petro Jancso de Gidoffalva ad id speci- aliter emissis per Generoso Domino Michael Nemes Vice Judicis Se- dis Siculicalis Sepsi, ut et Stephanus Szonda Jurato Notario ejusdem Sedis celebratae Incipit die 10 mensis Martij Anno 1679.* (Uo., 30^v.) A bodoki falutörvény (1731) az *Alsó avasból* elvitt egyetlen szál fáért 3, a *Szentegyház avasából* elvittért 6, a *Borviz* ⇒

adatok arra engednek következtetni, hogy Étfalván és Bodokon kívül a többi társközségnek – Besenyőnek, Eresztevénynek, Gidófalvának, Martonosnak, Zoltánnak és talán Angyalosnak is – már a korábbi századokban is volt saját külön erdőbirtoka, bár ezen falvak némelyikének lakói 1820-ban más falvak erdejére is jártak.⁶ Talán saját erdejükre vagy erdeikre vonatkozó végzéseik vagy rendtartásaik is voltak, és erdeik ügyeiről jegyzőkönyvet is vezethettek.

A székely falutörvények világában jártasabbak az 1713-as végzések olvastán joggal vethetik fel a kérdést, hogy valóban falutörvényre bukkantunk-e? A kérdésre csak az okiratba foglalt végzések formai-tartalmi vizsgálata után válaszolhatunk.

Okiratunk – épp úgy, mint a falutörvények többsége – négyes tagolású.

Első része – igen lakonikusan – megnevezi a vitában álló feleket (a kilenc falut és a közös erdejükbe beerdülő *holmi kitsin jóságokat bíró extraneus embereket... bé bíró Possessorokat*), rámutat a vita okára (a kilenc falu közös erdejének a bebírók beerdölési jogosultságának szabályozatlansága miatti *nagy Kárrára Pusztulására*), megnevezi a vita megoldására felkért hatóságot (*a nemes Széket*, vagyis a széki tisztséget), bemutatja a vita megoldásában követett eljárást (minden bebíró – a kilenc falu mindegyikében külön-külön fellelhető – jóságának a birtoklás jogcíme, törvényessége és a birtokolt jóság milyensége szempontjából való vizsgálatát, amelynek alapján az illetőknek a beerdölésre való jogosultsága és annak mértéke megállapítható), és megnevezi azt a falut – Étfalvát – ahol az eljárás folyt. (Talán nem véletlen, hogy az utolsó ismert híradások némelyike a *Kilenc falu erdejéről* szintén az étfalvi jegyzőkönyvben olvashatóak.)

Az okirat első része minden szempontból eleget tesz egy perfelvétel formai követelményeinek és jelzi, hogy következnek a perben hozott végzések, de sem ebben a részben, sem az okiratnak a perben hozott végzéseket tartalmazó második, leghosszabb, legadatgazdagabb részében nem találjuk meg magának a perfolyamatnak a leírását, ezért azt bizonyos mértékig magunknak kell rekonstruálnunk.

A bíraskodásra felkért széki tisztség és a helyi előljárók az érdemi munka megkezdése előtt nyilván

kitűzték az elég időigényes eljárás célját, megindításának és befejezésének határidejét, és mindezt közhírré is tették, majd sorra vették a kilenc falut, és megvizsgálták, birtokolt-e az eljárás kezdete előtt valamely törvényes jogcímen, bizonyíthatóan és ténylegesen, bármekkora és bármilyen módon szerzett bennvaló jóságot a magát bebírónak tekintő és így a beerdölés jogára igényt formáló kézdiszéki személy vagy – többnyire egyértelműen örökös-rokonsági – csoport az illető faluban. Gyakorlatilag a széki tisztség a helyi előljárókkal falvanként számbavétette a beerdölésre igényt tartó kézdiszékieket, azután – időhaladékat adva – bekérte mindannyiuk birtokjog-igazoló írásait (adásvételi szerződéseket, végrendeleteket, zálogosleveleket, genealógiai táblázatokat, falubavételt igazoló jegyzőkönyvi kivonatokat stb.), a jóságszerzésre jogosító – a rendi hovatartozást igazoló – okiratokat (hiteles lustramásolatokat vagy kivonatokat, nemesleveleket) és talán valamiféle erkölcsi bizonyítványokat is,⁷ illetve beidézte az illetők birtokjogát bizonyítani tudó és hajlandó tanúkat,⁸ majd a helyi előljárósággal és a jóságszomszédokkal együtt minden faluban *oculálták és perlustrálták*, azaz megszemlélték és lajstromozták a kézdiszékiek által ténylegesen birtokolt és *praetendált* jóság(ka)t. (Ezen ősi eljárás során feljegyezték a szemrevételezett jóságok nagyságát, minőségét, jogi természetét és eredetét, valamint a szomszédait.⁹) Ezek után, az eljárás befejezésének napján a bírák a törvényekből, illetve a szokásjogból fakadó ismérvek alapján, a valós helyzet ismeretében elbírálták a kézdiszékiek minden egyes – nyilván előzetesen is megvizsgált és mérlegelt – beerdölési igényét. Az ilyen előzmények után hozott – a kézdiszékiek bebírói mivoltát törvényes úton tisztázó és ezzel egyidejűleg a kilenc falu erdejébe való beerdölési jogosultságukat és annak mértékét bennvalójuk meglétéhez, minőségéhez, jogi státusához stb. igazító – *deliberátumokat* (végzéseket) okiratba foglalták. Az eljárást befejező törvénynapon a jelek szerint minden érdekelt személynek és valószínűleg minden csoport legalább három képviselőjének meg kellett jelennie.

Az okirat harmadik részében előbb a törvénytevő széki tisztség – nyilván, mint addig is, a helybeliek egyetértésével és közreműködésével –, majd a széki

⇒ *avasából* elvittért 4 forintos bírságot írt elő. (IMREH István 1983, 368–371.) A bodoki *Avas* nevű közerdőt 1814-ben 50–50% arányban osztották fel egyfelől a határőrkatonák, másfelől a Mikó-udvar és jobbágysai között. (IMREH István 1979, 79.) Az *Also avast* lásd 1859-ben is. (HAJDÚ Mihály – SLÍZ Mariann 2001, 154.)

⁶ TAKÁCS Péter 2002, 93–99, 102–109, 117–118, 136–138. Fotos vagy az eredetiből, vagy a kiadványból maradt ki.

⁷ IMREH István 1983, 48, 418, 422–423; és 1701. *Dje 9. Mar-*

tij. Verificallha regestrummal s egyeb documentummal; 1701. Dje 19. Aprillis. minden leveleket elsőben verifealvan. (OSzK Kézirat-tára, Fol. Hung. 953, 212^r, 222^r.)

⁸ *A[nno] 1693 die 10 Xdece[bris]. Vagy levelbeli vagy emberbeli bizonsag.* (Uo., 128^v.)

⁹ „1569–1571. Mezőmadaras. Fekete new predium... ki mennek az peres feoldnek szijnjire, Modo oculare revisionis, perlustralak az reketet, az Bizonssagok kj mutataak az hatarat.” (SzOkl, II, 277–286.)

tiztség jelenlétében és egyetértésével a kilenc falu bírái és közönsége hozott bölcs előrelátással néhány igen fontos végzést a jövőre nézve, annak biztos tudatában, hogy az 1713-as esztendőig szokatlan előnyöket élvező kézdiszékiek, illetve leszármazottaik nem egykönnyen fognak belenyugodni helyzetük megváltozásába, a kilenc sepsiszéki falu lakosai között pedig mindenkor akadhatnak kisebb-nagyobb törvényszegésekre hajlamos társaik. Ezeket a falutörvényekre jellemző módon hozott, az okirat második részéhez szervesen kapcsolódó, azoktól el nem választható végzéseket logikai sorrendjük szerint soroljuk fel.

Először is elrendelték az egy vagy két részre való beerdölés jogát immár törvényes eljárással elnyert tényleges bebírók – magánosok és örökös-rokonsági csoportok – *regestrumba*, nyilvántartásba vételét, mégpedig feltehetően abban a faluban, amelyben jószáguk találtatott, az egyes *regestrumok* mindenkori őrzését pedig az illető falu bírójára bízta.

Másodszorban arra kötelezték az egy vagy két részre való beerdölés jogát elnyert csoportok tagjait, hogy – részesedésük arányában – egyezzenek meg egymással e joguk gyakorlásának rendjében.

Harmadszorban arra kötelezték az egy vagy két részre való beerdölés jogát elnyert csoportok tagjait, hogy évente jelentsék az illetékes bírónak a *Pünkösti Innep napokon*, melyikük milyen mértékben fogja gyakorolni az elnyert jogot az illető esztendőben. (A beerdölésre jogosult csoportok tagjai – számuk és részesedésük mértékének függvényében az általuk választható megoldások száma elméletileg igen nagy lévén – saját érdekükben nyilván a legegyszerűbb megoldást igyekeztek megtalálni.) Amikor időszerrév vált, az utóbbi két előírás hatályát nyilván kiterjesztették a beerdölési jogot egyénileg elnyert személyek örököseire is.

Negyedszorban elvégezték, hogy a kilenc falu bírái minden személyválogatás nélkül vitethessék be a harmadik előírás betartásának mellőzésével erdőlni merészelnők *szekerét* és *marháját*, az illetőket pedig ugyanúgy büntethessék, mint az *extraneusokat*, vagyis az olyan idegeneket, akiknek semmilyen jogcímük nincs a kilenc falu erdejébe való beerdölésre.¹⁰

Ötödszorban, a közös erdő megóvása érdekében – *interim*, azaz törvényközön, vagyis az eljárás kezdete és vége közötti időszakban – *Az Kilentz falubéli Bírák, és lakosok... Közönséges egyező értelemről in facie Sedis Judicariae meg egyezének*, hogy a lakosok eladásra szánt jószágukkal vagy annak *particulájával*, darabkájával – kizárva minden családságot és rosszhiszeműséget – előbb a *praetendens véreket*, ha

pedig azok nem vennék meg, a *kilenc faluban lévő Possessorokat*, birtokosokat kötelesek megkínálni, és csak azután adhatják el idegeneknek szabadon, ha azoknak sem kell: hasonló döntést számos esetben hoztak más székely községek is.¹¹ Valójában az érintettek megerősítették a kilenc falu viszonylatában az 1555. április 28-án írásba foglalt, de annál ősbibb, fennebb már említett rendelkezést.

Végül – hatod- és hetedsorban – a kilenc falu bírái és lakosai a bíráskodó széki tiztség jelenlétében úgy döntöttek, hogy az ötödik előírást semmibe vevő *Privata Personák... in Perpetuum amittálják* – engedjék át örökösen – az így elidegenített jószágot annak a falunak, amelyben az fekszik, ezen felül pedig a szék vicetisztje azon nyomban 12 forintot vehessen meg rajtuk, mihelyt a megkárosítottak – tehát a vérek és a kilenc faluban lévő possessorok vagy az őket képviselő falusbíró és legalább két esküdt vagy más három tekintélyes falutag – az ügyben megkeresik. Tartalmilag ez az előírás is egy ősi székely törvény megerősítése és újabb bizonyítéka annak, hogy a falvak belsősegei – és ezáltal külsősegei – fölött csak maguk a falvak rendelkezhetek. A 12 forintos bírság behajtása viszont azért illette meg a vicetisztet, mert az engedetlenek a szék – Sepsiszek és a sepsiszéki tiztség – *ususával*, talán eleve a széki tiztség hatáskörébe tartozó, de mindenképpen annak hatáskörébe utalt ügyben, a széki tiztség által – a kilenc falu bíráival és lakóival együtt – hozott és megerősített előírással szegültek szembe, a falusbírók bírságolási joga pedig általában nem haladta meg a 2-3 forint értéket.¹²

Az okirat harmadik része tehát a mi számolásunk szerinti ötödik pontig még jórészt a bírói fórumot alkotó széki tiztség műve, az ötödik ponttal kezdődően azonban már nem bírósági végzés, hanem kizárólag a kilenc falu közakaratainak a széki tiztség jelenlétében és egyetértésével való kifejezése, amelyet a kilenc széki tiszt meg is erősített az aláírásával.

A harmadik rész tömörsége nemcsak a szék tisztiségének, hanem a kilenc falu bíráinak a hazai és a székely törvényekben, e törvények alkalmazásában való alapos jártasságát bizonyítja.

Az okirat negyedik részének a széki tiszt meg erősítő aláírásai tekinthetők.

Az okirat elsődleges formai-tartalmi vizsgálatát elvégezvén, felsoroljuk azon további ismérveket és érveket, amelyek alapján az okiratot falutörvénynek tekintjük.

A *Kilenc falu erdeje* nem egyedi esete az erdővagyon-közösségnek. Imreh István munkájában szó esik az aranyosszéki *székely erdőről* (a *Kő mögött való*

¹⁰ Hasonlóképpen határoztak Szemerján 1771-ben és Baróton 1775-ben. (IMREH István 1983, 253, 406, 439.)

¹¹ Uo., 161–163, 380, 440–441.

¹² 1564. július 5. (SzOkl, II, 176–178); IMREH István 1973, 58–59; IMREH István 1983, 72–74, 318.

nagy közös erdő – 1538), Marosszék három *közhasvasáról*, az alsíki *Negyedfelmegye havasáról* (hét község havasa – 1586–1620), a háromszéki *Hatodról* és az udvarhelyszéki *tizenhét falu havasáról*, hogy csak a jelentősebbeket említsük.¹³ A közös erdővagyyon *élésének* szabályozására is módot találtak eleink. A *Negyedfelmegye* falvai, Menaság, Mindszent, Szentlélek, Várdotfalva, Csomortán, Pálfalva és Deline lakói már 1620 táján megalkották a közösen bírt havasaik és erdeik használatát szabályozó rendtartásukat,¹⁴ tudunk az udvarhelyszéki Szentegyházás Oláhfalu és Kápolnás Oláhfalu 1772-ben megalkott hasonló jellegű *Constitutiojáról*, stb.¹⁵

A szomszédos falvak, a kisebb-nagyobb falucsoportok és a székek tehát törvényt is közösen hoztak közös javaik *élésének* mértékéről, rendjéről, mikéntjéről, vagy közös érdekeik érvényesítése végett, a törvényszegőket pedig közös fellépéssel igyekeztek megfékezni.

Köztudott, hogy szinte valamennyi erdőrendtartás vagy erdőkre vonatkozó előírást is tartalmazó falutörvény szabályozza a bebírók faizási jogát, számos falutörvény pedig tilalmazta a bebírók szaporítását, néha még a kitermelt fa idegeneknek való eladását is.¹⁶ A bebírók erdőlési jogának szabályozásáról és korlátozásáról lévén szó, esetünkben mi sem természetesebb, mint a végzések zömének személyre és személyek csoportjára való szabottsága, ami még csak nem is előzmények és párhuzamok nélkül való. Az erdőlési jog ugyanazon községeken belüli, személyre szóló korlátozása még az első ismert írott erdőrendtartásnál is régebbi: Szendemeteri Nyujtódi György uramnak az udvarhelyszéki Szentdemeter és Nagykend egyezségében tiltották meg a rendi hovatartozása szerinti részénél nagyobb famennyiség kivágását/hordását a közös erdőből, 1586-ban,¹⁷ Bikfalva közönsége pedig 1642. július 3-án szabályozta újra az uzoniak erdőlési jogát a Dobolló hegyén lévő bikfalvi erdőben.¹⁸ A Székelyföldön nemcsak az egyes községeknek, hanem a közös javakkal rendelkező társközségeknek is elidegeníthetetlen joguk volt szabályozni és/vagy korlátozni a bebírók és az idegenek részesedését javaikból, sőt, teljes mértékben kizárni őket azok használatából és élvezetéből, akár a falutörvénynek a bebírókra és az idegenekre vonatkozó előírásait be

nem tartó saját falusfelekkel együtt is. Természetesen a törvényhozó falunak vagy falucsoportnak ugyanolyan elidegeníthetetlen joga a kötelezettségek személyre vagy személyek csoportjára való kirovása is, mint a kivételezés és bizonyos jogok, mentességek vagy előjogok biztosítása egyes személyek vagy személyek csoportja számára, illetve a törvényes alap nélkül gyakorolt, azaz bitorolt jogok megvonása egyénektől vagy egyének meghatározott csoportjától, és a kizárólag más települések lakóira vonatkozó ilyen végzések sem mentek ritkaságszámba.¹⁹

A székely falutörvényekben tehát előfordulnak megnevezett személyekre és csoportokra (társközségek esetében pedig az egyes községekre) szabott előírások, végzések, határozatok.

Az utolsó két 1713-as döntés minden kétséget kizáróan a kilenc falu összalakosságának az ősi szokásjogon alapuló közakarattal fejezi ki, és nyilván a kilenc falu összes lakosának vagy képviselőinek – egy faluért három ember megfélemlített²⁰ – részvételével tartott gyűlésen, a falusbírák jelenlétében született, tehát önálló normamegerősítés és normaalkotás volt, amelyet a bíraskodásra felkért széki tisztség is szentesített. Százhusz év múlva sem volt ez másképp: a kilenc falu lakóinak vagy képviselőinek gyűlése 1833-ban is közakarattal határozott Gidófalván közös erdejük/erdeik ügyeiben.

Közismert tény, hogy számos falutörvény született kézen fogott közbírák vagy a felsőbbbség, például a széki tisztek közreműködésével, a közakarattal, közmegegyezéssel hozott falutörvényeknek a felsőbb hatóságokkal való elismertetése és a felsőbbbség általi megerősítése pedig ugyanolyan általános gyakorlat volt, mint a közakarattal, a közmegegyezés falutörvény formájában való kifejezése és rögzítése.²¹ Jellemző, hogy az említett két utolsó döntés formája és tartalma is megegyezik a falutörvényekével. A bíraskodásra felkért hatóság, vagyis a szék tisztsége nyilván csak a kilenc falu bírának és lakosságának – vagy a lakosság képviselőinek, ami jogilag ugyanazt jelenti – folyamatos és tevőleges részvételével, velük mindvégig szorosan együttműködve hozhatta meg a többi 1713-as döntést is.

A személyre vagy személyek csoportjára vonatkozó végzések és határozatok tehát ugyanúgy, mint

¹³ IMREH István 1983, 148–154; IMREH István 1987, 123–132. Udvarhelyszéken Bogárfalvának és Szentléleknek is volt közös erdeje, lásd 1598. február 23-i adat (SzOkl, VIII, 337–346).

¹⁴ IMREH István 1983, 294–297. A közös havasokon lévő kaszálók és legelők *élésének* eme szabályozását megfelelő változtatásokkal valószínűleg az erdőkre is vonatkoztatták.

¹⁵ Uo., 20–21, 243.

¹⁶ A zalániaiak 1780-ban kelt határozata ellenezte legélesebben a bebíróknak a helybeliek, az *régi ősbírók* és a *katonai jurisdictio*

alatt lévők általi szaporítását. (Uo., 48, 440–441.)

¹⁷ Uo., 245–246, 250.

¹⁸ SzOkl, IV, 274–276.

¹⁹ IMREH István 1983, 265–266, 290, 296, 299, 314, 328–329, 338–342, 344, 368–370, 379, 413, 415, 443, 450–451, 461, 473, 500, 501.

²⁰ 1555. április 28., 51. cikkely (SzOkl, II, 119–127).

²¹ IMREH István 1983, 18–21, 243, 297, 303, 305, 317–319, 328, 332–334, 339, 345, 348, 357, 366, 368, 399, 423, 444, 519.

a falutörvények, ugyancsak a kilenc falu lakosságának vagy képviselőinek egyetértésével és közreműködésével hoztattak, és a közakaratot testesítették meg.

A falutörvények általában a falusbíróra, az esküdtekre és más választott személyekre bízta a helyi hatósági, igazgatási, bíraskodási és más feladatokat. Az okirat harmadik részének végzései is ezt tették, ám – ami a falutörvényekben valamivel ritkábban fordul elő – a 12 forintos bírság beszedésének jogát a szék vicetisztjére ruházták.²² Ennek már okát adtuk.

Az írott falutörvény – többek közt a régi, bevett szokásokra, az íratlan szokásjogra vagy a régebbi írott falutörvényekre hivatkozva – általában a jövődre nézve érvényes hatállyal bővíti, szűkíti, pontosítja, módosítja és rendszerezett formában rögzíti a törvényhozó faluközösség őslakóinak és a bebíróknak a jogait és kötelezettségeit a közösség életének legfontosabb területein, megszabja a faluközösség vezető tisztségviselőinek és többé-kevésbé szakosított testületeinek a hatáskörét, feladatait és eljárás módját az ezen jogokhoz és a kötelezettségekhez való viszonyulás ellenőrzésében, a szabálysértések megállapításában és büntetésében. Ezt teszik az 1713-ban kelt deliberátumok is, amelyek egyértelműen utalnak a kilenc falu közös határa – tehát a kilenc falu erdeje – használatának írott vagy íratlan törvényeire, a prevarikátorok előállításának és büntetésének módjára (közvetve tehát a szervezett erdőőrizet és az erdőőrizet szabályainak a meglétére is), ugyanakkor pontosan meghatározzák a beerdőlésre jogosult bebírók körét, bennvalójuk méretéhez, rendi hovatarozásukhoz stb. igazítják a jog gyakorlásának mértékét, szabályozzák a jog gyakorlásának módját, és ismételten szabályozzák a kilenc falubeli belső telkek forgalmát, továbbá büntetéseket helyeznek kilátásba a szabálysértőkre nézve, közvetve vagy közvetlenül megnevezve a jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése ellenőrzésére, a szabálysértések megállapítására és büntetésére hivatott tisztségviselőt vagy testületet, nem feledkezvén meg az utóbbiak által követendő eljárás említéséről se. (Mindezek elképzelhetővé teszik, hogy a kilenc falu deliberátumainak előzményei is voltak: közös erdejük használatára nézve az illető falvak – és talán a szék – *ususán* kívül már korábban is érvényben lehettek olyan, írásban lefektetett végzései is, mint amilyenekre 1589-ben az ilkeiek és 1590-ben a lengyelfalviak hivatkoztak Udvarhelyszéken.²³)

Kétségtelenül megállapítható a kilenc falu deliberátumainak szerződösszerűsége, amely a falutörvények egyik jellemzője, mint ahogy meghozatalukat az elismertetés mozzanata is végigkísérte.²⁴ Megállapítható továbbá, hogy az okirat harmadik része végzéseinek csekély száma sem kivételesen ritka jelenség a falutörvények világában: az 1581-es zaláni falutörvény sem sokkal terjedelmesebb, és tartalmi elemeiben sem sokkal gazdagabb,²⁵ Karatna 1756-os határozatai pedig fel se vehetik velük a versenyt.²⁶

Úgy véljük, hogy a fentebb leírtak alapján a kilenc falu közös erdeje ügyében 1713-ban, a széki tisztség által és jelenlétében, a helybeli bírák, előljárók és lakosok közös akaratával, egyetértésével, közreműködésével hozott, az előbbiek által aláírásukkal megerősített, nagyrészt *bírószági ítélet* – ezt annakidején *törvénynek* is nevezték, mint ahogy magát a törvénytevő fórumot is – formájában rögzített végzéseket falutörvénynek kell tekintenünk. (Szellemében a kilenc faluéhoz igen hasonlóak a nagybaconiak 1748. november 13-án kelt végzései, különösen ami a kilenc falu deliberátumai harmadik részének harmadik határozatát illeti.²⁷)

Vizsgálatunk nem hagyhatja figyelmen kívül az 1713-as esztendő megelőző negyedszázad történelmi eseményeit, jelenségeit, folyamatait és azokat a körülményeket se, amelyek következtében, illetve közepette a kilenc falu közös erdeje és a magukat bebíróknak tartó kézdiszékiek ügyében 1713-ban folytatott eljárásra és a végzések meghozatalára sor került. Az eljárás és a végzések meghozatala bízást kapcsolatba hozható a német birodalmi csapatok bejövetele (1687) után kialakult, a Thököly-járás (1690) és a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc (1703–1711) háromszéki eseményei által csak tovább súlyosbított állapotokkal.

A császári tisztek és katonák harácsolása, önkényeskedései, erőszakoskodásai és visszaélései tovább növelték a beszállásolással és ellátással amúgy is súlyosan megterhelt székelyek elégedetlenségét.²⁸ A háromszéki falvak lakossága – feltehetően a katonai beszállásolások következtében is – már 1703-ban súlyosan el volt adósodva.²⁹ A szabadságharcban, különösen annak első szakaszában többek közt éppen ezért Háromszék fegyverforgató fiai is részt vettek: lajstrombavételük ugyan 1704-ben elmaradt, de tudjuk, hogy egy részük Brassót és Fogarast ostromzár alatt tartó kuruc seregekben szolgált,

²² A széki tiszteknek és vicetiszteknek az egyes falvak vagy falucsoportok ügyeiben való büntetési jogára és gyakorlatára nézve lásd Uo., 248, 301, 349, 352, 361, 367, 374, 388, 431, 459, 468, 469.

²³ Uo., 19.

²⁴ Uo., 18–21.

²⁵ Uo., 279.

²⁶ Uo., 395.

²⁷ Uo., 253, 386–388.

²⁸ CSUTAK Vilmos 1906, 8.

²⁹ DOMOKOS Pál Péter 1977/3–4; 1978/1–2; CSUTAK Vilmos 1906, 8; IMREH István 1983, 138.

más részük az ojtózi, a tömösi és a törcsvári szorost őrizte.³⁰ (A háromszéki kuruc sereget 1704. július 25-én valószínűleg mégis összeírták Aldobolynál.³¹) A szabadságharc éveiben a császári csapatok többször megdúlták Háromszéket, a háborúság ínséget és járványokat hozott, az önkény és az erőszak elharapózódott, a visszaélések és jogtalanságok elszaporodtak.

A falvak rendjének fenntartásában döntő szerepet játszó javakorabeli fegyverforgató férfinépeség jelentős részének a távolléte a háborús időkben mindenütt és mindenkor az általános bizonytalanság növekedéséhez, a közbiztonság gyengüléséhez, a faluközösségeket összetartó kötelékek átmeneti meglazulásához, fejetlenséghez és *rendtartásbeli fogatkozásokhoz* vezetett.³²

A székely faluközösséget többek közt a császári hadak 1687-től kezdődő folyamatos székelyföldi beszállásolása által gerjesztett gondok is szabályalkotásra, rendtartásaik bővítésére vagy ismételt írásbafoglalására készíthették. Az orbaiszéki Zágon (1680 körül, de talán inkább jónéhány évvel később), a sepsiszéki Zalán és Uzon (1699) falutörvényének írásbafoglalása, illetve újabb előírásokkal való bővítése bízást összefüggésbe hozható ezen gondokkal. A Thököly-járás és a Thököly ellen harcoló hadak járása által súlyosan érintett Csíkközmás megyéje 1692-ben újból papírra vetette 1608-as és 1688-as *articulusait*, a sepsiszéki Bölön lakói pedig éppenséggel Thököly és szövetségesei, illetve ellenfelei hadainak a járása (1690) közepette fogalmazták meg vártemplomuk 1691-ben is megújított törvényét. A sepsiszéki tisztség 1690. júliusában azt írta: *Observandum... az haborusagos idő miatt felben kellett hadni az Inquisitiót.* (A Thököly-jarást évek múltán is emlegetik: *Afnno 1693 Die 26 Novembr[is]. Az közelebb el mult negiedik esztendöb[en]... Köröspataki udvar hazamtól bort hordott el az disturbiumb[an]; 1693. Ket ökröt vett volt el az hazunktol az közelebb el mult 3dik esztendöben, ő tudja hova tette; 1694. Örökös levelünk vagyon, de most az disturbiumos időben az levelünköt Brassoba vittük.*³³) A II. Rákóczi

Ferenc vezette szabadságharc idején ismét hadba szálló székelyeknek nemigen volt érkezésük falutörvények meghozatalára, a szabadságharc leverése utáni lefegyverzésük pedig átmenetileg megbénította őket, így csupán az 1703-as altorjai³⁴ – ennek négy cikkelye maradt fenn – és az 1704-es keltezésű vagy akkori másolatban fennmaradt, általunk gyergyószentmiklósinak tekintett *Instructio* hozható összefüggésbe a szabadságharc kirobbanásának hírével vagy kirobbanásával.³⁵ A szabadságharc eseményeinek közepette, 1706-ban keletkezett egyetlen eddig ismert – a helybeliek javainak a bölöni templomerődben való tárolását-őrzését szabályozó – falutörvényre Csáki Árpád sepsiszentgyörgyi történész bukkant rá 2006-ban a sepsiszentgyörgyi állami levéltárban.³⁶

A császári hadak beszállásolásával járó költségek, a hadak járása okozta károk, a hadba vonulók felszerelésének, élelmezésének költségei sokakat készíthettek ingóságai és talán jószáguk egy része vagy valamely csekélyebb értékű jószáguk eladására vagy zálogbavetésére: ugyanezt tehették a földjüket művelni nem bíró otthon maradtak, továbbá azok is, akiknek hadba vonult családtagjuk 1707-től 1711-ig Moldvában és Havaselnén bujdosott, vagy többé sohasem tért haza.³⁷ Lehetséges, hogy a katonai beszállásolás és a hadiállapot következtében megnövekedett kiadásait maguk a falvak is bennvaló közhelyek és pusztá telkek eladásából próbálták fedezni.³⁸

Alapos okunk van tehát feltételezni, hogy bár a kilenc falu valamelyikében jószágot bíró vagy *praetendáló* számos albisi, dálnoki, maksi, márkosfalvi, martonfalvi, mátisfalvi, alsó- és felsőcsernátoni személy és csoport – mint látni fogjuk – 1687 előtt szerezhette azt, minden valószínűség szerint az imént vázolt állapotokat is kihasználva, 1687 és 1713 között kezdte jogosultságán felül vagy jogosultság nélkül élni a kilenc falu erdejét.³⁹

Az erdélyi és benne a székely társadalom világa a 18. században még jellegzetesen hagyományos világ volt,⁴⁰ amelyben a törvényeket – köztük a szokásjogot és az írott falutörvényeket is – az ősiség erősítette.⁴¹ (A kor két jelentős írástudója, Apor Péter és

³⁰ MAGYARI András 1994, 77–78.

³¹ CSUTAK Vilmos 1906, 29.

³² IMREH István 1983, 93–94, 110–111, 279–280, 302, 355, 518.

³³ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 81^v, 119^v, 134^r, 133^r.

³⁴ COROI Artur 2001, 238–239.

³⁵ IMREH István 2001, 174–196. Jellemző, hogy az 1581-es gyergyószentmiklósi falutörvény – a gyergyóújfalusi változata – másolata szintén 1701 vagy 1704. március 23-án készült. (Uo., 185–187.)

³⁶ *Anno 1706 die 19 Novembris Bölön Falvának Közönseges akaratból lőtt vegezési.* Lőfi Ödön (1872–1946) bölöni unitárius lelkész irathagyatékában, melyet Demeter Lajos sepsiszentgyörgyi

történész fedezett fel. (Lásd CSÁKI Árpád 2008.)

³⁷ CSUTAK Vilmos 1929, 639. Mikes Mihály és Petki Dávid 1710. október 20-án például Focșani-ból írt haza levelet. (TÓTH István György 2005, 3001.)

³⁸ IMREH István 1983, 136.

³⁹ Alsó- és Felsőcsernátont – a demográfiai táblázatokat kivéve – összevonva, Csernátón néven szerepeltetjük, mivel egyetlen olyan személyt vagy csoportot se találtunk, aki vagy amelynek első megnevezett tagja egyértelműen felsőcsernátoni lett volna, bár több csoport tagjai között is találtunk felsőcsernátoniakat.

⁴⁰ DANKANITS Ádám 1983.

⁴¹ IMREH István 1983, 15–18.

Cserei Mihály is a császári csapatok bejövetele, illetve a szabadságharc vége előtti időket örökíti meg fő művében: az előbbi egyenest idealizálja az önálló erdélyi fejedelemség korabeli szokásokat, szembeállítva azokat a nájmódival.⁴²⁾ Az ősi rend helyreállításának és megerősítésének szándékáról tanúskodik a hosszasan tartó háborús időszakokban vagy inkább a közvetlenül azok után hozott, megújított, újramásolt és többé-kevésbé módosított falutörvények egész sora. A 17. század végén bekövetkezett impériumváltástól a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcot lezáró szatmári békéig eltelt időszak is ilyen volt. Jellemző, hogy a sepsiszéki Kilyénnek (18. század eleje⁴³⁾, Sepsiszentivánnak, Laborfalvának és Szacsvának (1717) is a szabadságharc idején elveszett írott törvényeiket kellett emlékezetből *compilálniuk*, kiegészíteniük és újból leírniük, a Felső-Fehér vármegyei Peselnek falutörvénye (1715) pedig erőszakos népeket és tábori embereket említ a kártevések kapcsán. (Köztudott, hogy a beszállásolt, de még inkább a táborozó katonák – tűzifaszükségletüket kielégítendő – kíméletlenül pusztították az erdőket.)

A szabadságharc életben maradt, falujukba visszatérő kuruc katonái gazdaságuk rendbetétele mellett legfőbb teendőjüknek tekinthették a kilenc falu régi szokásjogának és/vagy írott rendtartásainak újbóli érvényre juttatását, megerősítését, megújítását, a megváltozott körülményekhez való alkalmazását vagy az azoknak megfelelő új rendtartás(ok) életbeléptetését. Az adott helyzetben a kilenc falu lakói és bírái a széki tisztség hatalmára és segítségére támaszkodtak, aminek okaival alább szintén foglalkoznunk kell.

A korabeli összeírások és az 1713-as homagiális lajstrom segítségével elég pontosan meghatározható a sepsiszéki kilenc faluban bennvalót bíró vagy praetendáló kézdiszékiek illetősége és rendi hovatarozása, azokéval együtt, akik a kilenc faluban a kézdiszékiek jószágával szomszédos jószág birtokosai: a különböző hiteles okiratokon kívül ezek a szomszédok tanúsíthatták a kézdiszékiek birtokjogát és esetenként gyanítható, hogy az ő elődeik vagy ők maguk adtak el a kézdiszékiek elődeinek vagy nekik maguknak, illetve cseréltek elődeikkel vagy velük

jószágot, jószágrészt. Az 1659-es katonai összeírás a minket érdeklő falvak közül csak a Bethlen melletti táborban megjelent albisi, alsó- és felsőcsernátoni lófők, az 1670 körüli katonai összeírás a háromszéki falvak többségének hadkötelesei, az 1676-os összeírás csak a kézdiszéki falvak többségének adófizetői, az 1680-as és az 1683-as katonai összeírás ismét a háromszéki falvak többségének hadkötelesei nevét tartalmazza, míg az 1691-es csak a kézdiszéki hadköteleseket.⁴⁴⁾ A sepsiszéki nemeseket, szabadokat és jobbágyokat 1679-ben, 1690-ben, 1693-ban és 1701-ben is összeírták.⁴⁵⁾

A deliberátumokban felsorolt személyek és a széki tisztek egy részének a neve azonban nem szerepel az 1713-as homagiális lajstrom nevei között,⁴⁶⁾ aminek néhány oka nyilvánvaló: a főemberek és a széki tisztek egy része nem a többi nemessel és lófővel együtt esküdött fel VI. Károly német-római császár (III. Károly magyar király) hűségére; a homagiális lajstromról egyesek le is maradhattak,⁴⁷⁾ néhány idősebb vagy beteg személy pedig az eskütétel és a deliberátumok meghozatala között eltelt félévnyi idő alatt, de akár az eljárás folyamán is elhunyt; az örökösök közé a homagiális lajstromon nem szereplő, 12 éven aluli fiúkat és árvákat is beírták; számos deliberátumot nem csak *perlustratio*, *oculata revisio* és tanúvallomások, hanem okiratok alapján hoztak meg, ezen esetekben pedig nyilván a kilenc falubeli örökhagyó(ka)t vagy jószágelidegenítő(ke)t és a kézdiszéki jószágszerző(ke)t vagy örökös-örökösei(ke)t nevezték meg, akiknek egy része az előző nemzedék(ek)hez tartozhatott; a kilenc falubeli jószágszomszédok mindannyian nemesek és lófők voltak, ellenkező esetben a bírák jelezték volna, kinek a jobbágya az, aki mellett a bebírók jószága feküdt; egy-egy bennvalót, szántó- vagy rétdarabot, erdőrészt stb. a falvak lakói igen gyakran nem a pilanatnyi, hanem a – néha nemzedékekkel – korábbi birtokosa nevével említették; az asszonyok egész termékeny életkorukban szültek és a fiak gyakran az apák, a nagyapák, illetve elhalt testvérük keresztnévét kapták, stb. A felsorolt okokat figyelembe véve indokoltnak, elfogadhatónak és helyesnek tartottuk

⁴²⁾ Lásd KAZINCZY Gábor 1863; BÁNKUTI Imre 1983.

⁴³⁾ A kilyéni falutörvény 8–11. és 32. cikkelyét már 1693-ban idézik: *Anno 1693. die 24. Novembris. ...az Falunak olyan törvénye vagion, hogy az mely ember vadolttatik olyan dologal, hogy az Falu jóságába ki tenne az kertet, az Faluna keredzik, hogy az hütösök az biroval jarjak ki, ...keszek vagyunk docealni az Falu törvénye szerent... az volt invigilentiank hogy recedalunk volt az Falu törvénye mellől... az Falu Törvénye szerint mennyünk ad faciem loci... az regi épület talpjanak az helyit, és az kert helyit, ha meg talajak, vagy az hütösök, az Falu törvénye szerint, meg esmerik az hatart... aszt kíványuk az Falu törvénye szerint; Anno 1693. Die 25. Novembris. Az Falunak Kilyénnek olyan Törvénye vagion,*

hogy az ki kilenc penzes szaladast el nem vegez, 40 penzre büntessek erette. (OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 117^v, 118^v.)

⁴⁴⁾ SzOkl Ús, VII, 154–155, 192–199, 203–213, 234–254, 316–324, 338–342; SzOkl Ús, VIII, 130–225; *Liber lustralis sedis Háromszék anni 1691. In communi perlustratione... nobilium, libertinorum Siculorum in sede Siculicali Kézdí... Sárfalva, anno 1691. die 17. May.* (SÁNDOR Imre 1912.)

⁴⁵⁾ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953.

⁴⁶⁾ SZÁDECZKY Lajos 1903, II, 583–602, 616–641.

⁴⁷⁾ Például épp a „Császár szolgálattya miatt”, amire már 1711-ből is van adatunk. (COROI Artur 2007, 87.)

felhasználni a régebbi összeírások és más források adatait a rendi hovatartozás megállapításánál.

Gyakorlati okokból két táblázaton mutatjuk ki a kilenc faluban jószágot bíró vagy praetendáló kézdiszékiek illetőségét, rendi hovatartozás szerinti számát és összeírás-számát, az általuk a sepsiszéki falvak valamelyikében birtokolt vagy praetendált jószágok számát és szomszédságát. (Lásd I–II. táblázat.) Csoportok esetében – épp úgy, mint 1713-ban a széki tisztség – mindig az első megnevezett személy rendi hovatartozását tekintettük irány- és mérvadónak, a csoport illetőségét pedig az első megnevezett személyével tekintettük azonosnak. Ezt azzal indokoljuk, hogy egy-egy jószágot akár tucatnyian is bírtak vagy praetendáltak – egyes esetekben csak nemesek vagy csak lófők, másokban vegyesen, nemesek és lófők is –, de az csak igen ritkán fordult elő, hogy nemesinek minősített vegyes csoport tagjai közt több lett volna a lófő, mint a nemes és viszont. Illetőség szempontjából azonban nemegyszer előfordult, hogy a két-három különböző kézdiszéki falu lakóiból álló csoport tagjainak egy része vagy akár a többsége nem ugyanazon faluból való volt, mint az első megnevezett személy. Az illetőségük és rendi hovatartozásuk szerint oszlopokba rendezett kézdiszékieket – bármiképpen bírt vagy csak praetendált józágaikkal – mindig a sepsiszéki falvak valamelyikében lévő szomszédjuk sorába írtuk be, illetve a jószáguk fekvését jelző sorba, figyelmen kívül hagyva, hogy néhány személy egyénileg és/vagy csoport tagjaként több jószághoz is jogot formált. (Jeleztük, ha egy sepsiszéki jószág-szomszéd bennvalója mellett több kézdiszéki is feküdt.)

A kilenc sepsiszéki falu közül csak hétben (Bodokon, Besenyőn, Értfalván, Angyaloson, Fotoson, Gidófalván és Zoltánban) találtunk bennvaló jószágot bíró vagy praetendáló kézdiszékieket, az utóbbi négyben csak egyet-egyet. *Perlustráljuk* hát kissé részletesebben ezeket a kézdiszékieket, józágaikat és józágaik szomszédságát, mivel táblázatainkban nem tüntethettünk fel minden fontos adatot.⁴⁸ A kézdiszékiek számára – attól függetlenül, hogy hány jószágot bírt vagy praetendált egy személy vagy egy csoport ugyanazon vagy más-más faluban, illetve hogy egy bizonyos jószágot hány személy bírt vagy praetendált – csak a törvényesen bírt vagy jogosan praetendált jószág megléte biztosított részesedést a kilenc falu közös javaiból, ezért *perlustratió*nk csak az általuk bírt vagy praetendált jószágok számából indulhat ki. Ezt a számot úgy kaptuk meg, hogy figyelmesen

megszámoltuk a deliberátumokat. A kézdiszéki személyeket vagy csoportokat és jószágukat a dolgozat második részében teljes terjedelmében közölt forrás-szöveg deliberátumainak általunk adott sorszámaival jelöltük, a csoportok tagjai csoporton belüli helyét pedig a **deliberátum száma** mellé írt kisbetűkkel (a; b; c; d; e; f; g; h; i; j; k), a már előfordultakat saját előbbi deliberátumszámukkal, vagy az előbbi deliberátumszámukkal és kisbetűjükkel.

A kézdiszékiek 52 jószágot bírtak vagy praetendáltak az említett hét faluban, vagyis annyit, amennyi – bármilyen számítás szerint – a kilenc sepsiszéki falu közül csak egy ideálisan közepes nagyságúban, valójában csak a nagyobbakban létezett, de ez nem jelent egyszersmind ugyanannyi birtokost vagy praetendens is. Két nemes (2, 49; 36, 37) és egy lófő (40, 45) két-két faluban is bírván, illetve praetendálván egy-egy jószágot, a praetendensek száma 49-re olvad (a nemeseké 20-ra, a lófőké 29-re, így 20 nemes 22 jószágot, 29 lófő pedig 30-at bírt vagy praetendált). Nem csökkenti a pretendensek számát az a két lófő (5b; 10f) és az a tizenkét nemes (10a, 10b, 10c, 10d, 10e, 10h, 10i, 10j; 11b, 11c, 11d, 11e) akik két, illetve az a lófő (29b), aki három csoport tagjaként is jószágot bírt vagy praetendált, mint ahogy egyik kicsiny bennvalót bíró lófő (48) és egy csoport tagjaként (39a) egyértelműen másik jószágot praetendáló felesége sem. (Barabás Péternek és Rápolti Istvánnak a 10. és a 14. deliberátumban felsorolt utódai közötti eltérés csak részben írható a fölösleges ismétléstől ódzkodó jegyző rovására: csoport sem ugyanazon községben, sem pedig két különböző községben nem bukkant fel pontosan azonos összetételben.) A székely asszonyok egyébként a maguk jogán is lehettek birtokosok, épp úgy, mint a férfiak: a helybeliek között egy-egy ilyen lófő- (50), illetve nemesasszonyt (52), a magányos kézdiszékiek között szintén egy-egy ilyen lófő- (18), illetve nemesasszonyt (38⁴⁹) találtunk, a csoportokban is több lófő- (11a; 19c; 33c; 39a), illetve nemesasszony (10a, 10b, 10c, 10j; 14a = 10c?, 14d, 14e = 1an?,⁵⁰ 14f; 14g, 30b) fordult elő. A hat lófőasszony közül három (18; 33c; 50), a tizenkét nemesasszony közül öt vagy hat (10b; 14a = 10c?, 14d; 30b; 38; 52) tűnik özvegynek.

Nyilvánvalónak tűnik, hogy a 39. deliberátum több magányos személy és/vagy csoport ügyét vette egy kalap alá. Az albisiak például épp úgy lehettek egyetlen vegyes lófői csoport tagjai, mint egy egy-nemű lófői és egy vegyes nemesi csoportéi, de akár

⁴⁸ A *perlustratio* és az *oculatio* annakidején még a közösség és az egyének emlékezetét mozgósító és ugyanakkor azt meg is erősítő, némileg szertartás jellegű eljárás volt, mint például az székelyek hadiszemléje, bár mindkettő eredményét többnyire ott, helyben, írásban is rögzítették. (Vö. DUBY, Georges – LARDREAU,

Guy 1993, 63–64, 68–69, 153.)

⁴⁹ Akkor is jogosan számolunk vele, ha elcserélte a jószágát.

⁵⁰ *n* = neje, felesége. Lásd a Barabás Péterhez kapcsolható személyek táblázatát (V. táblázat).

magányos pretendenseknek is tekinthetőek: magányos pretendenseknek és/vagy különböző csoportok tagjainak tekinthetjük az alsócsernátoniakat és a márkosfalviakat is. Mivel azonban a felsorolt személyek és örökösök sem külön-külön, sem pedig valamilyen – csupán a mi feltevéseinken alapuló, nyilván önkényes – csoportosításban semmiféle jószággal nem rendelkeztek Bodokon vagy más faluban, és sem egyénileg, sem pedig más csoport tagjaként nem bírtak vagy praetendáltak más jószágot, mert másképp nem tehattünk, mindnyájukat egyetlen vegyes lófői csoport tagjainak tekintettük.

A neveket vizsgálva némileg megismerhetővé válnak az egyes pretendenseket egymáshoz vagy a kilenc falubeli jószágszomszédjukhoz fűző rokoni kapcsolatok, de ez édeskevé a szövevényes rokonsági kapcsolatok teljes megismeréséhez, márpedig gyanítható, hogy a családnevük okán jószágszomszédaihoz nem kapcsolható kézdiszékiek némelyike azokéhoz hasonló rokoni kapcsolatok révén jutott jószághoz a kilenc falu valamelyikében, akiket családnevük révén jószágszomszédaihoz kapcsolhatóknak gondolhatunk.

A pretendensek közötti feltételezhető rokoni kapcsolatokat vizsgálva arra a következtetésre jutottunk, hogy a legkiterjedtebb kapcsolathálót a Barabás nemzetség és a hozzá szorosabban vagy lazábban kapcsolódó személyek és családok alkották (1?; 9; 10; 14; 24; 29, 38), de mások között is felsejlenek rokoni összekötő szálak: (5b; 6; 33a), (22; 31a, 31b), (7a; 32b), (17a, 17b, 17c; 33a), (12d; 23). Néhány kézdiszéki személy és csoport feltehetően rokoni szálakkal kapcsolódott sepsiszéki jószágszomszédjához is (26; 35; 51).

Megjegyezzük, hogy a pretendensek közt több tisztséget viselt/viselő személyt találtunk.

A kézdiszékiek ügyét a sepsiszéki hét falunak a sepsiszéki tisztség által megállapított – táblázatainkban némileg módosított – sorrendjében tárgyalták, ezeken a falvakon belül azonban a kézdiszékieket nem csoportosították illetőségük, rendi hovatartozásuk, jószáguk minősége, jogi természeterejedete, birtoklásának jogcíme, törvényessége, fekvése vagy jószágszomszédjuk illetősége és rendi hovatartozása szerint. A bírák lényegében nem tettek semmilyen különbséget azok között, akik törvényes bebíróknak találtattak, akár kimondták róluk, hogy bírják, illetve praetendálják jószágukat, akár csak hallgatólagosan elismerték a törvényes birtoklás tényét: a törvényes bebírókat ilyen szempontok szerint sem csoportosították, mint ahogy aszerint se, hogy az illetők egyénileg vagy csoportosan bírták, illetve praetendálták jószágukat.

A deliberátumokban a kézdiszéki nemesek és nemesi csoportok szám szerint hét (1; 2; 7; 16; 28;

34; 35), a lófők és lófői csoportok szintén hét (12; 18; 24; 27; 29; 31; 33) jószágot bírtak, a nemesek és nemesi csoportok hármat (3; 10; 14), a lófők és lófői csoportok pedig ötöt (5; 11; 15; 17; 19) pretendáltak, de ezek közül egy-egy (3; 5) valójában nem volt az illető pretendenséké (bodokiak tartották magukénak és bírták); egy jószágot (17) a praetendens lófői csoport még nem szerzett vissza, egy lófői csoport (19) jószága el volt zálogosítva, egy nemes (38) pedig a vérek ellentmondása mellett, az eljárás idején cserélt jószágot, de a bírák láttak lehetőséget a csere véglegessé és törvényessé válására. A bírák további kilenc, bizonyítottan a kézdiszéki nemesek (8; 9; 21; 25; 30; 41; 47; 49; 51), illetve tizenhárom, a kézdiszéki lófők (6; 13; 20; 26; 32; 40; 42; 43; 44; 45; 46; 48; 52) kezén lévő jószágot találtak. Egy bennvalót állítólagos birtokosa, egy egynemű lófői csoport (4) nem tudott megmutatni, egy másiknak a meglétét állítólagos birtokosa, egy vegyes lófői csoport (39) nem bizonyította: az utóbbit az *oculata revisio* sem találta sehhol. A törvénytelen úton – lófők által – cserélt vagy szerzett két jószágon (22; 23) kívül kettő volt olyan (36, 37), amelyek meglétét állítólagos birtokosa – ugyanazon nemes – nem bizonyította, és amelyeket nem is kerestetett meg a bírakkal, egy pedig olyan (50), amelyhez az állítólagos birtokosa – egy lófő, aki meg sem jelent a bírák előtt – nem bizonyította a jussát.

Összegezve az eddigieket, megállapítható, hogy ha a csoportokat a magányos személyekkel egyenlőeknek tekintjük, és figyelmen kívül hagyjuk a bebírók illetőségét, valamint egyik nemes (38) frissen cserélt jószágát, tizenhét kézdiszéki nemes (1; 2, 49; 7; 8; 9; 10; 14; 16; 21; 25; 28; 30; 34; 35; 41; 47; 51) – egyikük kettőt bírván – tizennyolc jószággal rendelkezett, míg huszonöt kézdiszéki lófő (6; 11; 12; 13; 15; 17; 18; 19; 20; 22; 23; 24; 26; 27; 29; 31; 32; 33; 40, 45; 42; 43; 44; 46; 48; 52) – egyikük szintén kettőt bírván – huszonhatal. A kézdiszékiek tehát falunyi – 44 – jószágot bírtak és praetendáltak törvényesen a sepsiszéki kilenc faluban. A III–IV. táblázat jószágaik fekvését is kimutatva különválasztja a magányos kézdiszéki bebírókat, az egynemű és a vegyes nemesi, illetve lófői csoportokat.

A bírák szemmel láthatóan egy entitásnak tekintették az összes kézdiszéki bebírókat, tehát ezúttal mi is így teszünk, midőn megállapítjuk, hogy a kézdiszéki nyolc falu nemesei a nyolc falubeli átlag-százalékarányukat meghaladó arányban, míg a kézdiszéki nyolc falu lófői a nyolc falubeli átlag-százalékarányukat meg se közelítő arányban bírtak jószágot a kilenc faluban: csak a dálnoki és a mátisfalvi nemesek otthoni százalékaránya haladta meg a kilenc faluban jószágot bíró nemeseknek a kézdiszéki bebírók összességéhez

viszonyított százalékarányát (durván 41%), de hat kézdiszéki falu nemesének ennél alacsonyabb volt az otthoni százalékaránya, míg a kilenc faluban jószágot bíró lófők otthoni százalékaránya mindenütt meghaladta a lófőrendűeknek a kézdiszéki bebírók összességéhez viszonyított százalékarányát (durván 59%), csak Dálnokon és Mátisfalván nem.

Ami a jószágszomszédokat illeti, a kézdiszékiek közül egy lófői csoportnak (32) nem volt megnevezve a jószágszomszédja, öt nemesnek, illetve nemesi csoportnak (7; 8; 10; 14; 34) és három lófőnek (13; 22; 23) közhelyen volt a jószága, az utóbbiak közül az egyik (22) csalárd módon cserélt, a másik (23) törvénytelenül bírt egy-egy jószágot. Az 52 kézdiszékinak 37 jószágszomszédja nevezetett meg a kilenc faluban,⁵¹ de ez valójában mindössze 24 személyt jelent. Bodokon öt nemesnek, illetve nemesi csoportnak (1; 9; 16; 21; 28) és hat lófőnek, illetve lófői csoportnak (6; 11; 15; 17; 18; 20) maga Mikó Ferenc, egy nemesi (35) és egy lófői csoportnak (33) Bartók Illyés nemes, ugyancsak egy nemesi (30) és egy lófői csoportnak (31) Henter András lófő, Étfalván egy nemesnek (49) és egy lófőnek (48) pedig Erdős Sámuel lófő volt a szomszédja. A megnevezett jószágszomszédok közül 17 helybeli: Bodokon Mikó Ferencen és Bartók Illyésen kívül két (2; 12), Besenyőn, Angyaloson és Zoltánban egy-egy (44; 45; 52) nemesnek, Bodokon Henter Andráson kívül négy (19; 24; 26; 29), Étfalván Erdős Sámuelen kívül pedig három lófőnek (47; 50; 51) volt kézdiszéki szomszédja, de Fotoson is helybeli lófő (46) volt a kézdiszéki bebíró szomszédja. Olyan nem helybeli sepsiszékit, akinek kézdiszéki szomszédja volt, csak Bodokon (25; 38) és Besenyőn (40; 41; 42; 43) találtunk: közülük három – egy uzoni lófő (43), egy rétyi (38) és egy bikfalvi nemes (41) – Sepsiszek más falvaiból, három pedig – egy étfalvi lófő (25), egy zoltáni (40) és egy angyalosi nemes (42) – maga is a kilenc falu valamelyikéből való volt. Végül egy kézdiszékinak (27) Bodokon vélhetően ugyancsak egy kézdiszéki, mátisfalvi személy (26) volt a szomszédja.

A kézdiszékiek helybeli jószágszomszédai közül néhányan (12; 33, 35), (19; 24), (47; 50; 51) minden valószínűség szerint rokonságban álltak egymással, és így feltehetően egymás szomszédságában is laktak, de csak az első és a harmadik csoportbeliek között voltak olyanok, akik kézdiszéki jószágszomszédokkal is rokoni kapcsolatban állhattak.

A sepsiszéki kilenc faluban jószágot bíró vagy praetendáló kézdiszékiek első és második táblázatunkban feltüntetett tényleges számának nem volt gyakorlati szerepe vagy jelentősége. A bírák döntései meghoza-

tala során a csak nemesekből összetevődő egynemű csoportokat minden esetben következetesen úgy kezelték, mint a magányos nemeseket, a csak lófőkből összetevődőket mint a magányos lófőket, a nemesekből és lófőkből összetevődő vegyes csoportokat pedig úgy, mint az illető csoportok első megnevezett tagjával azonos rendi hovatartozású magányos személyeket. Az általában kisebb létszámú, rendi szempontból egynemű csoportokat – néhány ritka kivételtől eltekintve – az azonos illetőség is jellemzi: ezeket gyakran ugyanazon család tagjai vagy közeli rokonok alkotják. A rendi szempontból vegyes csoportok – közöttük találhatók a legnagyobb létszámúak – tagsága többnyire illetőség szempontjából is heterogén: a nemesi csoportok száma nagyobb a magányos nemesekénél, a magányos lófőké pedig a lófői csoportokénál.

A kézdiszékiek többsége nyilván az 1555-ös székely nemzetgyűlésen írásba foglalt törvények tiszteletbentartásával jutott jószághoz a kilenc falu valamelyikében. Ezek a törvények megerősítették azt, amit a háromszékiek régi törvényeikre hivatkozva részben már 1466. január 20-án, a zabolai gyűlésen is kimondtak és leírtak:⁵² ha „valamely faluban a főembernek vagy lófőnek öröksége vagyon, a falu ellen is, akinek pedig ott közöttök öröke nincsen, ellenek örököt nem vehet, ha ki vett volna is, ha ki akarják vetni, 32 esztendeig kivethetik”.⁵³ Itt nem bonyolódhatunk bele abba a kérdésbe, hogy főembernek vagy lófőnek miért és hogyan lehetett öröksége, jószága több különböző faluban, de a törvéncikkely világos: jószágot szerezni és megtartani olyan faluban, ahol az illetőnek öröksége nem volt, az illető faluközösség beleegyezése és/vagy a falubavétel valamely formájának megvalósulása nélkül nem lehetett. Arra, hogy milyen úton-módon, miképpen szerezhetett jószágot egy főember vagy egy lófő olyan faluban, amelyben nem volt öröksége, egy 1569–1571-ben felvett tanúmeghallgatás mutat rá a legvilágosabban. A maroszéki Mezőmadaras és Bánd között elterülő Fekete nevű prédiomot, amelyen „erdeotis zepet newelt, Bernald Balas swege le wewen mikor meg kerhette az falwktol” kapta.. Bernáld Balázs kézdiszéki, alsócsernátoni származású nemes volt, az általa Mezőmadarason megvásárolt *nemes wles*-re jobbágyot ültetett, de azt „az falw semmiben eo keoziben nem zamlalta, feoldeokeot, fweokeot nekj nem attak, hanem az eo feoldes ura feoldet elte”. A falu még ennek is *contradictált*, ha nem fizették ki a falu szeriben lévő ház helyet, házat. A további tanúvallomások szerint „a melj falwban feo ember zallott be, vagi lofeo, az falwtol kert az is haaz heliet, vagi pénzén kellett venni...”

⁵¹ Akkori szóhasználat: megnevezett = személyes.

⁵² SzOkl, III, 82–87.

⁵³ 1555. április 28., 24. és 52. cikkely (SzOkl, II, 121, 123).

ha wles heliet vagi haazat penzen veottis, de zanto feoldeket es rétet a falwtol kert, kijt nijl feoldeknek hinak”.⁵⁴ Bennvaló jószágá tehát nem jogosította fel automatikusan az idegent a közjavakból való részesedésre, így nyilván fát vagy erdőlési jogot is a falutól kellett kérnie.⁵⁵ A fejedelmek az 1562-es székely felkelés leverése után számos székely előkelőnek és lófőnek adományoztak fejedelmi jobbággyá tett közszékely családokat, így azok bennvalója – a falu közjavaiból való részesedésükkel együtt – is az illetők kezére jutott, de az 1599–1600-as székelyföldi mozgalmak során a fejedelmi jobbággyok többsége visszanyerte a szabadságát, és ezzel jószágá ismét szabad székely örökséggé vált.⁵⁶ (Öröksége a jobbágnak is lehetett: 1701. Dje 10. Martij. Daner Gergely jobbágy egy darab öröksége Magyaroson az maga lako helye vicinujaban az hol csűri es csűrösketi vagyon mely volt az edes annyae.⁵⁷)

A főemberek és a lófők – leginkább ők nyertek nemességet – tehát öröklés, magánszemélytől való, feltételekhez kötött vásárlás és fejedelmi adomány révén juthattak jószághoz idegen faluban, vagy pedig az illető falutól kérhettek, illetve vásárolhattak pusztát telket, jószágnak való közhelydarabot:⁵⁸ a kézdiszékiek – és megnevezett kilenc falubeli jószágszomszédai is – mindannyian nemesek és lófők voltak. A gyalogrend tehát nem társadalmi súlyának kis vagy elenyésző volta, gazdasági lehetőségeinek szerénysége és – az előbbiekből következő – gyengébb érdekérvényesítő képessége miatt maradt ki a jószágszerzésért folyó versenyből: a főemberek és a lófők más településen való jószágszerzését is szigorú feltételekhez kötő 1555-ös székely törvények a gyalogok esetében még csak a főemberekéhez és a lófökhöz hasonló, korlátozott jószágszerzési lehetőséget sem említettek.

Arra a kérdésre tehát, hogy mikor szerezhették jószágukat a kézdiszékiek vagy elődeik, csak valós alapokra épülő, ám hipotetikus választ adhatunk.

A sepsiszéki kilenc faluban a kézdiszékiek legalább három egymásutáni nemzedéke szerzett bennvalót, többen olyanok is, akiknek már az elődeik is ezt tették: ebből a szempontból a Barabás nemzetség példája a legszemléletesebb.

Vázlatos ábránkon (V. táblázat) – a tényleges genealógiai adatoknak nem állt szándékunkban utánanézni – a nemzedékeket vastagabb vízszintes vonal, a Barabás nemzetséghez tartozókat szaggatott vonal,

a nemzetséghez biztosan vagy feltehetően kapcsolódó családokat pedig vékony vonal választja el egymástól.

Az általunk harmadiknak tekintett nemzedék elég egyértelműen két együttélő nemzedékre és három korosztályra oszlik: az első sorba az apákat és élő testvéreiket, a másodikba az apák felnőtt fiait, a harmadikba az apák elhalt testvéreinek kiskorú utódait írtuk be, egymástól vékony vonallal elválasztva. A helyzet azonban ennél bonyolultabb, mert nyilván az előző nemzedékek is összetettebbek voltak, Rápolti István pedig 1713 januárjában Alsócsernátonban még felesküdt a császár hűségére, ezért – hacsak 1713 júniusáig el nem hunyt – nem is igen érthető, miért a gyermekei bírták bodoki jószágát.

Tény, hogy az ismert genealógiák szerint Barabás Péternek csak leányai voltak, ráadásul a négy lány közül három Sepsí-, illetve Miklósvárszékre ment férjhez, tehát az örökösei között előforduló Barabás családnevűek feltehetően oldalági örökösök. (A Rápolti-genealógiát Pálmay József nem készítette el, de ha a deliberátumok adatait vesszük alapul, Rápolti Istvánnak is csak leányai voltak, vagy pedig a kilenc faluban bírt, nyilván szerzett jószágot azért kapták a lányok, mert az ősrökök családi birtokból csak a fiúk részesültek.)

Vázlatunk célja bemutatni a jószágszerzés módjait, de számos olyan kérdést is felvet, amelyre nem tudunk válaszolni. Úgy tűnik, Barabás Péter szerzett először jószágot Bodokon, mégpedig közhelyen, tehát azt feltehetően a falutól kérte, de kaphatta is valamely, a falunak tett szolgálataért. A következő jószágszerző nemzedékhez Rápolti István, idősebb Barabás Mihály elődje és idősebb Páncél István elődje, továbbá talán a Szabó Jánosé tartozott. A Barabás nemzetséghez való tartozás jogosíthatta jószágszerzésre azt a személyt, akitől idősebb Barabás Mihály és társai bodoki jószágukat örökölték. Rápolti István is Barabás Péter vejeként szerezhette jószágát,⁵⁹ ugyanazon a közhelyen, de akár vásárolhatta is. Valószínűnek látszik, hogy Rápolti István első felesége elhunyt, és ő maga idővel újránősült: ezzel lehetne magyarázni a gyermekei – pontosabban a vejei, illetve a férjezett és megözvegyült leányai – névsora közötti különbségeket és azonosságokat, továbbá azt is, hogy a saját jószágából kettő kivételével az összes gyermeke örökölt, míg a Barabás Péter-félekből a feltételezett második házasságból származók közül

⁵⁴ SzOkl, II, 277–286.

⁵⁵ A negyedfélmegye rendtartásában (1620) ezt így fogalmazták meg: „Ha... az kívül lakó nemesembernek vagy lófőnek, avagy egyéb rendnek... valamelyik faluban jószágá vagy jobbágya volt is, magának oda bírni szabadsága nem volt, hanem kérelem szerint”. (IMREH István 1983, 296.)

⁵⁶ SzOkl, II, 213–215, 265–268; IMREH István 1983, 160; SzOkl Ús, IV, 15.

⁵⁷ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 214^v.

⁵⁸ IMREH István 1983, 48, 161–163.

⁵⁹ Egy 1691-es adat szerint (egyik?) felesége Barabás Péter leánya, Zsófia volt. Lásd a dolgozat II. részében, a Függelékben.

egyik sem. (Páncél János valószínűleg szintén kétszer nősült: előbb Rápolti Istvánnak a Barabás Péter lányával való házasságából, majd a második házasságából való leányát vehette el.) Az említett örökösök alkotják a harmadik nemzedéket. Ezen nemzedékhez tartozhatott Katona Barabás Mihály és Barabás János is, akik azon a címen szerezhették jószágukat, hogy nemzetségük már rendelkezett jószággal a faluban. Jellemző azonban, hogy Barabás Péter és Rápolti István közhelyen, a Barabás nemzetség két nemesi rendű tagja közül az egyik (9) Mikó Ferenc, a másik pedig (38) egy sepsiszéki bebíró nemes jószága mellett fekvő, eredetileg kézdiszéki nemesasszony birtokolta jószágot szerzett. Ugyanakkor a Barabás és a Rápolti nemzetséghez feltehetően házassági kötelékkel kapcsolódó Páncél lófőcsalád helybeli lófő szomszédságában, a Rápoltiakhoz kevésbé biztosan kapcsolódó Szabó nemesi/lófői család pedig szintén Mikó Ferenc jószága mellett fekvő jószágot szerzett.

Ha Rápolti István maga szerezte közhelyen lévő jószágát, az nemigen illette volna meg a sógornőit és Barabás Péter oldalági örököseit, tehát nincs kizárva, hogy eredetileg ez a jószág is a Barabás Péteré volt, vagy Rápolti István felesége, Barabás Sofia már elhunyt, így a leányokat illető részhez a nővérei is számot tarthattak. Az is lehetséges azonban, hogy minden közelebbi rokon igényt tartott a Rápolti István jószágához, akkor is, ha az örökösödési szabályok szerint ahhoz nem lett volna jussa: az újabb asszonyörökösök – például a Lőrincnék – megjelenése egyaránt alátámasztja a *kétszeri nősülés* és a *minden rokon igényt tart a jószágra* feltevést.

Arra nézve nem találtunk utalást, hogy mikor vagy mely időszakban szerezte Barabás Péter az örökül hagyott jószágot, mégis megfogalmazunk egy igen valószínűnek tűnő feltevést.

Háromszéket emberéletben és anyagi javakban a legsúlyosabb veszteségek II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata idején (1657) és az utána következő időszakban érték. 1658-ban török, tatár, kozák, havaselti és moldvai hadak pusztították: a fogságba esett gyermekeket a brassaiak váltották ki.⁶⁰ Barcsay Ákos fejedelem 1660. június 13-án elrendelte Apor Lázár és Barabás Péter felakasztását,⁶¹ de bukása után, 1660. augusztus 31-én az ő csíki és háromszéki párthíveit fosztották meg

javaiktól.⁶² Közvetlenül 1660. október 26. előtt a II. Rákóczi Györgyhez húzó csíki, gyergyói és kászeni hadak kóborlottak, és Barcsai Gáspár katonái dúlták Háromszéket.⁶³ 1661-ben felütötte fejét a pestis, a háromszékiek pedig Kemény János pártjára álltak, majd hosszas ingadozás után 1662-ben megadták magukat Kucsuk Mehmet, Ali és Ismael pasa hadainak, illetve Apafi Mihály mellé álltak,⁶⁴ de ez sem menthette meg őket teljesen a háborús pusztításoktól, és a törvényes, békés rend sem állhatott helyre azonnal. Feltehető tehát, hogy némely kézdiszékiek ősei az 1657 és 1662 közötti időszakban, a hadkötelesek kiadásai, később a tatár fogságba esettek kiváltásának költségei következtében megszorult – és leginkább munkaképes férfiakban hiányt szenvedő – családoktól szerezhették jószágukat. (1690. június 13. *Világoson constal az bizonyosságok fassiojabol hogy Nagy Imre az Kese Mihalyne apja mégh az Lengyel országban valo menetel előttis birta az peres szanto földeket*;⁶⁵ 1693. *az perben forgo szanto földeket rabságabol valo szabadulasaer valo sanczba vettek volt meg*.)⁶⁶ Ugyanilyen valószínű azonban az is, hogy a háborúk és járványok következtében meggyérült lakosságú és megcsappant jövedelmű falvak maguk idegenítettek el bennvaló közhelyeket és pusztán maradt telkeket.⁶⁷ Ezzel a kérdéssel azonban dolgozatunkban nyilvánvaló okokból nem foglalkozhatunk részletesebben, mint ahogy azzal sem, hogy minden valószínűség szerint házasság útján, ajándékozás és végrendelet kedvezményezettjeként is lehetett jószágot szerezni. Az itt megfogalmazott feltevéseket és a gondok gyökereinek legalább az 1676-os pestisjárvány, de akár a lengyelországi hadjárat idejéig való visszanyúlását látszanak alátámasztani az 1679. május 27-én kezdődött fehérvári országgyűlés végzései, amelyek határozottan tilalmazták azt a gyakorlatot, amely szerint „Némelyek kevés fundust vesznek a székelységen és mégis élnek a határt, mezőt, erdőt, mások csak zálogosítanak, 5-6 részre osztják, hogy az más emberek határán élődhessenek”, valamint elrendelték azon panasz kivizsgálását, hogy a szék, illetve némely falvak „közönséges kaszáló helyeket, erdejeiket és egyéb közönséges helyeket némely elébbeni tiszték és más főrendek is foglaltanak volna” el Kézdi- és Orbaiszékekben.⁶⁸ Az utóbbi panaszra minden valószínűség szerint bőven lehetett ok Sepsiszéken is, mert Sepsí-

⁶⁰ SzOkl, VI, 217–221.

⁶¹ ENDES Miklós 1938, 119.

⁶² MUCKENHAUPT Erzsébet 1999, 134.

⁶³ SzOkl, VI, 228–229; IMREH István – PATÁKI József 1992, 23–24.

⁶⁴ HUSZTI András 1791, 280; SzOkl, VI, 239, 241–244, 246, 255, 266–269.

⁶⁵ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 5^r.

⁶⁶ Uo., 133^v; a hadbavonultak által hátrahagyottokról lásd IM-

REH István 1983, 140–141.

⁶⁷ A Béli Pál-féle mozgalom (1677–1678) háromszéki következményeit nem ismerjük olyan mélységükben, hogy ezek közé az események közé soroljuk. A járványok, a háborúk és az éhínség leginkább a szegényeket sújtották. (DANKANITS Ádám 1983, 15–35.) A falvak által a későbbi időkben eladott különböző telkekről lásd IMREH István 1983, 136. A falvak közhelyeinek áruba bocsátása nyilván régebben is szokásban volt.

⁶⁸ EOE, XVI, 668, 671.

Kézdi-, Orbai- és Miklósvárszéket ugyanazon *főtisztek* igazgatták. Tény az, hogy számos jószág megszerzése óta már eltelt annyi idő, hogy a jószágszerzők akárhány örökösének is szokásává válhatott oly mértékben beerdőlni a kilenc falu erdejébe, mintha az illető nem csak egy akárhány fős örökös-rokonsági csoport tagja, hanem egymagában is egy egész jószág birtokosa lett volna.

A többi nemzetség vagy család birtokszerzése nem terjed ki három nemzedékre, a róluk készített vázlatok kevésbé szemléletesek, nemigen szolgálnak újabb tanulságokkal, ezért bemutatásuktól eltekinthetünk, a kézdiszékiek különböző nemzedékei jószágszerzése valószínű időszakának megállapításával azonban továbbra is próbálkozunk. (Ebben aligha segít, hogy az 1713-as deliberátumokban előforduló sepsiszékiek jelentős részének a nevével az 1679 és 1701 között készült sepsiszéki összeírásokban és az ugyanazon időszakban a széki tisztség által tárgyalt perek jegyzőkönyveiben is találkoztunk.⁶⁹)

Az egynemű nemesi (7; 16; 25; 28; 30; 35; 51), illetve lófői (12; 17; 19; 24; 27; 29; 31; 33; 42) és a vegyes nemesi (1; 34), illetve lófői (11; 32) csoportok tagjainak közvetlen elődei, néhány esetben talán az illető csoportok idősebb tagjai minden valószínűség szerint ugyancsak a 17. század második felében/utolsó harmadában – tehát Rápolti Istvánnal egyidejűleg – szerezték jószágukat a sepsiszéki kilenc faluban. Az azonos családnévű férfiakból (és esetenként a velük nem azonos családnévű nőkől, valamint egy ismert vagy ismeretlen illetőségű és rendi hovatarozású személy örököseiből) álló csoportok (16; 17; 19; 27; 28; 30; 35; 42; 51) tagjai tehát épp úgy, mint az eltérő családnévű férfiakból (és nőkől, valamint egy ismert vagy ismeretlen illetőségű és rendi hovatarozású személy örököseiből) állóak (12; 31; 32; 33; 34) tagjai elsőgenerációs örökösöknek tekinthetők, bár ezt bizonyítani nem tudjuk. Egyes csoportok (1; 7; 11; 24; 29) esetében azonban ez eléggé kiválglik a deliberátumokból. Az ugyanazon deliberátumban felsorolt neveket vizsgálva arra a következtetésre jutottunk, hogy az azonos családnévű (1; 16; 17; 24; 25; 27; 28; 29; 35; 42), tehát egymással rokonságban álló férfiakból (és valamelyikük örököseiből) vagy az eltérő családnévű (7; 12; 31; 32; 33; 34), tehát egymással csak feltételezhetően valamiféle rokonságban álló férfiakból (és valamelyikük örököseiből) álló csoportok tagjai elsőgenerációs örökösök, de talán jószágszerzésre társult személyek is lehettek.

Azok a magányos kézdiszéki lófők (13; 18; 20; 26; 40; 45; 43; 44; 46; 48; 50; 52) és nemesek (2; 49; 8; 21; 41; 47), akik minden valószínűség szerint

maguk szerezték jószágukat, tehetősebbek lehettek a többiekénél, vagy – talán agilisabbak lévén – sikeresebben létesítettek jó kapcsolatokat a sepsiszéki kilenc faluban, mert közülük csupán egy lófőnek (26) valószínűsíthető a helybeli jószágszomszédjával való rokoni kapcsolata. Ők legfőképpen egy-két évtizeddel 1713 előtt, a császári csapatok bejövetele vagy a Thökölj-járás után szerezhették jószágukat. (1701. Die 10. Februarij... *Tökölj Jarasakor Incze Andras, az eő lovat, és azon levő nyergét ahoz valo apparatussat s' fegyverit ugy hagyta volt reaja, hogy visellye gondgyat ha eő neki oda le holta történek.*; 1701. Die 11. Martij... *In Anno 1690- Tököllyi Uram itt jarasakor... Karátson tajekean Uzonban nimeteket hozott hazamban falus biro leven töttek az nimetek 8 zlot arra kart.*⁷⁰) Külön említendő az a két magányos lófő (22; 23) és az a magányos nemes (38), akinek a közelmúltbeli, törvénytelen vagy szabálytalan úton való jószágszerzésére a bírák közvetve vagy közvetlenül utaltak. Végül további három lófő (5c, 15; 6, 33a; 22, 31c) és egy nemes (9, 14c) egyénileg és csoport tagjaként is bírt vagy praetendált jószágot: ők a többi magányos jószágszerzőnél eleve előnyösebb helyzetben voltak, mivel az 1555-ben rögzített székely törvények azoknak kedveztek, akiknek már az elődei is bírtak egy vagy több jószágot ugyanazon faluban. Őket egyszerűen az elsőgenerációs örökösök közé is oda sorolhatjuk, kivéve talán azt a lófőt (5c, 15), aki egy inkább alkalmi társulásnak, mint valóságos örökös-rokonsági csoportnak a tagja volt.

A jószágszerzés általános szabályait és lehetőségeit ismerve, megpróbáljuk legalább hipotetikusan tisztázni, miként szerezhették a kilenc falu valamelyikében fekvő jószágukat a kézdiszékiek vagy elődeik.

Feltevésnek elfogadható, de nem bizonyítható, hogy az azonos családnévűek (Ferentz – Ferentzi, Bartók, Baktsi) valóban közelebbi-távolabbi rokonai voltak sepsiszéki falubeli jószágszomszédjaiknak (26; 35; 51), így a jószág vagy részjószág mint örökség illethette meg őket. Az egyik magányos pretendens lófő (50) is örökösnek tűnik, bár ezt nem igazolta.

A bennvaló, a jószág – mint láthattuk – szabad adásvétel tárgyává válhatott, ha a vele megkínált vérrokonok, a szomszédok, a falubeli birtokosok vagy maga a falu nem tartott rá igényt, de maguk a falvak is eladhattak vagy juttathattak közhelyből kiszakított jószágot vagy pusztát telket az arra érdemeseknek.⁷¹

Az okirat harmadik része általunk ötödiknek, hatodiknak és hetediknek tekintett előírása szerint a kilenc falu lakói éltek is a jószágelidegenítés lehetőségével. Azon esetekben, amelyekben a kézdiszékiek és kilenc falubeli jószágszomszédjaik között nem

⁶⁹ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953.

⁷⁰ Uo., 180^f, 216^v.

⁷¹ IMREH István 1983, 46–51, 120–127, 157–163.

mutathatóak ki rokoni kapcsolatok, feltehető, hogy a kézdiszéki személyek a megnevezett jószágsszomszédjuktól vásárolták jószágukat, esetleg egy vele vagy mással lebonyolított csereügylet révén jutottak hozzá. A kérdés csak az, hogy a rendelkezésünkre álló adatok milyen mértékben támasztják alá ezt a feltevést. Hogy a kérdésre válaszolhassunk, először két jószágcserét (22; 38) és az első közvetlenül következő jószágszerzési ügyet (23) kell megvizsgálnunk.

Az első esetben egy albisi lófő cserélte el valamely – feltehetően kézdiszéki – jószágát törvénytelenül egy bodoki possessor, esetleg egy sepsi- vagy kézdiszéki bebíró közhelyen fekvő bennvalójával. A második esetben Barabás János márkosfalvi nemes – a vérek ellentmondása mellett, az eljárás kezdete után, a deliberátumok meghozatala előtti napon – cserélte el szintén feltehetően kézdiszéki jószágát egy dálnoki vagy felsőcsernátoni özvegy nemesasszonynak, Miházt Ferencnének egy rétyi bebíró nemes, Székely Sámuel jószágá szomszédságában fekvő bodoki bennvalójával. Az ilyen cserék, mint a következő példa is mutatja, nem lehettek ritkák: 1701. Die 11. (Februarii)... *concambialtam volt... egy darab örökséget Besenyőn... melyért ő is inscribaltatott volt mas darab örökséget nekem Kezdi Szekben Dalnokban.*⁷² (A bebírók által már megszerzett, bármilyen eredetű bennvalók cseréjére természetesen csak akkor kerülhetett sor, ha a vérek, a falubeli possessorok és maga a falu sem tartott rájuk igényt. A vérek ellentmondási joga a székely nemzetgyűlés által 1555. április 28-án írásba foglalt, de annál ősi – és nyilván 1713-ban is érvényben lévő – elővásárlási jogukon alapult.⁷³ Az előbbi két eset jól példázza az eljárás hosszadalmas voltát is, mivel a jószágcsere hajlandó possessorok felkutatásának és az ügyletek nyélbeütésének időigényes műveletére a két kézdiszéki személy csak az eljárás megindításának közhírré tétele után keríthetett sort.) A harmadik esetben ugyancsak egy albisi lófő szerzett – törvénytelenül, valószínűleg színlelt vásárlás útján – egy bodoki possessorától, esetleg egy sepsi- vagy kézdiszéki bebírótól egy közhelyen fekvő jószágot. Mindhárom magányos kézdiszéki személy maga szerezte jószágát, a jószágszerzés célja pedig mindhármuk esetében egyértelműen a kilenc falu erdejébe való beerdőlés jogának az elnyerése volt.

Az a két tény, hogy egy kézdiszéki nemes, illetve egy nemesi csoport (25; 41) és néhány kézdiszéki lófő, illetve lófői csoport (40; 42; 43) jószágá – épp úgy mint a nemes Miházt Ferencné (38) – sepsiszéki bebíróé mellett feküdt, továbbá, hogy kézdiszéki nemesek és lófők csak közhelyen szereztek jószágot teljesen vagy részben törvénytelen csere, illetve vásárlás útján, megenged egy igen óvatos következtetést:

a sepsi- és kézdiszéki bebírók egymásával szomszédos jószágá közül némelyiket közhelyből szakíthatta ki az illető falu. Ezt a következtetést az is alátámasztja, hogy Barabás János nem a sepsiszéki bebíróval cserélt bennvalót, amit legalább két okból kifolyólag valószínűleg nem is tehetett volna. A bírák kizárólag a *kézdiszékiek* jószágát és beerdölési jogosultságát vizsgálták, a székük *ususát* ismerő, a kilenc falu erdejét csak az illető falvak valamelyikén át vezető utakon elérő sepsiszékiekét – akiknek jószágá mellett a kilenc falu erdejét a nehezebb, de rövidebb hegyi utakon, a kilenc falu valamelyikének érintése nélkül is elérő kézdiszékiek néhányáé is feküdt – nem. A végzések nem látszanak különbséget tenni a kilenc falu ősfiai és a sepsiszéki bebírók között, és bár nem zárható ki, hogy valamikor a kilenc falun kívüli sepsiszéki falvakból – Rétyről, Bikfalváról, Uzonból – való bebírók beerdölési jogosultsága egy ugyanolyan eljárás során állapított meg, mint a kézdiszékieké, valószínűbb, hogy az előbbiek az illető falu szeribe állva már 1713 előtt rendezték – a kézdiszékieknél talán régebben is szerzett – jószáguk jogállását, a társközségekből, Angyalosból, Zoltánból valók pedig bizonyára ezt tették. Mint láthattuk, a székely falvakban a bebírók általában amúgy sem szaporíthattak bebírókat, saját rendezett helyzetüket pedig nyilván nem veszélyeztették volna egy utolsó percben eszközölt, kétes érvényességű jószágcserevel. A kézdiszékieket viszont a székülők egyértelműen egy entitásnak tekintették, és így azok számára az egymás közötti jószágcsere, bármilyen módon történt volna is, kevésbé tűnhetett kockázatosnak, ráadásul Barabás János méltán hivatkozhatott arra, hogy nemzetségének már korábban is volt jószágá a faluban, arról nem is szólva, hogy egy özvegyasszony nehezebben tudta volna megszervezni a beerdölést egy távolabbi falu erdejébe, az említett cserével pedig a más székbeli bebírók száma sem szaporodott, hanem – ha Barabás Jánosnak nem voltak osztó társai – igazgatási szempontból még csökkenhetett is. Egyébként Barabás János az egyetlen kézdiszéki, akiről biztosan tudjuk, hogy nem sepsiszéki bebíró jószágsszomszédjától vette jószágát, illetve nem azzal cserélt jószágot. (A feltevés egyértelmű bizonyítottsága híján azonban a kézdiszékieknek a sepsiszéki bebírók jószágá mellett fekvő jószágát nem soroltuk a közhelyen lévők közé, bár továbbra is fenntartjuk azt a véleményünket, hogy azok egy része közhelyből szakított ki.)

Másodszor két igen meggondolkodtató esetet (26; 27) vizsgálunk meg. Ferentzi Sámuel mátisfalvi lófőnek név- és feltehetően vérrokona, Ferentz Balázs bodoki lófő jószágának szomszédságában volt egy bennvalója, Déák István mátisfalvi lófőnek és atyafiainak

⁷² OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 181^v.

⁷³ 26–28. cikkely, SzOkI, II, 119–127.

a bodoki bennvalója viszont Ferencz Sámuel szomszédságában. Megjegyzendő, hogy az utóbbi jószág csekély terjedelmű volt, Ferentzi Sámuel jószágszomszédjának a nevét pedig Ferencz Lászlóról javították Ferencz Balázusra. Mivel Ferentz(i) Sámuel nevű bodoki személy sem a 17. század második felében készült összeírásokban, sem pedig az 1713-as homagiális lajstromban nem fordul elő, felvetődik a kérdés, hogy a feltehetően elsőgenerációs örökösök, Deák István és atyafiai – hacsak ők maguk is nem voltak a Ferentz(i) nemzetség tagjai – miért épp annak a falubelijüknek a jószága melletti jószágot bírták Bodokon, aki feltehetően maga szerezte, esetleg rokonától örökölte jószágát? Mivel Bodokon minden jel szerint számos közhelynek minősülő puszta telek, beépítetlen, házhelynek alkalmas faluközi gyepek, homokstb. lehetett, amelyekből – mint más falvakban is – a falu adhatott el pénzért egy-egy jószágnak valót úgy helybelieknek, mint sepsi- és kézdiszékieknek, feltehető, hogy úgy Ferentz Sámuel, mint Deák István és atyafisága közhelyen juthatott jószághoz: az előbbi rokonai tájékoztathatták és segíthették hozzájutni ahhoz. Ebből túlzás volna egy olyan általános következtetést levonni, hogy a kézdiszékiek Bodokon vagy a kilenc sepsiszéki falu bármelyikében csupa közhely szomszédságában birtokló helybeli és közhelyen birtokló sepsiszéki bebíró szomszédságában szereztek jószágot, viszont elképzelhető, hogy néhány bodoki és étfalvi család bennvalóinak szomszédságában ilyen, a falu birtokában lévő puszta telkek és más közhelyek is voltak, a rokoni kapcsolat pedig csak megkönnyítette ezek felderítését és megszerzését. A Mikó Ferenc névéhez kapcsolódó kifejezések – *vicinumjában, fundussa vicinumjában, Udavarháza vicinumjában, mindenik felől az Ur Miko Ferencz Uram vicinumjában* (1; 6; 9; 11; 15; 16; 17; 18; 20; 21; 28) – is azt sejtetik, hogy a bodoki Mikó udvarhoz két vagy több bennvaló tartozhatott, amelyek szomszédságában közhelyek és puszta telkek is lehettek, közéjük közhelyek és puszta telkek is beékelődhetek, miképpen a bodoki nemesek, a Bartókok (12; 33; 35), a bodoki és az étfalvi lófők, az Intzék (19; 24), a Henterek (30, 31) és a Baktsiak (47; 51) bennvalói közé is. (Látni fogjuk a megítélt beerdölési jogok alapján, hogy ezek közül a legnagyobb valószínűséggel az 1. és a 28. deliberátumban szereplő tekinthető közhelynek vagy puszta teleknek.) Természetesen a felsorolt családok, továbbá Simon Ferenc (2), Bartha Miklós (25), Tankó Bálint (29), Benkő János (40), Forró Gábor (42), Kövér Mihály (44), Kovács György (45), Baktsi

Ferenc (47), Baktsi Gáspárné (50) és Czirjék Tamásné (52) is eladhattak egy-egy örökséget, részjószágot valamikori szorultságukban: kevésbé valószínű, hogy ha azokat korábbi, helybeli birtokosaik adták volna el, e családok ne éltek volna elővásárlási-háramlási jogokkal. (Ha ezen családok, különösen a Mikó család – szándékos vagy akaratlan – befolyása érvényesült volna, midőn a falvak ezen közhelyeket és puszta telkeit épp azoknak sepsi- és kézdiszékieknek adták el, akiknek eladták, nem pedig másoknak, az már egy másik kérdés.) Egyértelmű kivételnek tekinthető az albisi nemes Baktsiaknak a lófő *Baktsi István jószága közötti*, alkalmatlan és bejáróút nélküli jószáguk (51), amely – mivel a két család gyaníthatóan ugyanazon nemzetséghez tartozott – inkább örökségként, esetleg vásárlás útján kerülhetett a birtokukba. Ugyanilyen egyértelmű kivétel lehetett a Barabás Ferentz albisi lófő birtokában lévő igen kicsi, lakásra alkalmatlan és bejáróút nélküli jószágdarab Erdős Sámuel étfalvi lófő jószága mellett (48) és a Miklós István dálnoki nemes birtokában lévő ugyanolyan darab Erdős Sámuel háza megett (49): ezeket Erdős Sámuel minden valószínűség szerint a sajátjából és a vele korábban egy kenyéren élt, időközben talán örökös nélkül elhalt fivére, az 1701-ben bíróságot viselt Pál örökrészből adhatta el.⁷⁴

Végül vizsgáljuk meg a kézdiszékieknek a kilenc falubeli kertekben lévő, többnyire egyáltalán be nem építhető bennvalóit. Egy dálnoki egynemű nemesi csoportnak (28) Mikó Ferenc szomszédságában volt egy darab gyümölcsöse; egy albisi egynemű lófői csoportnak (31) ugyanazon Henter András helybeli lófőnek a jószága végében volt egy szegelet szilvás kertje Bodokon, akinek a szomszédságában egy alsócsernátoni egynemű nemesi csoportnak (30) is bennvalója volt; egy dálnoki vegyes nemesi csoportnak (34) a bodoki *Kenderes Kertben* volt egy darab kenderföldje; Gelei András márkosfalvi lófőnek (46) pedig egy fotosi lófő gyümölcsöskertjében volt a jószága.

A bodoki *Kender kertet*, bár az – mint az ilyen kertek általában – a falu szántóhatárában, a településterület és az Olt között feküdt,⁷⁵ a falu belterületén fekvő, beépíthető közhelyekkel egyenértékű közhelynek kell tekintenünk, mert az ott bírt kenderföldet a bírák *fundusnak* nevezték, ugyanúgy, mint a többi felsorolt bennvalót, kivéve a Gelei Andrást, amelyet *darabotska fundusnak* neveztek. (A fundus szót a sepsiszéki tisztség jegyzőkönyvei a 17. század végén jószág értelemben használták.⁷⁶) A *Kenderes Kert* egyértelműen közhely volt, a kézdiszékieknek a Mikó

⁷⁴ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 149^r, 192^r, 219^r, 219^v.

⁷⁵ IMREH István 1983, 171. Ezt a területet nevezhették Bodokon 1677-ben *Kenderszernek*. (CS. BOGÁTS Dénes 1929, 58.) Az ilyen, gyakran közföldnek minősülő kertekről lásd IMREH

István 1983, 157, 169–172, 318, 379–380, 382–383, 479–480; TAKÁCS Péter 2002, 97.

⁷⁶ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 214^v.

Ferenc, a Henter András és a sepsiszéki bebírók szomszédságában fekvő bennvalói egy részéről pedig fentebb már feltételeztük, hogy azokat mint pusztá telkeket vagy közhelyeket a falu adhatta a kézdiszékieknek. Úgy véljük, a kézdiszékiek kertekben lévő bennvalóira vonatkozó adatok is alátámasztják némileg ezt a feltevést. A pusztá telkeket azonban – eltérően a többi közhelytől – nemesi, lófő-, gyalog- vagy jobbágyüléseknek tekintették, amely besorolásuk nem változott meg, bárki birtokába kerültek is, vagy bárki is lakott rajtuk, tehát birtokosuknak a közjavakból való részesedése is a telek jogállásához igazodott.

Vizsgáljuk meg hát kissé közelebből a sepsiszéki kilenc falut.

Ami a bennvalókat illeti, a sepsiszéki kilenc falu közül a legnyitottabb a kézdiszékiek felé az érdekelt kézdiszéki falvaktól legtávolabb eső Bodok és Étfalva volt, Besenyőn szinte csak a hozzá amúgy is legközelebb eső Maksa lakóinak lévén bennvalójuk. Az ugyancsak igen távol eső Fotos és Zoltán zártságát más, számunkra ismeretlen tényezők mellett kicsinységük is magyarázhatja, nem úgy a kézdiszéki falvakhoz közelebb eső és ezeknél jóval népesebb Gidófalvát és Angyalosét. A közel eső Eresztevény és a távol eső Martonos teljes zártságára a kézdiszékiek felé egyelőre nincs magyarázat.⁷⁷ Feltehető tehát, hogy a nyitottság és a zárttság okai nem elsősorban földrajzi okokban keresendők. Feltehető továbbá, hogy egyes sepsiszéki falvak zártságát szűk termőhatáruk is magyarázza, ami részben a megélhetésben fontos szerepet játszó, nagy kiterjedésű erdős-legelő területeknek a kézdiszékiekkel szembeni védelmét, az utóbbiaknak pedig az illető területek iránti fokozott érdeklődését is indokolná. Két olyan érvet találtunk, amelyek ezt a feltevést alátámasztják. A deliberátumokban csak a kézdiszékieknek a kilenc falu (közös) határából való részesedéséről esik szó, márpedig nem tudunk róla, hogy a kilenc falunak a közös erdőn kívül más közös határa is lett volna, a kézdiszékiek bennvalóin pedig valószínűleg nemigen állt(ak) épület(ek), és így azokon jobbágyaik vagy zsellérek sem lakhattak. A földesurak általában igyekeztek benépesíteni jószágait, de ha előző feltevésünk helyes, úgy a kézdiszékiek állandó jelenlétét megkövetelő gazdálkodást nem folytattak és nem is kívántak folytatni azon sepsiszéki falvak határában, amelyekben bennvalóik feküdtek.

Azon sepsiszéki falvakat vizsgálva, amelyekben a kézdiszékiek bennvalót bírtak, nem kerülheti el a figyelmünket néhány igen fontos tény. A legnépesebb, a rendi szempontból legrétegzettebb közülük

Bodok: itt élt kisszámú nemesen, jelentős számú lófőn, egy gyalogszékelyen, számos jobbágyon és bizonyára több zselléren kívül a Fehér vármegyében is birtokos Mikó primor család. Ami a kézdiszékiek jószágának szomszédságát vagy fekvését illeti – bár a kb. feleakkora népességű Besenyőn az érintett sepsiszéki bebírók száma kétszer akkora – Bodokon is találunk egy-egy sepsiszéki bebíró nemeset és lófőt, öt kézdiszéki nemes és három kézdiszéki lófő jószágá pedig talán közhelyen volt. Besenyőn jóval nagyobb volt a nemesi rend súlya, amit a kézdiszékiek jószágszomszédsága különös módon tükröz: azok többsége is sepsiszéki bebíró nemes volt. A jelentős lófőtöbbségű Étfalván és Fotoson viszont minden kézdiszékinak helybeli lófő volt a szomszédja. A további négy falu adatai semmilyen szempontból nem relevánsak.

Függőben hagyva a kilenc sepsiszéki faluval kapcsolatos minden további kérdést, vizsgáljuk meg a kézdiszéki bebírók falvait és magukat a bebírókat.

A viszonylagos nemesi többségű Dálnok nemesei egyben a legagilisabbak is: ők a kézdi nemesek által megcélzott négy falu közül háromban, Bodokon, Besenyőn és Étfalván is bírtak bennvalót, ötük Mikó Ferenc, kettejük helybeli, kettejük rétyi, illetve bikfalvi nemes, négyük helybeli, egyikük pedig étfalvi lófő szomszédságában. A szintén eléggé agilis márkosfalviak csak Bodokon és Gidófalván, a tőlük kissé lemaradó csernátóniak csak Bodokon bírtak bennvalót, az utóbbiak többnyire közhelyen. A legkevésbé agilis albisiak Bodokon és Étfalván, a martonfalviak Bodokon bírtak bennvalót. A dálnokiak és a márkosfalviak kivételével a nemesek mindnyájan a tőlük földrajzilag igen távol eső falvakban bírtak bennvalót.

A túlnyomórészt lófők lakta Albis lófői egyben a legagilisabbak is: ők a kézdi lófők által megcélzott hat sepsiszéki falu közül azonban csak Bodokon és Étfalván bírtak bennvalót, többnyire lófők szomszédságában. A szintén eléggé agilis maksaiak kizárólag a falujukhoz közel eső Besenyőn és Angyaloson bírtak bennvalót, leginkább sepsiszéki bebíró nemesek szomszédságában. A legkevésbé agilis dálnokiak Bodokon és Étfalván többnyire nemesek, a márkosfalviak Bodokon és Zoltánban többnyire szintén nemesek, Fotoson lófő szomszédságában, a csernátóniak és a mátisfalviak csak Bodokon bírtak bennvalót, az utóbbiak kizárólag lófők szomszédságában. A maksaiak kivételével a lófők mindnyájan a tőlük földrajzilag igen távol eső falvakban bírtak bennvalót.

A sepsiszéki kilenc falu felé tehát a kézdiszéki falvak közül – bár sem lakóik rendi hovatartozását, sem

⁷⁷ „A rácok 1706-ban éppen Eresztevényig menének, imitt-amott a falukban praedáló kurucokban felesen is levágának.”

(BÁNKUTI Imre 1983, 378.)

bennvalóik számát tekintve nem azonos mértékben – a legnyitottabbak Albis és Dálnok, a legzártabbak Martonfalva és Mátisfalva volt. Az utóbbiak zártságát egyéb, számunkra ismeretlen tényezők mellett csekély számú lakosságuk magyarázhatja, Dálnok nyitottságát pedig az, hogy a bebírók falvai közül a legnépesebb volt, míg a jóval kevésbé népes Albisra nézve egyelőre nem találunk magyarázatot. Ugyanakkor a szintén igen népes két Csernáton és az Albisnál nem sokkal kevésbé népes Márkosfalva lakói is többnyire a legtávolabbi sepsiszéki falvakban bírtak bennvalót, ezért fel kell tételeznünk, hogy a nyitottság és a zártság okai nem elsősorban földrajzi okokban keresendők, bár úgy a két Csernáton, mint Márkosfalva – többek közt a Kézdiszéket észak–dél irányban átszelő egyik főútvonalon való fekvése okán – nyilván nem csak Kézdi-, hanem Sepsiszek falvai felé is nyitottabb lehetett. Ezenkívül Márkosfalván, Mátisfalván, Alsócsernátonon, Felsőcsernátonon és a Bodoki havasokon át ősidők óta út is vezetett az Olt völgyébe.

A sepsi- és kézdiszéki falvak fentebb vázolt nyitottságára, illetve zártságára magunk is magyarázatot kerestünk, és a jelenség mögött demográfiai okokat sejtettünk. Vizsgálatainkat a sepsiszéki kilenc falu, a sepsiszéki bebírók három faluja és a kézdiszéki bebírók nyolc faluja 17. század végi és 18. század elei társadalmának sommás elemzésével folytatjuk. A népességi adatokat táblázatokba foglalva mutatjuk be: a kilenc falu erdejével kapcsolatos kérdések többségére érdemleges választ találni vagy elfogadható hipotéziseket felállítani ezen falvak társadalmának ismerete híján lehetetlen. (Lásd VI–VII. táblázat; a sepsiszéki bebírók falvainak adatait vastag vonallal elválasztottuk a kilenc falutól és a VI. táblázatban kihagytuk azokat az összesítésből is: demográfiai szempontból és rendi összetételükénél fogva ezek inkább a kézdiszéki bebírók falvaihoz hasonlítottak.)

Az 1713-as deliberátumokban szereplő sepsi- és kézdiszéki falvak demográfiai adataival kapcsolatban ide kívánczik néhány általános megjegyzés, mert midőn a széki tisztek elbírálták a beerdölési igényléseket, vélhetően mind a kilenc sepsiszéki falu esetében figyelembe vették a rendi erőviszonyoknak megfelelően kialakult helyi közakaratot is, nem csak a kilenc falu közös akaratát.

Az 1713-beli demográfiai állapotok kialakulásának mikéntjéről, a népesség száma és rendi összetételének változásainak okairól megfelelő adatok híján nem

tudunk semmi érdemlegeset mondani, és ezért nem is kívánunk ezzel az egyébként igen fontos kérdéssel találgatások vagy feltételezések szintjén foglalkozni. Néhány megállapításra azonban így is lehetőség adódik.

Összességében nézve a sepsiszéki kilenc meg három és a kézdiszéki nyolc falu lakóinak abszolút többsége a 17. és a 18. század fordulóján – az egymáshoz időben igen közel álló vagy éppenséggel egyidejű összeírások adatai szerint – nemes és lófőrendű volt. A falvak lakosságának rendi összetétele azonban ennél jóval árnyaltabb, és csupán az 1713-as év okoz gondot, mert a függőségben élők akkori létszámára nézve nem találtunk adatokat. A függőségben élőkre vonatkozó 1721-es adatokat nem láttuk indokoltnak figyelembe venni, mert azokat Háromszéken közvetlenül egy jelentős emberveszteséggel járó, pestisjárvánnyal súlyosbított szárazság és éhínség elmúltával vették fel. Apor Péter szerint Háromszéken az akkori pestisnek 19 000-nél több lélek esett áldozatául, a jobbágyok száma pedig jelentősen megnőtt: „quin imo pro solo victu aliqui pro subditis sive jobbágyonibus obligabant; Sokan az éhezők magokat elronták, Az kenyért örök jobbágyért adták”.⁷⁸ Nem tudni, milyen hatással volt a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc és az 1709–1710-es pestisjárvány a nemesek, a szabadok és a függőségben élők számának alakulására,⁷⁹ ezért abból a feltevésből indultunk ki, hogy a függőségben élők száma 1703 és 1713 között lényegesen nem, csak a lakosságon belüli súlya változhatott a járványok miatt. (Lásd VIII–IX. táblázat.)

Megjegyezzük, hogy a lélekszámváltozások részben természetes folyamatok következményei lehetnek, a lélekszám ugyanis ilyen kis közösségek esetében nagyon hullámzó. Ezt bizonyítják a sepsiszéki kilenc és három falu 1679 és 1701 közötti összeírásai.⁸⁰ A lakosság elég nagyfokú mobilitása is oka a lélekszámváltozásnak: a nemesek, a lófők és a jobbágyok viszonylag gyakran változtatták lakhelyüket. (Lásd a X. táblázat.)

Ezt a módszertanilag nehezen igazolható eljárást alkalmazva, nézzük előbb a sepsiszéki kilenc falut.⁸¹ Ezek összlélekszáma 1679 és 1703 között enyhén csökkent: ezen belül Fotos lélekszáma enyhén növekedett, Eresztevényé jelentősen, a többi hét falué pedig enyhén csökkent. Az 1703-as állapothoz viszonyítva 1713-ban csak enyhe összlélekszámgyarapodás figyelhető meg, amely nagyrészt látszólagosnak tekintendő, mert míg az első két időpontban csak a felnőtt férfiakat írták össze, az 1713-as

⁷⁸ KAZINCZY Gábor 1863, 160–161; SZÁDECZKY Lajos 1903, I, 299, 305; II. 387.

⁷⁹ „1709. Pestis ex Moldavia inficit sedem Gyergyó, et mox totam patriam.” (KAZINCZY Gábor 1863, 152.)

⁸⁰ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953.

⁸¹ Az 1683-as bécsi hadjárat után készült összeírást egyéb feltehető hiányosságai mellett a nemesek száma bizonytalansága és a jobbágyok száma ismeretlensége miatt nem használtuk fel demográfiai táblázatoknál. (SzOkl Ús, VIII, 140–161, 164–190, 211–221.)

homagiális lajstromra a 12 évet betöltött fiúkat is felvették: kivételt talán a jelentősebb lélekszám-gyarapodást felmutató Martonos és Zoltán képez. Uzon és Réty lélekszáma 1679 és 1703 között enyhén, Bikfalvái jelentősen növekedett, az 1703-as állapothoz viszonyítva viszont 1713-ban Bikfalva lélekszáma visszaesett, míg – feltehetően a 12 évet betöltött fiúgyermekeknek köszönhetően – Réty és Uzon lélekszáma látszólag gyarapodott.

Bodokon, Gidófalván, Besenyőn és Martonoson 1679 és 1703 között nőtt, Angyaloson és Étfalván jelentősen csökkent a nemesek száma, Fotoson nem voltak, Eresztevényről pedig eltűntek a nemesek: összességében a nemesek száma 1679-hez viszonyítva csökkent. A nemeseknek az 1703-as állapothoz viszonyított 1713-as számbeli gyarapodása – számuk csak Gidófalván stagnált – nagyrészt az 1713-as homagiális lajstromra felvett, 12 évet betöltött fiúknak tulajdonítható. Eresztevényen 1713-ban újból találunk nemeseket, és egy nemest Fotoson is találtunk. (Összességében a nemesek száma 1679-hez viszonyítva is nőtt.) A nemesek száma 1679 és 1703 között Bikfalván stagnált, Uzonban nőtt, Rétyen csökkent, az 1703-as állapothoz viszonyítva 1713-ban számuk Bikfalván csökkent, Uzonban és Rétyen viszont – feltehetően a homagiális lajstromra felvett 12 évet betöltött fiúknak tulajdoníthatóan – nőtt.

A szabadrendűeket gyakorlatilag a lófők képviselték, mert a gyalogrend – igen csekély számban – csak Bodokon, Étfalván, Uzonban, Martonoson, Felsőcsernátonban és Maksán volt fellelhető. A lófők száma 1679 és 1703 között Angyaloson, Besenyőn, Eresztevényen, Martonoson és Zoltánban jelentősen, a többi öt faluban enyhébben csökkent: összességében a lófők száma 1679-hez viszonyítva csökkent. A lófőknek az 1703-as állapothoz viszonyított 1713-as jelentős számbeli gyarapodása – ilyet csak Fotoson nem jeleztek – nagyrészt szintén az 1713-as homagiális lajstromra felvett, 12 évet betöltött fiúknak tulajdonítható. (Összességében a lófők száma csak 1703-hoz viszonyítva nőtt.) A lófők száma Bikfalván 1679 és 1703 között nőtt, Uzonban és Rétyen csökkent, az 1703-as állapothoz viszonyítva 1713-ban Bikfalván és Uzonban csökkent, míg Rétyen – feltehetően a homagiális lajstromra felvett, 12 évet betöltött fiúknak tulajdoníthatóan – nőtt.

A függőségben élők száma 1679 és 1703 között Gidófalván, Eresztevényen, Martonoson és Zoltánban jelentős mértékben, Bodokon, Angyaloson és Étfalván enyhén nőtt: Besenyőn és Fotoson is megjelentek, ahol korábban ilyen rendűeket nem vettek számba. Az angyalosi, besenyői, eresztevényi, martonosi és zoltáni szabadrendűek egy része – eladósod-

ván vagy más okból kifolyólag – minden valószínűség szerint jobbággyá vált, vagy azoknak a *pénteki szolgáknak* nevezett, tehetős, de függőségbe lépett székelyeknek a számát gyarapította, akik az 1703-as összeírás szerint nem fizettek adót.⁸² Bikfalván és Rétyen 1679 és 1703 között jelentősen, Uzonban enyhén nőtt a függőségben élők száma.

A fenti folyamatok ellenére a lófők csak Angyaloson, Besenyőn, Eresztevényen és Zoltánban vesztették el abszolút többségüket, míg Gidófalván, Étfalván, Martonoson és Fotoson mindvégig megtartották. (Besenyőn és Eresztevényen 1713-ra a lófők lélekszáma az 1679-es lélekszámuk egyharmadára esett vissza, miközben Besenyőn a nemesek száma megkétszereződött, Eresztevényről pedig a nemesek 1703-ban eltűntek, és 1713-ban is kevesebben voltak, mint 1679-ben.) Bodokon a lófők eleinte sem voltak abszolút többségben, arányszámuk az összlakosságon belül pedig tovább csökkent, épp úgy, mint Uzonban és Rétyen, míg Bikfalván a lófők mindvégig abszolút többségben maradtak. A nemeseknek jelentősebb társadalmi súlya Angyaloson, Besenyőn, Eresztevényen, Zoltánban és Uzonban, no meg – a Mikók jelenlétének következtében – Bodokon volt. A függőségben élők 1679 és 1703 között abszolút többségbe kerültek három olyan faluban – Besenyőn, Eresztevényen és Zoltánban –, amelyben a lófők elvesztették abszolút többségüket, valamint Bodokon és Uzonban: feltehető, hogy abszolút többségüket 1713-ban is megtartották.

A nyolc kézdiszéki falu összlélekszáma – maguk a falvak egyenként is általában nagyobbak lévén – a 17. század végén és a 18. század elején jócskán meghaladta a kilenc sepsiszéki faluét.

A nyolc kézdiszéki falu összlélekszáma 1676 és 1703 között jelentősen nőtt: csak Dálnokon és Albisban nem volt jelentős a növekedés. Az 1703-as állapothoz viszonyított 1713-as enyhe lélekszám-gyarapodás ugyanazon oknál fogva, mint a kilenc sepsiszéki faluét, nagyrészt ezekben a falvakban is látszólagosnak tekintendő: kivételt talán a jelentős lélekszám-gyarapodást felmutató Felsőcsernáton és Martonfalva, valamint a stagnáló lélekszámú Márkosfalva képez. (Mátisfalva 1676-os adatai hiányoznak, de ennek valószínűleg nincs jelentősége sem az összlélekszám, sem pedig a rendi összetétel szempontjából.)

A nemesek száma 1676 és 1703 között Martonfalván jelentős mértékben, Dálnokon enyhén nőtt, Alsócsernátonban stagnált, Márkosfalván enyhén, Felsőcsernátonban és Albisban jelentősen csökkent, Maksárol pedig eltűntek a nemesek: összességében a nemesek száma 1676-hoz viszonyítva stagnált. A nemeseknek az 1703-as állapothoz viszonyított 1713-as

⁸² IMREH István – PATAKI József 1992, 86.

számbeli gyarapodása – számuk csak Martonfalván stagnált, Dálnokon, Márkosfalván és Mátfalván enyhén, a két Csernátonban és Albisban jelentősen nőtt, Maksárról pedig továbbra is hiányoztak – nagyrészt az 1713-as homagiális lajstromra felvett, 12 évet betöltött fiúknak tulajdonítható. (Összességében a nemesek száma 1676-hoz viszonyítva jelentősen nőtt.)

A lófők száma 1676 és 1703 között Dálnokon, Alsócsernátonban, Albisban és Márkosfalván enyhén csökkent, Martonfalván stagnált, Felsőcsernátonban és Maksán enyhén nőtt: összességében a lófők száma enyhén csökkent. A lófőknek az 1703-as állapothoz viszonyított 1713-as jelentős számbeli gyarapodása – bár számuk Dálnokon és Márkosfalván enyhén csökkent, Alsócsernátonban, Albisban, Maksán és Mátfalván pedig csak enyhén növekedett – nagyrészt szintén az 1713-as homagiális lajstromra felvett, 12 évet betöltött fiúknak tulajdonítható: kivételt talán a jelentős lélekszám-gyarapodást felmutató Felsőcsernáton és Martonfalva képez. (Összességében a lófők száma 1676-hoz viszonyítva is enyhén nőtt.)

A függőségben élők száma 1676 és 1703 között a jobbágytöbbségű Martonfalván enyhébben, a többi falvakban jelentős mértékben nőtt: összességében több mint kétszeresére nőtt a számuk. A dálnoki és márkosfalvi szabadrendűek egy része minden valószínűség szerint a függőségbe lépett székelyeknek a számát gyarapította.

A fenti folyamatok ellenére a lófők csak Márkosfalván veszítették el abszolút többségüket, míg Felsőcsernátonban, Albisban és Maksán mindvégig megtartották. Dálnokon, Alsócsernátonban, Martonfalván és Mátfalván a lófők eleinte sem voltak abszolút többségben, arányszámuk az összlakosságon belül pedig tovább csökkent. A nemességnek igen jelentős társadalmi súlya volt Dálnokon, a két Csernátonban, Márkosfalván, Martonfalván és Mátfalván. A függőségben élők 1679 és 1703 között Alsócsernátonban és Martonfalván kerültek abszolút többségbe: feltehető, hogy abszolút többségüket 1713-ban is megtartották.

A kirívó esetek kivételével a harmadik és negyedik demográfiai táblázatnak (lásd *XI–XII. táblázat*) a lakosság összlétszámára és a jobbágyok számára vonatkozó becslőt adatai még tendenciák kimutatására sem igen alkalmasak, mert 1676-ban, 1679-ben és 1703-ban csak az önállóan gazdálkodó felnőtt férfiakat írták össze, míg 1713-ban a 12 évet betöltött fiúkat is feleskették a császár hűségére. Úgy véljük, mégis épp az utóbbi tény segítségével vethetünk némi világosságot a sepsi- és kézdiszéki falvak nyitottsága, illetve zártsága egyik fontos és valós okára. Ezeket a látszólagos (?) demográfiai változásokat ugyanis leginkább a fiúutódok jelentős számbeli nö-

vekedése, illetve e növekedés elmaradása okozhatta. Számításaink helyességét az 1721-es összeírás adataival igazolni nem tudjuk, de a kialakult létszámok és arányok sokatmondóak.

Úgy véljük, Bodok mérsékelten, Besenyő jelentősebb mértékben csökkenő lófő-lélekszáma szívóhatást fejthetett ki a növekvő nemesi lélekszámot, de legalábbis növekvő számú nemesi fiúutódot felmutató Dálnokra, Albisra és a két Csernátonra, továbbá a növekvő lófői lélekszámot, de legalábbis növekvő számú lófő-fiúutódot felmutató Maksára, Albisra és a két Csernátonra. Ennek lehetett a következménye, hogy az albisi lófők közül hat magányos férfi (13; 15; 20; 22; 23), egy magányos asszony (18) és öt csoport tagjai (17; 19; 24; 29; 31) Bodokon, egy magányos férfi (48) pedig Étfalván, az albisi nemesek közül egy magányos férfi (9) szintén Bodokon, egy egynemű csoport tagjai (51) pedig szintén Étfalván bírtak egy jószágot, bár az utóbbiak egy vegyes lófői csoport tagjaiként (11) Bodokon is bírtak egyet. Jellemző módon egy magányos dálnoki nemesnek (2, 49) Bodokon és Étfalván is volt egy-egy jószága. A dálnoki nemesek közül két magányos férfi (2; 21), két vegyes (1; 34) és két egynemű csoport (25; 28) Bodokon, két magányos férfi (47; 49) Étfalván, egy (41) pedig Besenyőn, a dálnoki lófők közül egy magányos férfi (6) és egy egynemű csoport (33), amelynek ő is tagja volt, ugyancsak Bodokon bírt, egy magányos férfi (50) pedig Étfalván praetendált jószágot.

Étfalva szívóhatására nem találtunk elfogadható magyarázatot: a faluban a lófők, de legalábbis a lófőfiak száma szintén jelentősen megnövekedett, míg a nemeseké csökkent. Étfalván két magányos dálnoki (47; 49) nemesnek, egy albisi egynemű nemesi (51) csoportnak (feltehetően helybeli rokon szomszédságában) és egy magányos albisi lófőnek (48) volt jószága, egy dálnoki lófő (50) pedig nem jelent meg a bírák előtt, egy helybeli lófőasszony bennvalója feléhez való jussát bizonyítandó. A magányos jószágszerzők azonban, köztük az örökösnek tűnő lófő (50), itt is a szülőfalujukban – a lélekszám növekedése következtében – belátható időn belül megszűkülő életlehetőségeket akarhatták új jószág megszerzésével bővíteni, ugyanúgy, mint azok, akik Bodokon, Besenyőn, Fotoson, Zoltánban vagy Angyaloson szereztek jószágot, bár ezen falvak közül csak Bodokon és Besenyőn csökkent, Fotoson lényegében stagnált, Zoltánban és Angyaloson pedig jelentéktelen mértékben nőtt a lófők, de legalábbis a lófőfiak száma, viszont Bodokon, Angyaloson és Fotoson enyhén, Besenyőn jelentősen nőtt a nemesfiaké, Zoltánban pedig stagnált a nemeseké.

Azok a kézdiszékiek, akik feltehetően maguk szereztek jószágukat – a felsoroltakon kívül két maksai

lőfő (43; 44) Besenyőn, egy márkosfalvi nemes (38) Bodokon, egy márkosfalvi lőfő (46) Fotoson és egy (52) Zoltánban, valamint egy maksai lőfő (40, 45) Besenyőn és Angyaloson – valószínűleg ugyancsak fiaik számára szereztek jószágot a sepsiszéki falvakban, amit az a tény is alátámasztani látszik, hogy két albisi lőfő (22; 23) teljesen törvénytelen úton, egy márkosfalvi nemes (38) pedig szintén nem egészen szabályosan jutott jószágához. (A törvénytelen úton szerzett jószágok birtokosait ki is zárták a beerdölés jogából, az enyhébb törvénysértésen ért személy előtt azonban nyitva hagyták a beerdölési jog megszerzésének lehetőségét arra az esetre, ha sikerülne elfogadtatnia a jószágát a vérekkel: ha ugyanis ez nem sikerült volna, a vérek akár ki is vehették a jószágot a kezéből.⁸³) Jellemző, hogy Maksán 1703-ban és 1713-ban egyetlen nemes sem találtunk, 1676 és 1713 között viszont a lőfők, de legalábbis a lőfőfiak száma jelentősen megnövekedett. A márkosfalvi nemesek és lőfő falustársaik jószágszerző törekvéseit azonban nemigen magyarázhatjuk demográfiai okokkal: ebben a faluban a nemesek és a lőfők száma csökkenő tendenciát mutatott a jelzett időszakban.

Az első- és másodgenerációs örökös-rokonsági csoportok tagjai több-kevesebb társukkal lévén kénytelenek osztozni az elődeik által szerzett, öröklött javakon, szintén újabb jószágok megszerzésével igyekeztek gyarapítani életlehetőségeiket, és mivel a székely törvények ezen a téren nekik kedveztek, közülük három lőfő (5c, 15; 6, 33a; 22, 31c) és egy nemes (9, 14c) valóban szerzett is egy-egy saját jószágot. A pusztá telkek és a faluközi, telkesíthető közhelyek száma azonban korlátozott lévén, úgy tűnik, hogy maguk a csoportok inkább az őket jószáguk minősége, jogi természete-eredete alapján megilletőnél nagyobb mértékű korábbi beerdölési gyakorlatuk megerősítését próbálták elérni. Leginkább erre utalhatnak a deliberátumokban olvasható, lőfői (11 – *egy részre... bé erdőlhessenek, az többi excludáltatnak*; 12 – *egy részre... bé erdőlhessenek, a' több részek excludáltatnak*; 24 – *egy részre bé erdőlhessenek, és többre excludáltatnak*; 33 – *egy részre... bé bírhatnak a' többi excludáltatnak*) és nemesi csoportokra (1 – *azon fundusra ...bé erdőlhessenek, két részre, az több részek pedig excludáltatnak*; 7 – *azon fundusra két részre az Kilencz falu Köz erdeire bé erdőlhetnek és több részek pedig excludáltatnak*; 10 – *egy részre bé erdőlthessenek, az több részek pedig excludáltatnak*; 14 – *Két részre bé erdőlhessenek... az több részek excludáltatnak*; 16 – *egy részre... bé erdőlhessenek, és több rész excludáltatnak*; 25 – *egy részre intéztetett,*

hogy... bé erdőlhessenek, és több részek excludáltatnak; 28 – *egy részre bé bírhasanak... az több praetentio excludáltatnak*; 34 – *egy részre... bé erdőlhessenek az többi excludáltatnak*; 35 – *egy részre... bé erdőlhessenek, az több részek excludáltatnak*) vonatkozó kitételek is. Jogalapot nélkülöző, túlzó igényeiket tehát a bírák elutasították.

A fentiekből nemcsak az következik, hogy megnövekedett számú fiúutódainak számos kézdiszéki jószágszerzés útján igyekezett megfelelő életlehetőségeket biztosítani, hanem az is, hogy saját gazdálkodási és életmódjuk ismeretében a falvak lakói a 18. század elején épp úgy, mint mindenkor, pontosan fel tudták mérni falujuk határának embereltartó képességét.

A kilenc falu erdeje, ha az abba való beerdölés jogát még az 1713-as eljárás kezdete után is érdemes volt – akár törvénytelen vagy kétes érvényességű ügyletekkel is – megcélózni, még korántsem jutott végpusztulásra, tehát a kézdiszékiek és mások valószínűleg csak az általunk feltételezett időszakban, 1687 és 1713 között okozhattak benne tetemesebb károkat. (1693-ban például az angyalosi *Oláh Mihály és Fejer Janos más falu tilalmas erdeit*, a martonosi *Bodi Istvan a Martonosi tilalmas erdőt Pusztította*.⁸⁴) A deliberátumok különben sem árulják el, hogy azok a kézdiszékiek, akik feltehetően 1713 előtt is éltek a beerdölés jogával, azt hányan és hány részre gyakorolták, így az 1713 előtti beerdölés mértékéről – lett legyen az törvényes vagy törvénytelen – biztosat nem tudhatunk. Azon kézdiszéki személyek és csoportok részesedését, valamint az utóbbiak létszámát, akik, illetve amelyek korábban jogsultságuk mértékét meghaladóan éltek a kilenc falu erdejét, a bírák nyilván a törvényesen bírt jószáguk minősége és a helybeliek tájékoztatása alapján korlátozták, de 1713 előtt bizonyára az eljárás során a kilenc falu erdejéből elégtelen bennvalójuk okán kizárt személyek és csoportok, sőt, némelyek azok közül is beerdöltek, akikről épp az eljárás derítette ki, hogy a kilenc falu egyikében sincs jószáguk.

Ismereteink szerint a kilenc falu mindenikének külön erdeiről, továbbá azon sepsi- és kézdiszéki falvak külön erdeiről, amelyeknek lakói a kilenc falu valamelyikében jószágot bírtak, a legkorábbi sommás feljegyzések 1703. június közepe és augusztus vége között készültek. (Lásd XIII–XIV. táblázat.)

Annak, hogy a császári biztosok ilyen számszerűen számoltak be az erdőkről, több oka is lehetett. A kincstárat csak a tüzi- és épületfa, valamint az erdők másodlagos haszna, a sertéstartás lehetősége érdekelhette igazán: ezeknek az adózás szempontjából

⁸³ IMREH István 1983, 162.

⁸⁴ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 103^v, 104^f. Oláh Mihály a kilenc falu valamelyikének erdejét pusztíthatta. Az étfalviak

1821-ben megbírságotlalt két, az erdejükben tettenért gidófalvi embert. (IMREH István 1983, 263.)

nemigen volt jelentőségük, bár fontosak lehettek a császári hadak számára. A falvak határát lóháton bejáró biztosok valószínűleg csak a falvak közelében álló, leginkább lepusztult erdőket szemlélték meg, azokat is csak futólag, a távolabbi, ép erdőket viszont nem. Végül pedig igen valószínű, hogy a szénatermés bevallásánál tapasztalt hallatlan csalást – vagyis a szénafüvek tényleges hozama tetemes részének eltagadását – az erdők viszonylatában is elkövették a háromszéki falvak bírái és hűtősei, olyanformán, hogy azokról sem számoltak be a valóságnak megfelelően.⁸⁵ A kilenc falu közös erdejét bizonyára meg sem említették, pedig az 1713-as deliberátumok azt sugallják, hogy az igen régi közös tulajdona lehetett a társközségeknek. Ezt bizonyítja egy későbbi okirat is: „1821. Bodok. Ezen falu határába más allodiális erdő nintsen, hanem az úgy nevezett Kilenc falu erdeiből ez előtt néhány száz esztendőekkel fogattatott volt fel különösen a Bodoki részre egy darab erdő mely Alsó Avasnak neveztetik, Zalán pataka tövin; 1850–1860. Bodok. Also Avas; Kilenc falu erdeje.”⁸⁶ A biztosoknak az erdők iránti viszonylagos közönyét tényyszerűen bizonyítja, hogy az erdők területét még csak fel sem becsülték, és míg azt kivételesen feljegyezték, honnan szerzik be az épületfát a márkosfalviak, a saját erdővel nem rendelkező Mátisfalva esetében még a létszükségletnek számító tűzifa beszerzéséről sem jegyezték fel semmit.

Korabeli leírások és adatok híján a kilenc falu erdejének 1713-béli állapotát nem ismerjük, és kétséges, hogy a későbbiekből arra következtetni lehetne, de a több mint száz évvel későbbi, 1820-as adatok ismertetését több szempontból is indokoltnak tartjuk és később meg is tesszük.

A következőkben a deliberátumoknak a kézdiszékiek beerdölésére vonatkozó érdemi részét kell megvizsgálnunk.

A kézdiszékiek az illető falu javaiban való részesedés igényével és reményében cselekedtek, midőn régebben vagy kevésbé régen jószágot szereztek a sepsiszéki kilenc falu valamelyikében: számukra, ha rendi hovatartozásuknak megfelelő mértékben, közvetlenül vagy közvetve – például jobbágyaik révén – a faluval szolidárisan viselték a közterheket, a törvényesen szerzett jószág biztosította a falu közjavaiból – szántó, rét, erdő, legelő, vizek – való részesedést.⁸⁷ A jószágszerzők azonban csak az illető falvak közakarata által meghatározott feltételekkel és mértékben részesülhettek a közjavakból, és

bár a falvak a 16. század végén fában még nemigen szűkölködhettek, láthattuk, hogy a szentdemeteriek és a nagykendiek már 1586-ban is szigorúan szabályozták a helybeliek és a bebírók erdölési jogát, fabeli részesedését.

A kézdiszékiek – úgy tűnik – csak a beerdölés jogára tartottak igényt, az erdőbeli rész(esedés) pedig a 18. században már a falubeli belső telek eszmei vagy valóságos tartozéka volt.⁸⁸ (A 16–17. században már számos falu felosztotta némely erdejét a possessorok között: *Anno 1693. die 23 Novembris. Jancso Ferencz Uram az mely Erdőt Felesege jussan az Szent Kiralyi hatarban bír, az mi formában eddig birtak, ez utannis ugj birjak, ha pedig azon erdőben termett makkot Közze nem akarja bocsattani ő kegyelme se bocsassa sertessit az több Privata Personak erdeibe.*⁸⁹) Az 1713-as eljárás a kézdiszékiek beerdölési gyakorlatának és igényeinek törvényes alapját vizsgálta, annak megléte esetén pedig azt, hogy a különböző rendű kézdiszéki bebírókat a szék *ususa* és a kilenc falu közakarata szerint a kezükön lévő jószág feljogosítja-e a beerdölésre, és ha igen, akkor milyen mértékűre. A végzéseket hozó bírák tehát igen nagy körültekintéssel, az ország törvényeinek tiszteletbentartásával, Sepsiszek és a kilenc falu *ususan* alapuló, igen pontos ismérvek alapján, a kezükön lévő jószág milyensége és birtokjogi helyzete alapján döntöttek a kézdiszékiek beerdölési jogosultságáról, és állapították meg annak mértékét, nyilván a kilenc falu lakosainak teljes, a kézdiszékiek kevésbé teljes megalégedésére. Az *usust* többek közt azért kellett figyelembe venni, mert a bennvalók „integritását azoknak nagyobb vagy kisebb voltából megítélni nem lehet”.⁹⁰

Az egyes kézdiszéki személyek és csoportok által a kilenc faluban bírt vagy praetendált összes jószágot ezúttal is két táblázatba foglaltuk (*XV–XVI. táblázat*). A korábbi táblázatok jelöléseit megtartottuk, a 4. oszlopba azonban azt írtuk be, hogy az illető jószág hány részre való beerdölésre jogosította birtokosát. A táblázatok utolsó oszlopába a végzésekből vett, a beerdölésre jogosító vagy nem jogosító jószágok milyenségére, a beerdölési jog gyakorlására stb. vonatkozó megjegyzések kerültek. Azt a kérdést, hogy a bírák milyen indoklással adták meg a beerdölés jogát egyes magányos személyeknek és csoportoknak, vagy tagadták meg, illetve vonták vissza azoktól a már megadott jogot, külön tárgyaljuk. (A kézdiszéki nemeseket, lóföket és jószágukat a megfelelő deliberátumok általunk adott számával jelöltük.)

⁸⁵ DOMOKOS Pál Péter 1977/3–4, 437. Feltehetően a közös erdőkről is hallgattak.

⁸⁶ HAJDÚ Mihály – SLÍZ Mariann 2001, 151–152, 154. Lásd az 5. jegyzetünket is.

⁸⁷ IMREH István 1983, 121. Lásd a 54. és 56. jegyzetünkénél és

a 55. jegyzetét is.

⁸⁸ IMREH István 1979, 61.

⁸⁹ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 116^v.

⁹⁰ IMREH István 1983, 159–160.

Kézdiszéki személyek és csoportok a sepsiszéki kilenc falu közül mindössze háromban – Bodokon, Besenyőn és Fotoson – bírtak beerdőlésre jogosító jószágot, a nemesek tizenhatot, a lófők – azokat is (17; 19; 31) számítva, akiknek feltételhez kötött beerdölési esélye szilárdabb törvényes alappal bírt, mint az általunk többször említett nemesé (38) – tizen- négyet, összesen harmincat: ez a szám még mindig vetekszik egy kisebb sepsiszéki falu összes nemesi és lófőjószágai számával. A későbbiekben meg fogjuk magyarázni, miért jogosított a tizenhat nemesi jószág tizenkilenc részre való beerdőlésre, a tizennégy lófőjószág pedig csak tizennégyre.

A végzések azáltal, hogy megnevezték a beerdőlésre jogosult egyes személyeket és a csoportok tagjait is, rögzítve beerdölési jogosultságuk mértékét, végét vetették annak a gyakorlatnak, amely szerint egy-egy egész vagy részjószág akár tucatnyi, magát bebírónak tekintő örökösök/társbirtokosa közül mindegyik ugyanolyan – rendi hovatartozásának megfelelő – mértékben élte a kilenc falu erdejét, mint az egész vagy részjószágot bíró helybeliek (és talán a sepsiszéki bebírók), esetenként kiterjesztvén beerdölési jogát olyan, más jószág(ok)ból kielégített örökösökre, akik nem formálhattak *just* a beerdőlésre jogosító jószághoz, sőt, az illető *falu közibe nem számlált* jobbágyaira is. (Ha a kézdiszékiek korábban valóban így éltek a kilenc falu erdejét, úgy 1713 előtt nem egy kisebb, hanem akár a legnagyobb sepsiszéki falu lakosságával azonos számú kézdiszéki erdővel kellene számolnunk.) Az efféle gyakorlat érthetővé teszi az erdő nagymértékű pusztulását, bár annak mértéke – mint már jeleztük – még mindig nem lehetett akkora, hogy ne lett volna érdemes – akár törvényszegéssel vagy hamis jogalappal is – megpróbálni beerdölési jogot szerezni. Például volt aki *csak tegnap*, de nyilván az eljárás megindulása után, a jogos örökösök ellentmondása ellenére eszközölt cserével próbálta megszerezni a kilenc falu erdejébe való beerdölés jogát, és volt aki kimondottan e célból, csalárd módon cserélt bennvalót, illetve csalárdul bírt bennvaló után igényelt beerdölési jogot.

Ha a hét sepsiszéki falut egy entitásnak tekintjük, a kézdiszéki bebírókat pedig – illetőségüket figyelmen kívül hagyva – jószágszomszédaik rendi hovatartozása, illetve jószáguk elhelyezkedése szerint csoportosítjuk, az egynemű és vegyes csoportokkal pedig úgy számolunk, mint a megfelelő rendű magányosokkal, az előbbi táblázat egyszerűbb változatát kapjuk. (Lásd XVII–XVIII. táblázat; a kézdiszéki nemeseket, lófőket és jószágukat a megfelelő deliberátumok általunk adott számával jelöltük.)

Az 1713-as deliberátumok számszerűsített adatait tartalmazó táblázatok nem csak arra világítanak rá nagy részletességgel, hogy az 1713-ig beerdölő kézdiszékiek közül kik és miért kellett kivesszenek a kilenc falu erdejéből, illetve kik, miért és mekkora részesedéssel maradhattak meg benne, attól függetlenül, hogy mikor szerezték a jószágot. Ahhoz azonban, hogy segítségükkel ne csak a beerdölési jog ismerveinek a bemutatására, hanem a kilenc falu erdejére vonatkozó minél több jól megalapozott, érdembeli megállapítás és többé-kevésbé óvatos feltevés megfogalmazására is vállalkozhassunk, további elemzésnek kellett alávetnünk a deliberátumokat és a rendelkezésünkre álló – szórványos és nem mindig korabeli – forrásokat.⁹¹ Mondanunk sem kell, hogy a siker érdekében vizsgálódásaink során a lehető legnagyobb mértékben igénybe vettük Imreh István adatainak és kutatási eredményeinek gazdag tárházát. De haladjunk csak szép sorjában, és kezdjük mindjárt az elején.

Magától értetődően kiveszett a kilenc falu erdejéből az a két lófő (22; 23), aki csalárd úton *aprehendált*, szerzett vagy cserélt bennvalót; az a pretendens nemes (36; 37) és az a lófői csoport (39), amely a törvény és a bírák által biztosított *exmissió*, időhaldék leteltével sem *demonstrálhatta-remonstrálhatta, verificáltatta*, tehát nem bizonyította-bizonyíthatta, igazolta-igazoltat(hat)ta, hogy törvényesen birtokolt bennvalója lett volna a kilenc falu valamelyikében; az a pretendens lófői csoport (4), amely semmilyen jószágát nem tudta megmutatni; az a pretendens nemesi (3) és lófői csoport (5), amely nem tudta megmutatni józága határait és megnevezni szomszédaikat, és amely jószágot mutatták, azt helybeliek bírták; végül pedig az a lófői csoport (42), amely, bár köztudottan rendelkezett egy bejáróút nélküli kicsiny particula jószággal, *nem compareált*, nem jelent meg a bírák előtt a kitűzött napon; illetve az a lófő (50), aki se *nem compareált*, se *nem comprobálta*, hogy jussa lenne egy lófőasszony jószágának feléhez. (Megjegyezzük, hogy a csalárd eszközök – hamis iratok vagy tanúk – felhasználásának a gyanúja alól azok sem vonhatóak ki teljes bizonyossággal, akik nem voltak képesek jószáguk határát megmutatni, és szomszédaikat megnevezni. Jellemző, hogy a sepsiszéki Lisznyón a *Falu szerin kívül valo embereket* 1679-ben nem fogadták el tanúnak,⁹² Bodokon pedig csak 1693-tól engedték meg, hogy a pereskedő *falusi ember hütös idegen prókátort be vihessen*.⁹³)

Okiratunk adataiból ugyan nem tudható meg, pontosan mekkora törvényesen birtokolt, *fundus*nak,

⁹¹ A rendelkezésünkre álló forrásokon minden esetben a kilenc falu erdejére vonatkozó forrásoknak azt a töredékét értjük, amelyet módunkban állt tanulmányozni.

⁹² OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 2^v.

⁹³ Uo., 124^v, 126^f; vö. IMREH István 1983, 151, 295, 463.

bennvaló fundusnak, kitsin – darabb – darabotska fundusnak, fundusotskának, darabb gyümölsösnek, szegelet szilvás kertnek, portionak, portziotskának, Kender földnek, jószágnek, kitsin particula jószágnek nevezett⁹⁴ bennvaló jogosította az igénylőket egy vagy két részre való beerdőlésre, de a hatóság elég egyértelműen kizáró oknak tekintette a bennvaló kicsinységét, (lakhelynek) alkalmatlan voltát, (lakásra való) elégtelenségét, nem illendő nagyságát. Tizen-nyolc ilyen eset közül hatban az elégtelennek nyilvánított jószág ráadásul *bejáró út* híján – egy esetben egy olyan étfalvi lófő, Erdős Sámuel háza megett, aki feltehetően maga se volt egyedüli birtokosa bennvalójának, és aki feltehetően egy másik bebírónak is eladott egy darab jószágot a háza mellett – találattott: az utóbbiak birtokosai közül egyik sem nyert jogot a beerdőlésre, még akkor se, ha a családneve bizonyossága szerint rokoni szálak fűzték a jószágszomszédjához, akinek örökségében része volt, vagy akitől feltehetően a jószágát vette, illetve akivel jószágot cserélt, de ugyancsak megvonták a beerdőlés jogát Kotsis Mihály márkosfalvi lófőtől, akinek feltehetően *bejáró úttal* rendelkező, de lakásra alkalmatlan *fundusocskája* volt Czirjék Tamásné zoltáni nemesasszony kapuja előtt. (Más falvakban is gondot okozott az antiqua sessio megosztásának egyik legbiztosabb jele, a *ki-*, vagyis a *bejáróút* hiánya: ha az antiqua egy része bármi módon más községben lakó, örökösnek nem számító rokon kezére jutott, jogosan tagadták meg az illetőtől a falu javaiból való részesedést.⁹⁵)

A bírák a *másfél* és *két öl* szélességű bennvaló jószágot mindhárom esetben elégtelennek, míg a két ölnél szélesebbeket minden valószínűség szerint elégségesnek találták a beerdőlési jog odaítélésére. (Árkoson 1773. május 23-án épp a beerdőlés alapjául szolgáló üléshelyek számbavételekor találtak hasonlóan keskeny, csak *hatlépésnyi* – tehát mintegy másfél- vagy kétölnyi – *szélességű* bennvalókat.⁹⁶) Az elégtelennek tekintett bennvalók szélessége vélhetően mind a kilenc faluban kisebb volt két ölnél. Úgy tűnik, a sepsiszéki kilenc falu is a bebírási elsődleges feltételének tekintette a törvényesen bírt jószág megfelelő méretét, amit a sepsiszéki tisztség előtt a szemmerjaiak fogalmaztak meg: 1701. Dje 14. Januarii... az mint az jámbor Falunak olyan törvénye vagyon hogy valaki jószágot akar birni Szemerja Falvában ele megyen az Falu eleiben, és ott világosan doceállyá hogy az eo jószág hol, és ki vicinumjában vagyon és az neki

eos jószága, s el hiteti az Jámbor Faluval, de eo kegyelme sem egyszer, sem mászszor nem cselekedte, ezer az mi az törvény azt kerjük, az ki kérekoris nem mondotta, sem az bévitel és büntetésekor, hogy residentiaja volna, per hoc mivel nem demonstralta, s' birodalmat sem lattuk rajta absolutiot kívánunk, az bizonyosságok is az kik be jártak, úgy mint Szabo Peterne, és Nagy Bálintne szinten úgy Praetendalnak hozzá, mint az Actor de azoknakis birodalmat rajta nem tudjuk, azis volt invigilientiank, hogy azt nem láttattuk volt, hogy ha comperialtatnekis, hogy eo neki része volna benne, **semmiképpen egy olyan kitsin részre be nem bírhatnak.**⁹⁷ (Sepsiszéken nem csak a bebírást mérték a jószág nagyságához: Anno 1693 die 19 mensis novembris. Uzon. Az Jozsagnak quantitasához kepest tartozik Szabo Mihaly Tot Miklosnenak Kökösinnek az ruhazattyara ki adni illendő keppen.⁹⁸)

A táblázatokba beírt, birtokosukat beerdőlésre fel nem jogosító, a törvénytelenül bírt vagy nem is létező jószágokra vonatkozó végzések azt bizonyítják, hogy a bírák elsősorban a jószág meglétéhez, birtokjogi állapothoz és minőségéhez szabták a beerdőlési jogot, a jószágot birtokló személy rendi hovatartozását pedig csak másodsorban vették figyelembe.

Az elégtelen bennvalók méreteiből óvatosan arra következtetünk, hogy az azonos utca azonos oldalon fekvő bennvalók hosszúsága feltehetően egyenlő, telekbeosztásuk azonos vagy hasonló, az azonos rendbéli lakó- és gazdasági épületeinek méretei és beosztása pedig bizonyos mértékig szabványos lehetett. Jellemző, hogy a három megadott szélességű bennvaló egyike egy maksai lófőé (44) volt, egy besenyei köznemes, másika ugyancsak egy maksai lófőé (45), egy angyalosi köznemes, harmadika pedig egy albisi lófőé (20), Mikó Ferenc szomszédtságában, Bodokon.

Végül a már megítélt beerdőlési jog megvonásával járt, ha a fenti ismérvek alapján jogosultnak tekintett igénylők *indebitán convincáltak*, mivel nem *déponálják*, illetve *a' Szék ususa szerént a' tisztaságot nem depónálják*, vagyis nem fizették ki a beerdőlési jog megállapításának eljárásdíját: a bírósági eljárás díjának ki nem fizetése általában pervesztéssel járt. (Lehetséges tehát, hogy a bebírók perelték a kilenc falut.⁹⁹)

A bírák további szempontjait nem ismerjük, de egy esetben egy albisi lófőkből (31) álló csoporttal (egy bodoki lófő szomszédtságában, az mely szegelet szilvás kertet bírnak... nem alkalmas lako helynek, ...ha penig valamelyik épít azon fundusra 's Füsti lesz,

⁹⁴ Az ezen elnevezésekkel illetett bennvalók és a elnyert beerdőlési jogok viszonyát a megjegyzések oszlopában és a lábjegyzetekben jeleztük.

⁹⁵ IMREH István 1983, 47–48, 162–163.

⁹⁶ Uo., 161. Nem tudni, az árkosiak adtak-e ezekre továbbra is beerdőlési jogot.

⁹⁷ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 169^r.

⁹⁸ Uo., 113^r.

⁹⁹ Vö. IMREH István 1983, 81.

egy részre bé bírassanak rólla), egy másikban egy albisi, alsócsernátoni és más kézdiszéki falvakbéli, vegyes nemesi csoporttal (10) (*az mely fundushoz praetendálnak Bodokon az falu utya vicinumjában... azon kitsin fundusra egy részre bé erdőlthessenek*), egy harmadikban pedig egy márkosfalvi lófővel (46) (Fotoson, egy helybeli lófő gyümölcsös kertiben lévén egy darabotska fundusa) kivételt is tettek. Figyelemre méltó, hogy az első és a harmadik esetben gyümölcsöskertben lévő, feltehetően bejáróút nélküli kis részjóság birtokosaival tettek kivételt, az albisi lófők javára feltételes, a márkosfalvi lófő javára feltétel nélkül, a második esetben közhelyen fekvővel: a Mikó Ferenc jósága szomszédságában lévő *darab gyümölcsösükre* egy egynemű dálnoki nemesi csoport (28) szintén feltétel nélkül nyert jogot az egy részre való beerdölésre. A jóság kicsinységét vagy alkalmatlanságát ezek szerint annak közhely vagy pusztá telek volta, kertben való fekvése – ami feltevésünk szerint talán szintén közhelyen való fekvést jelenthetett –, beépíthetősége, illetve beépítettsége és birtokosának vagy szolgáló emberének otthagása ellensúlyozhatta. A beépítettséget és otthagást – bár esetünkben ez kivételes feltételként jelenik meg – például Köröspatakon is a beerdölési jog gyakorlása feltételének tekintették: 1701. Die 27. (Januarii). *Comproballya az Köröspataki Falus Biro hogy valakik Köröspatakra biro es residencias ember, ha fusti fel nem megyen az Faluban törvény szerent, mind kitudattak, hogy az itt valo Erdőre ne erdőlthessenek*.¹⁰⁰

A végzések egy igen fontos, kimondatlan, de tényként elfogadható állítást és egy elég világos, hasonlóképpen tényként elfogadható utalást tartalmaznak:

– többnyire beépítetlen jóság vagy részjóság birtokában lévén, egyik igénylő sem lakott – még időnként se – a kilenc falu valamelyikében, és jobbágyát, zsellérét sem ültette jóságára;

– a bebíróknak csupán a kilenc falu erdejéből való részesedéséről esik szó, ami azt jelentheti, hogy minden bebíró csak a kilenc falu erdejébe való beerdölés jogával élt, és feltehetően továbbra is csak azt igényelte, vagy hogy csupán ezen joggal éltek vissza, a többi javak tekintetében viszont – ha azokból is részesültek volna – megelégedtek az illető falu által számukra megítélt részesedéssel.

A végzések egy másik igen fontos tényre is rávilágítanak. Törvényesen bírt, bebírára alkalmasnak ítélt jósága 16 kézdiszéki nemesnek, illetve nemesi csoportnak és 14 lófőnek, illetve lófői csoportnak volt. Közülük öt nemesnek, illetve nemesi csoportnak (7; 8; 10; 14; 34) és egy lófőnek (13) bizonyíthatóan, négy nemesnek, illetve nemesi csoportnak (25;

28; 38; 41) és három lófőnek (26; 43; 46) feltehetően közhelyen volt a jósága, vagy pusztá telket bírtak. Ők mindannyian el is nyerték a beerdölés jogát: a többiek feltehetően nem a falutól kaptak közhelydarabot vagy pusztá telket, hanem magánszemélytől vásárolták, esetenként örökölték jóságukat. A kézdiszéki nemesek kicsiny, alkalmatlan és bejáróút nélküli jóságait (47; 49; 51) és a kézdiszéki lófők elégtelen, nem illendő és bejáróút nélküli, két öl, illetve másfél öl széles, igen kicsiny és bejáróút nélküli, lakásra alkalmatlan jóságait (6; 20; 27; 29; 32; 44; 45; 48; 52) is magánszemélytől vásároltaknak, esetenként örököltéknek tekinthetjük (egy lófő – 50 – praetendált részjóságáról ezt elég biztosan tudjuk is): ezek birtokosai vagy pretendensei, a deliberátumok épp ellenük irányulván, ki is vesztek a kilenc falu erdejéből.

A végzések kitételei vezettek ahhoz a már többször leírt következtetéshez is, hogy a kézdiszékiek jóságain nemigen állhattak lakó- és más épületek: a beerdölési jog megadását csupán egyetlen kis, gyümölcsösben fekvő jóság esetében kötötték házépítéshez és ugyancsak hasonló méretű jóságokat tekintettek lakásra alkalmatlannak. Nincs kizárva, hogy – kivéve Mikó Ferenc bodoki udvarházát (1) és egy bodoki (24), illetve egy étfalvi lófő (49) házát – a helybelieknek a kézdiszékiekkel szomszédos telkei, jóságai mindegyikén se álltak lakóházak, legfőlegb gazdasági épületek: a 3. és 5. deliberátumban szereplőkön például biztosan nem. Jogosnak tűnik tehát a feltevés, hogy a jóság lakásra, lakásépítésre alkalmas volta akkor is elegendő volt a beerdölési jog elnyeréséhez, ha a deliberátumok meghozatalakor még nem állt rajta lakóépület. A bírák – bár ezt egyetlen esetben (31) mondták ki – természetesen elvárhatták a kézdiszékiektől, hogy házat építsenek jóságukra, de az elvárás ki nem mondása sem jelentheti azt, hogy 1713-ban azok bármelyikén lakó vagy más épület(ek) állt(ak) volna.

Mindezeket a tényeket és feltevéseket figyelembe véve úgy véljük, hogy a bizonyíthatóan vagy feltehetően közhelyen birtokló kézdiszékiek a falvaktól, a többiek magánszemélyektől vásároltak jóságot és – bár többnyire nem álltak a falu közé, nem viselték a közterheket, és nem vették ki részüket az erdőőrzetből se – azon a címen kértek (és kaptak) részt az erdőből, hogy az illető falvak valamelyikében törvényesen bírt, lakásra alkalmas jósággal rendelkeztek.

A kilenc falu erdeje olyan elidegeníthetetlen közös tulajdon lévén, amely fölött a társközségek – mint ahogy minden egyes székely község a maga szántói, kaszálói, legelői, erdei, vizei stb. fölött – szuverén

¹⁰⁰ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 177^v.

módon rendelkeztek, abból tehát csak a közösségek valamelyike által falubavétellel befogadottak részesülhettek volna, ha a *statúciót* kifizették. Esetünk azonban olyan értelemben rendhagyó, hogy csak a kézdiszékieknek a kilenc falu erdejéből való részesedéséről esik szó. A szakirodalom mindeddig nem ismert hasonló esetet, ezért nem állítható, hogy azon falvak, amelyekben a kézdiszékiek jószágáa feküdt, a beerdölés jogát igénylőktől a falubavétel szokásos díját követelték volna, bár a bírák egy lófői csoportnak (31) egyértelműen csak akkor adták volna meg a beerdölés jogát, ha valamelyik tagja épít a jószágra és *füsti lesz*, azaz beáll a falu szeribe. (E kivételes esetre azonban nemigen építhették volna fel a jelen dolgozatot.) Joggal feltehető azonban, hogy valamiféle *statúciót* követelhettek, mert a bírák az igénylők birtokjoga törvényességét az ország törvényére, míg a jogosultság megszerzésének feltételeit és annak mértékét a szék – valójában az egész székelység – és vélhetően az érdekelt falvak *ususára*, szokásjogára hivatkozva állapították meg.¹⁰¹ (Ha valamely falu ősidőktől gyakorolt ususa, írásba foglalt régebbi falugyűlési határozata vagy írott falutörvénye nem nyújtott támpontot az illető falun belüli jogviták elbírálásához, ha két vagy több falu, illetve lakóik között merült fel jogvita, és sem az érintett-érdekelt falvak ősi ususa, sem az illető falvak között régebben létrejött – hallgatolagos vagy írásba foglalt – megállapodás, sem pedig írott határozataik, törvényeik nem nyújtottak támpontot annak eldöntéséhez, ha a felmerült jogvitára a vitában álló felek vagy falvak képviselői nem találtak megoldást, a döntésre a széki tisztséget szokták felkérni, az pedig mindig az ország törvényeire és a szék *ususára* hagyatkozott. A törvénytevés során a széki tisztség viszonylag gyakran hivatkozott a szék *ususára* és constitutiójára: *Anno 1693 die 24 Novembris... Szék Constitutioja; Anno 1693 die 12 X[decem]bris... Juxta usum Sedis; 1701. Die 13. Januarij, ...Szék usussa.*¹⁰²)

A beerdölési jogot elnyerteket – ha nem is állíthatjuk, hogy teljes falubavétel útján a kilenc falu más javaiból is részesültek – különleges helyzetű bebíróknak tekinthetjük, azzal a megjegyzéssel, hogy ezen bebíróknak vélhetően a kilenc falu közül annak a falunak a külön tilalmas vagy szabad erdejében sem igen lehetett beerdölési jogosultságuk, amelyben a jószáguk feküdt, nem is beszélve Étfalva és Zoltán közös avasáról, Sepsiszék közhavasáról stb. A Bodokon fekvő jószáguk után 1713-ban beerdölési jogot nyert

kézdiszékiek közül hatnak hét feltételezett utódját találjuk 1820-ban a bodoki földesurak között, és bár mindegyiküknek volt jobbágya vagy zsellére a faluban, ezeknek csak egyike rendelkezett bennvalóval, szántóval és réttel is, kettő csak bennvalóval és réttel, egy pedig – úgy tűnik – még bennvalóval sem, csak réttel: a hét közül tehát három nem bírt semmilyen külsőséggel a többi pedig valószínűleg földesura földjét élte.¹⁰³ (Jellemző, hogy a bodoki jobbágyok 1820-ban meg se említették a kilenc falu erdejét, az összeírás pedig nem részletezi földesuranként a jobbágyok erdölési jogait.) Úgy véljük, hogy – bár az összeírók ezt nem jelölték – ezen földesurak *extraneus* voltát épp szolgálóembereik meglelte és birtokállományuk milyensége jelzi. Ha következtetésünk helyes, és ha helyesen értelmezzük az 1820-as birtokkimutatásokat, ez lehet a bizonyosság arra, hogy a kézdiszéki bebírók egy része 1713-ban és 1820-ban egyaránt különleges helyzetben volt: teljes falubavétel nélkül, pusztán egy meghatározott bennvaló birtokosaként erdölhetett be a kilenc falu erdejébe. A deliberátumok megfogalmazásait elemezve végső soron megengedhetőnek véljük azt az értelmezést, hogy a kézdiszéki bebírók által az 1713-as eljárás során *deponált* bírói eljárásdíj – a *tisztaság* – egyszersmind a statúció egy speciális formájának tekinthető: általa a beerdölési jogosultságot azonnali hatállyal vagy feltételelesen elnyerők törvényesen megerősítették jószáguk birtoklásában, törvényesen elismert részeséivé válhattak a kilenc falu erdejének, és egyszersmind többé-kevésbé valóságos (?) tagjaivá azon falunak, amelyben beerdölésre jogosító jószáguk feküdt, ennél fogva pedig valóságos (?) sepsiszéki birtokosoknak tudhatták magukat. Erre nézve elég ékesszóló bizonyosság, hogy a bírák azonnal visszavonták a beerdölés jogát azoktól, akik a *tisztaságot* nem *deponálták*. (A Sepsiszéken jószágot szerző más székbelieknek bizonyára fizetniük kellett annak a falunak, amelyben a jószág feküdt, de esetünkben talán a szék pénztárába kellett befizetniük bizonyos összeget, amelynek egy része talán azt a falut illette, amelyben a jószág feküdt.)

További vizsgálódásaink szükségessé teszik a deliberátumok alapján készült táblázataink néhány lényeges adatának még rövidebb összefoglalását. (Lásd XIX. táblázat.)

A 22 nemes és a 30 lófőrendű, összesen 52 igénylő jogcímét és a megadott beerdölési jogok számát vizsgálva – itt nem számítva le azokat, akik

¹⁰¹ IMREH István 1983, 47–51, 157–163, 360, 364–365, 407–408, 423.

¹⁰² OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 117^r, 133^r, 167^r. A szék ususa és constitutiója azonossága azonban nem bizonyos. Háromszék conclusumára, végzésére, erdőkről szóló deliberátumára

is hivatkoznak. (IMREH István 1983, 337, 370, 387.)

¹⁰³ A feltételezett utódokra vonatkozó 1820-as adatokat lásd a deliberátumok lábjegyzeteiben. Nem biztos, hogy mindig az 1713-béli bebírók utódairól van szó: a biztosok csak Angyaloson és Besenyőn jelölték a bebírókat.

magányosan vagy csoport tagjaként kétszer vagy háromszor is előfordulnak – a nemesek esetében a következő eredményekre jutunk:

– A 22 nemesi rendű igénylő kb. $\frac{6}{7}$ részének, 19-nek volt tényleges jogcíme. (A nemesek kb. $\frac{5}{7}$ -e, 17 bírt vagy praetendált jószágot Bodokon, ahol főember is lakott.)

– A 19 igénylő kb. $\frac{1}{6}$ részének, 3-nak nem adták meg józága elégtelensége miatt a beerdölés jogát, egynek viszont nyilván azért adták meg kicsiny józága után, mert az közhelyen feküdt, egy másiknak pedig feltehetően azért, mert Mikó Ferenc volt a szomszédja.

– A 22 közül 16, tehát az igénylők kb. $\frac{3}{4}$ része kapta meg a beerdölés jogát, közülük egyik egy darab gyümölcsösre Mikó Ferenc szomszédságában, egyik pedig feltételesen.

– A 16 nemes – hárman két részre valót nyert, egyikük Mikó Ferenc szomszédságában, ketten közhelyen – 19 részre való beerdölési jogot nyert (egy egy részre és egy két részre nyert jogot azonnal vissza is vontak).

– A beerdölési jogot nyert 16 igénylő között 10 egynemű vagy vegyes örökös-társbirtokosi csoportot találunk, két részre való jogot csak ilyenek nyertek, a magányosan jogot nyert hat személy közül kettő kapcsolódik rokoni szákkal csoporthoz.

– Mind a 9 nemes igénylő, akinek a józága nemesé szomszédságában feküdt, megkapta a jogot a beerdölésre.

– Az 5 nemes közül, akinek a józága lófő szomszédságában feküdt, kettő kapott jogot a beerdölésre, három jószág elégtelen lévén.

– A 22 nemesi rendű igénylő 51-nél valamivel több személyt képviselt, köztük öt lófőt, egy lófő ismeretlen számú örökösét, egy bizonytalan illetőségű és rendi hovatarozású személyt és ismeretlen számú jobbágot.

A lófők esetében az eredmények a következők:

– A 30 lófőrendű igénylő közel $\frac{5}{6}$ részének, 24-nek volt tényleges jogcíme. (A lófők kb. $\frac{1}{3}$ -a, 21 bírt vagy praetendált jószágot Bodokon, ahol főember is lakott.)

– A 24 igénylő kb. $\frac{2}{5}$ részének, 10-nek nem adták meg józága elégtelensége miatt a beerdölés jogát, egynek viszont Fotoson, egy helybeli lófő gyümölcsösében lévő kis józága után megadták.

– A 30 közül 14, tehát az igénylők közel fele kapta meg a beerdölés jogát, hárman feltételesen.

– A 14 lófő mindegyike egy részre, tehát összesen 14 részre nyert beerdölési jogot.

– A beerdölési jogot nyert 14 igénylő között 7 egynemű vagy vegyes örökös-társbirtokosi csoportot találunk, a magányosan jogot nyert hét személy

közül tudomásunk szerint egyik se kapcsolódik rokoni szákkal csoporthoz.

– A 13 lófő közül, akinek a józága nemesé szomszédságában feküdt, 7 kapott jogot a beerdölésre.

– A 10 lófő közül, akinek a józága lófő szomszédságában feküdt, 6 kapta meg a jogot a beerdölésre, három jószág elégtelen lévén, egy lófő pedig nem compareálván és nem comprobálván jussát.

– A 30 lófőrendű igénylő 52-nél valamivel több személyt képviselt, köztük hét nemeset, egy nemes ismeretlen számú örökösét, valamint két bizonytalan illetőségű és rendi hovatarozású személyt.

Az adott minta kicsinysége miatt a továbbiakban a 26 józágra ténylegesen elnyert egy-egy és a 2 józágra ténylegesen elnyert két-két részre való beerdölési jogon kívül szükség esetén figyelembe vesszük a táblázatainkon feltüntetett, megadott és azonnal visszavont beerdölési jogokat is, így 27 józágra elnyert egy-egy és 3 józágra elnyert két-két részre való beerdölési joggal, azaz 30 józágra elnyert 33 részre való beerdölési joggal fogunk számolni. Az utóbbi számsor jobban megfelel a valóságnak, és így, bár statisztikailag ez a számsor sem igazán tekinthető relevánsnak – híján lévén az összes esetlegesen fennforgó rokoni kapcsolat ismeretének és a teljes bizonyosságnak, hogy a bebírók többsége valóban a falutól, nem pedig józágszomszédjától vásárolt vagy azzal cserélt jószágot – nyilván alkalmasabb néhány összefüggés megvilágítására és néhány, kizárólag erre az esetre alapozott és csak erre az esetre érvényes hipotézis megfogalmazására.

A fentiek sugallnak néhány – nem minden esetben és nem mindig teljes mértékben érvényesülő – szabályszerűséget:

– A bírák – akárhány bennvalója is lett volna a sepsiszéki kilenc faluban ugyanazon kézdiszéki személynek vagy csoportnak – következetesen csak egy jószág után ítélték meg beerdölési jogot, mégpedig a kilenc falu szempontjából a legkívánatosabb mértékűt, vagyis a lehető legkevesebbet.

– Nemesnek nemes, lófőnek lófő, rokonnak rokoni szomszédságában fekvő józága után nagyobb esélye volt beerdölési jogot szerezni.

– Bebíró és vélhetően helybeli sem szaporíthatott bebírót, ha helyesen következtettünk arra, hogy az a kézdiszéki, akinek józágszomszédja sepsi- vagy kézdiszéki bebíró volt, az illetővel együtt közhelyen birtokolt.

– A bírák a csoportoknak elég egyértelműen azok első megnevezett tagja rendi besorolásának megfelelő mértékű beerdölési jogot ítélték meg, ha józága megfelelt a felállított ismerveknek, de a lófő mellett bírtokló nemesi csoport általában csak lófőt illető részt kapott.

– A kilenc faluban feltehetően egy-két generációval korábban jószágot szerzett nemesek utódai és rokonai – mint rangosabb és talán régebbi bebírók, csoportok, de egyének is – egyértelműen nagyobb arányban nyertek beerdölési jogot: többségük teljes jogú falutag, *antiqua sessio* birtokosa lehetett.¹⁰⁴

– A nemesek tudhatták, hogy jobbak az esélyeik, mint a lófőké, azért a lakosságon belüli részarányuknál nagyobb arányban szálltak versenybe a beerdölési jog elnyeréséért.

A XV–XVI. táblázat pontosan kimutatja, miért nem kapott beerdölési jogot Angyaloson, Értfalván, Zoltánban és Gidófalván egyik igénylő sem, bár az igénylőknek az első három faluban valóban volt is jószáguk, épp úgy, mint a jogigényüket Besenyőn és Fotoson bejelentőknek. Egy, a beerdölés jogát Gidófalván és Bodokon is igénylő nemesen kívül csak az utóbbi faluban igénylő nemesek és lófők között akadt olyan, aki nem bizonyította, hogy ott jószága volna. Megjegyezzük azonban, hogy az Értfalván birtokos két magányos dálnoki (47, 49) nemes, az albisi nemesi (51) csoport, a magányos albisi lófő (48) és a bírák előtt jussát bizonyítani meg nem jelent dálnoki (50) lófő – bennvalójuk elégtelen voltán kívül – feltehetően a falu lófői többségének ellenkezése következtében nem nyerhette el a beerdölés jogát, különös tekintettel arra, hogy az 1713 előtti időszakban a helybeli lófők száma jelentősen nőtt, a nemeseké pedig lényegében stagnált.

Közhelyen (a *Kender kertben*, a *falu közönséges útja*, a *patak folyása*) fekvő, törvényes jogcímmel bírt jószága után – kimondottan ilyen esetek csak Bodokon fordultak elő – rendi hovatartozására és jószága nagyságára való tekintet nélkül minden igénylő – öt nemes, illetve nemesi csoport és egy lófő – elnyerte a beerdölés jogát: ők nagy valószínűséggel a falutól kapták a jószágot, falubavétellel és nincs kizárva, hogy – a sepsiszéki bebírókkal együtt – részesültek a többi közjavakból is. A kilenc falu szántói közelebb lévén a falvakhoz, és fordulónként is fel lévén osztva a jószágos emberek – őslakosok és bebírók – között, szoros őrizet alatt álltak: azokat a kézdíszéki bebírók is csak az illető falvak mezőpásztoraiknak szeme láttára közelíthették meg, épp úgy, mint a sepsiszékiek, így ha azokból az összes kézdíszékiek részesültek volna is, kevés gondot okozhattak a helybelieknek. A társközségek távolabbi, közös erdeje, amelyet területileg sem az illető falvak, sem a jószágos emberek között fel nem osztottak, nehezebben őrizhető és – mint említettük – a kézdíszékiek által a falvak érintése

nélkül is elérhető lévén, bőségesen nyújtott számukra lehetőséget a visszaélésekre. Talán ez lehetett az oka annak, hogy a társközségek elsősorban erdejük további pusztulásának megelőzésére törekedtek, és a bebírók részesedését a kilenc falu határából nem egészen egyértelműen és éppencsak érintőlegesen említették egyik végzésükben. (Nagybacon 1748-as falutörvénye például megkövetelte, hogy a bebírók „tegyenek hírt, midőn erdönket erdőlők, s a falu közönséges útján hozzák el s adják számba, ki ki a maga portiója szerint, jószágának quantitása szerint mit hozott el; ezenkívül ha más utakon viszi el, büntetés nélkül ne hagyják”.¹⁰⁵ A nagybaconiak tehát egyértelműen a jószág minőségéhez és birtokosa rendi hovatartozásához kötötték a beerdölés mértékét.)

A bírák egyértelműen minden bebírónak csak meghatározott mennyiségű fa kitermelését és/vagy elvitelét tették lehetővé, de a végzések nem árulják el, hány szekér fát jelentett évente az egy részre való beerdölés joga, amiből a két részre való is kiszámítható volna. A kilenc faluval közvetlenül szomszédos Zalánból fenn is maradt egy 1781-es kelezésű tervezet, amely a nemeseknek évente 12, a szabadoknak 6, a jobbágyoknak és a gyalogszereseknek 3 szekér fabeli részesedést írt elő.¹⁰⁶ A legtöbb nemes és lófő – feküdt légyen a jószága nemesé vagy lófőé mellett, illetve közhelyen – egy részre való beerdölési jogot kapott; két részre való beerdölési jogot – mégpedig Bodokon, ahol 1713 előtt jónéhány beépíthető vagy be nem építhető nemes és lófő ülés vagy részjószág, valamint több darab közhely is bebírók kezére került – csupán két alsócsernátoni és egy dálnoki nemes kapott,¹⁰⁷ az előbbieket közhelyen, az utóbbi pedig, jellemző módon, Mikó Ferenc szomszédságában. Az igénylő személyek vagy csoportok rendi hovatartozása, jószáguk minősége, kiterjedése, eredete, jogállása vagy jogi természete, birtoklásának jogcíme és a kapott beerdölési jog mértéke között így – többek közt nyilván adataink elégségtelensége miatt – nem állapíthatunk meg egyértelmű összefüggést, de rendelkezünk néhány, többé-kevésbé szilárdnak tekinthető, következtetés levonására alkalmas adattal és támponttal, amelyek alaposabb elemzése esetünkben igen célszerűnek látszik.

A székely *communitások* közjavaiból a 18. században a törzsökösökön kívül – akik maguk se mindig válhattak minden feltétel nélkül falutaggá – csak a falubavétel révén *statuált* falutagok részesültek, mindannyian rendi hovatartozásuk arányában. A közjavakból való részesedés aránya az egész

¹⁰⁴ IMREH István 1983, 158–160; IMREH István 1987, 141–143.

¹⁰⁵ IMREH István 1983, 387.

¹⁰⁶ Uo., 253.

¹⁰⁷ Egyiküktől azonnal meg is vonták a bírói díj kifizetésének elmulasztása vagy megtagadása miatt, de ennek esetünkben nincs statisztikai relevanciája.

Székelyföldön meglehetősen azonos: elméletileg, ha a rendiség legalsó lépcsőfokán állók részesedése egységnyi, a következő lépcsőfokokon állóké rendre ennek kétszerese, illetve négyszerese, a gyakorlatban a nemeseknek 2, a szabadoknak 1, a jobbágynak ½ rész járt (a szabadok és a nemesek azonban gyakorta egyenlő mértékben részesedtek, és más arányok is előfordultak).¹⁰⁸ Szántóföld esetén ez meghatározott területnagyságot jelentett, szénafű esetén azt, hogy hányadmagával kaszálhat az illető, míg a legelőhasználatban általában nemigen mutathatóak ki rendi korlátozások. Az erdőhasználatról valamivel kevesebbet tudunk: egyes *communitások* tagjai rendi hovatartozásuknak, az 1 : 2 : 4 aránynak megfelelő számú szekér fát hozhattak, és annak megfelelő számú sertést küldhettek makktermő erdejükre, más *communitások* tagjai pedig – rendi hovatartozásuktól függetlenül – erdőn-mezőn egyaránt csupán egy-egy nyilat kaphattak és kaptak is.¹⁰⁹ (A jobbágynak a szabadokkal való egyenlő részesedésére is találtunk közeli példát: 1701. (Dje 3[ter]tia Martij) *Mint hogy Komollo falva maga sem tagadgya, hogy az Szabad rednek (!) magok hasznokra az tilalmas nyír erdőből az Henter Mihaly uram eő kegyelme Jobbágyi praejudiciumokra és károokra masoknak nem gratificalodtak volna, Visum est Juri, mint hogy 3 jobbagyok részeket ki nem adtak az erdőbeli karokert in flo 12 convincaltassanak és ha ez utan oly Casus intervenial hogy az Szabad rendek magukot concernalo Szolgalatot azon erdőből akarnak vegben vinni, mindenik Jobbagyiknak reszit az szerent az mennyiben egy Szabad ember participalodik, adgyák ki mint hogy az erdőt egy arant eörzik.*¹¹⁰

A magányos jószágszerzők közül két nemes (2 – azon *fundusra* egy részre... *bé* erdőlhetnek, *töbre* nem; 9 – egy részre... *bé* erdőlhet, *a több részek pedig excludáltatnak*) és egy lófő (13 – *bé* bírhasson egy részre az több részek excludáltatnak) végzésének idézett kitétele nem tekinthető csupán a deliberátumokat lejegyző személy vagy a másolat készítője rutinból eredő elírásának: megszabja a beerdölés jogának mértékét, de talán egyebet is elárul. A deliberátumok nyelvezetéből kiindulva a többes szám használata az első esetben nem csak azt jelentheti, hogy az illető személy erdőléskor segítséget vihet magával, vagy helyette jobbágysai erdőlhetnek, hanem azt is, hogy alkalmanként átruházhatja a beerdölés jogát testvéreire, rokonaira vagy örökösire, bár azt azok az ő életében csak az ő nevében és csak egy részre gyakorolhatják, a második és a harmadik esetben pedig nem csak azt,

hogy az illető személyek korábban a jogosultságuknál nagyobb mértékben éltek a kilenc falu erdejét, hanem azt is, hogy velük együtt testvéreik vagy más rokonaik is éltek azt. Vélekedésünket alátámasztani látszik egy további, ugyancsak magányos nemes végzésének kitétele (41 – *egy részre intéztetett az... bé bírásra, úgy pedig hogy maga számára Jobbágyi pedig excludáltatnak*), épp azért, mert ez alkalommal meg is nevezettek a beerdölés jogából kizártak, még ha azok falu szeribe állítottak lettek volna is. Az előző három esetben azonban nyilván nem a jószágos emberek jobbágysainak adták meg, illetve nem azokról vonták meg a beerdölés jogát. Épp ezért a második és a harmadik esetben (9; 13) két lehetőség is elképzelhető: a megnevezett személy egymaga örökölte a jószágot, de egyes vérei is jogot formáltak hozzá, vagy pedig a bírák által meg nem nevezett testvéreivel, közeli rokonaival együtt, de ugyancsak nemrégiben szerezte. Az első esetben viszont (2) arról lehet szó, hogy 1713 előtt az általa egyénileg szerzett jószággal járó beerdölési joggal azon rokonsági csoport tagjai is éltek, amelyhez az illető nemes tartozott, mégpedig vele egyenlő mértékben. Csakhogy, míg a hiteles iratmásolatokkal vagy kivonatokkal igazolt leszármazás és/vagy rokoni kapcsolat minden jogosult számára lehetővé tette az újabb jószágszerzést, az egyénileg megszerzett jószággal járó jogok élvezetéhez a jószág-szerző életében a testvérek és rokonok csak abban az esetben tarthattak számot, ha az illető ideiglenesen nem kívánván élni jogaival, azokat átruházta rájuk. Következésképpen az első esetben egyértelműen olyan személyről lehet szó, aki maga szerezte jószágát, míg a második és a harmadik esetben a megnevezett személy vagy maga szerezte jószágát, vagy elsőgenerációs örökösként csak maga bírhatta azt, vagy pedig a vérei beerdölési jogát is igényelte. A teljes igazságot azonban talán már sohasem fogjuk megtudni.

A kilenc sepsiszéki falu *jobbágy* és *zseller valomáste-vői* 1820-ban ugyanilyen változatos, de pontosabb képet tárnak elénk. Ezt mutatjuk be a következőkben.

– Az *angyalosiak*, bőséges marhalegelők birto-kában is korlátozás nélkül legeltethették marháikat a Szék havasán, és épületre való fát is onnan hozhattak, mert azt a falu szabad erdejéből nem *kaptak*. Földesuruk privát erdejében nem erdőlhettek és nem legeltethettek, sertéseiket is csak a Szék havasának erdein makkoltathatták. Tüzifát elegendőt *kaptak* a falu szabad erdejéből, de azzal nem kereskedhettek. Pusztá telek a faluban nem volt.¹¹¹

¹⁰⁸ Uo., 122, 133, 173–176, 249, 252–253, 255, 265, 298, 346, 364–368, 407–408, 429; IMREH István 1999, 212.

¹⁰⁹ Uo., 174–176, 186, 252–253, 365, 407–408, 429, 437. Szacsván a halászatot-rákászatot 1 : 2 : 3 arányban engedélyezték a jobbágy-, szabad- és nemesi rendűeknek. (Uo., 346.)

¹¹⁰ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 204^v. A makkoltatást Középpajta falutörvénye (1775) hasonló indoklással, ugyanilyen arányban engedélyezte. (IMREH István 1983, 438.) A kerek zárójelbe tett szavakat az eredetiben áthúzták.

¹¹¹ TAKÁCS Péter 2002, 94–95.

– A *besenyeiek*, szintén bőséges marhalegelők birtokában, korlátozás nélkül legeltethették marháikat a Szék havasán, ahol – makkos erdejük nem lévén – sertéseiket is makkoltathatták. Tűzifát a faluhoz közeli szabad erdejükön erdőlhetek, épületre valót pedig a falu tilalmas erdejéből *kaptak*, de fával nem kereskedhettek. Földesuraiknak a falu határán kívül nem volt erdejük. Pusztá telek a faluban nem volt.¹¹²

– Az *eresztevényiek* is korlátlanul makkoltathattak a Szék közhavasán, a Bodzán, ahol meszet és szenet is égethettek, épp úgy, mint a falu határában. Marhalegelőjük bőséggel volt. Tűzifát a falu erdején erdőlhetek, amelynek az útja kissé bajos volt, de a falu közeli közönséges erdejéből épületre valót csak némi fizetség ellenében *kaptak*. Fabeli szükségleteiket a falu határán kívüli erdőkről is pótolták, de fával nem kereskedtek, bár megethették volna. „Vadgyümölcsöt ecetnek a 9 falu erdején, azaz a mi helységünkbe[n] bővön kapunk.” Pusztá telek a faluban nem volt. (Az utóbbi és a bebírók falvainak a Brassó–Kézdivásárhely útvonalon való fekvése magyarázza, hogy bár Sepsiszentgyörgyre is itt ágazott el az út, a kézdiszékiek nemigen törekedtek itt bennvalót szerezni: a falu kereskedelmi szempontból előnyös fekvését a helybeliek is alig használták ki, mások talán fel se ismerték.)¹¹³

– A *bodokiak* saját erdeiken legeltették marháikat, ahol szénafüveik is voltak, a falu tilalmas avasán és a „kilenc faluval közerdőben” makkoltathattak. Tűzifát a falu szabad erdején erdöltek, épületre valót pedig a falu tilalmas erdejéből a komunitástól *kaptak*, engedéllyel földesuruk erdejében is erdőlhetek, de fával nem kereskedhettek. A faluban egy pusztá telek volt.¹¹⁴ (A kilenc község 1713-as *deliberátumai* Bodok jól hasznosítható helytörténeti-helyrajzi forrásai.)

– A *zoltániak* saját erdejükön legeltették marháikat, sertéseiket viszont a „kilenc faluval köz erdőben”, saját tilalmas cserefaerdejükön és a Szék havasának erdeiben makkoltathatták. Tűzifát a „kilenc faluval közös erdejükből kapunk, amely csakugyan a mi határukon is van”, vallják. Épületre való fát uruk után szabadságukban állt a zaláni erdőről is erdőlteni, engedéllyel pedig saját tilalmas erdejükből is erdőlhetek. Fával nem kereskedhettek, uraiknak pedig nem volt külön erdejük, amit ők is használhattak volna. Pusztá telek a faluban nem volt.¹¹⁵

– Az *étfalviak* is korlátozás nélkül legeltethettek, a Szék havasán (a *Csemerneken*), bár befüggő erdeik-

ben is volt marhalegelőjük. Szabad erdejükben *földesuraikkal egyenlő jussal* erdőlhetek tűzifát, azokban az esztendőkkben pedig, amelyekben „a falu a felfogott avasból oszt, annyi részt kapunk belőle, mint a földesurak”, vallják. Sertéshízalásra nem volt elegendő makkos erdeje a falunak. Pusztá telek a faluban nem volt.¹¹⁶ (A 19. század elején az étfalviak január 12. és március 31. között engedélyezik minden héten egy szekér fa levágását, kedvezve a szegénységnek, kimondván, hogy „a gyalogszereseknek szabadság engedtetik szekér nélkül, mikor tetszik, száraz fát hozni”, de az erdőtisztítással nyert fát pénzért adták, és osztáskor a tilalmasból a marhás gazdák a gyalogszeresek által jussolt famennyiség kétszeresét kapták.¹¹⁷)

– A *martonosiak* korlátozás nélkül legeltethettek a Szék havasán és a falu bőséges marhalegelőin. Tűzifát a falu szabad erdején eleget *kaptak*. A tilalmas erdőből, amikor osztottak, feleakkora részt kaptak, mint uraik, makktermő esztendőkkben szintén feleannyi sertést hízlalhattak a tilalmas erdőn, mint uraik, földesuraiknak a falu határán kívül nem voltak erdeik. Fával nem kereskedhettek. Pusztá telek a faluban nem volt.¹¹⁸

– A *gidófalviak* legelői igen távol estek a falutól, de korlátozás nélkül legeltethettek a Szék havasán. A tűzifát bőséges *szabad erdejükön földesuraikkal egyenlő arányban* erdöltek, épületre való fát is termő, *felfogott, tilalmas erdejükből* minden esztendőben *negyedannyi részt kaptak*, mint *földesuraik*. Fával nem kereskedhettek. A faluban egy pusztá telek volt.¹¹⁹ (A gidófalvi, a fotosi és a martonosi egyházközségnek a 18. században két közös erdeje volt: 1701. *Die 19. Februarij. Kalnaki Samuel Uram gondviselője, Agoston Istvan comproballya; hogy az Urnak resze vagyon Gidofalvi Udvarhaza utan, abban az Avasban mely vagyon az Gidofalvi hataron SzentEgyház Avassa vicinumjában; es közzül bírja az I-vel Köles Istvannal. E contra az I[nctus] Köles Istvan probett hogy az Urnak eő nagysaganak, az Gidofalvi udvarhaza utan az Köles örökös jussban nintsen resze és abban az jussban melyből az fát el hozta;*¹²⁰ „1728. Fotos és Martonos felett vagjon egy darab tölgyerdő, melly is közös a Gidófalvi és Martonosi Ecclesiával. Vagjon más darab nyires, Evet hegyen fellyel, az is közös a két megjével; 1742. Gidófalva oda engedé az Ecclesiák közös erdejít, melly Sz[ent] Egyház erdejenek, Nyír avasnak is neveztetik.”¹²¹)

¹¹² Uo., 96–97.

¹¹³ Uo., 103–104.

¹¹⁴ Uo., 98–99.

¹¹⁵ Uo., 137–138.

¹¹⁶ Uo., 108–109.

¹¹⁷ IMREH István 1983, 249, 252, 255.

¹¹⁸ TAKÁCS Péter 2002, 117–118.

¹¹⁹ Uo., 105–106. Fotos vagy az eredetiből vagy a kiadványból maradt ki.

¹²⁰ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 193^v.

¹²¹ HAJDÚ Mihály – SLÍZ Mariann 2001, 59. A gidófalviak, a martonosiak és a fotosiak ezt a közös erdőt sem 1703-ban, sem 1820-ban nem említették.

A felsorolt falvak vallomástevői közül az erdő- vagy fabéli részesedés arányát csak az étfalviak, a martonosiak és a gidófalviak említik és részletezik is, a kilenc falu erdejét pedig csak a bodokiak, a zoltániak és az eresztevényiek említik.¹²² Minden faluban közismert lévén a fabéli részesedés szokásos helyi aránya, a vallomástevők erről természetesen nem tarthatták szükségesnek részletesen szólni, míg a kilenc falu erdejét feltehetően csak azon falvak vallomástevői említették, amelyekhez az a legközelebb feküdt, illetve amely falvak határában 1820-ban, illetve az előző vagy a következő esztendőben sor került a kilenc falu erdejében való erdőlésre. A kilenc falu tilalmas erdeje egy-egy darabjának szálalására, ritkítására vagy tisztítására ugyanis valószínűleg esztendőnként más-más falu határa közelében kerülhetett sor, a szabad és felszabadított erdőrészekben pedig minden falu határa közelében minden évben erdőlhettek a jogosultak.

Úgy véljük, hogy a kilenc faluban az erdőlésre 1820-ban sem vonatkozhattak az 1713-belieltől lényegesen eltérő szabályok. Ezek legáltalánosabbika és legfontosabbika az, hogy a törzsökös lakosok, az ősfiai szinte kizárólag csak a tilalmas erdőkből részesültek rendi hovatartozásuknak megfelelő arányban, a szabad erdőket a jobbágyok és a zsellérek általában földesuraikkal és a szabadrendűekkel egyenlő mértékben élhették, bár ez a szabályszerűség sem érvényesült általánosan.¹²³ A kilenc falu erdeje minden valószínűség szerint tilalmas erdő volt, mert a bebírók beerdölési jogának mértéke – és minden valószínűség szerint a törzsökösöké is – általában rendi hovatartozásukhoz igazodott. Mi több, viszonylag egyértelmű megfelelés a jószág birtokosának rendi hovatartozása és az elnyert beerdölési jog mértéke között csupán a közhelyen fekvő jószágok esetében figyelhető meg: ez megerősíti azon feltevésünket, hogy a jószágok valóban belterületi közhelyből szakítottak ki, és falubavétel útján kerültek a bebírók birtokába, birtokosaik pedig a közjavakból való részesedés terén minden valószínűség szerint a törzsökösökével azonos helyzetbe. Viszonylag egyértelmű megfelelésről szólnunk, mert közhelyen fekvő – hipotézisünk szerint tehát falubavétel útján birtokába jutott – jószág után két nemesi csoport (7; 14) két részre, egy nemes (8) egy részre, egy nemesi csoport (10) jószág kicsinysége miatt ugyancsak egy részre, egy másik nemesi csoport (34) a *Kender kertben* lévő jószág után ugyancsak egy

részre, egy lófő (13) egy részre való beerdölési jogot nyert, de két részre való beerdölési jogot nyert egy nemesi csoport (1) és egy részre valót két nemes (9; 21) és két nemesi csoport is (16; 28) – utóbbiak jószáguk kicsinysége okán – Mikó Ferenc *udvarháza, fundusa* szomszédságában fekvő jószág után: a Mikó Ferenc szomszédságában lévő jószágok némelyike tehát feltehetően szintén közhelyen volt. A nemesi és lófői jószágok mellett és között azonban nemesi, illetve lófői puszták telkek is feküdhettek, amire elég egyértelmű példának tűnik, hogy Bodokon a Mikó Ferenc *udvarháza* szomszédságában lévő jószág után egy nemesi (1), egy lófő *háza* szomszédságában lévő jószág után pedig egy lófői csoport (24) nyert beerdölési jogot két, illetve egy részre.

Mindebből nagy óvatossággal arra következtünk, hogy a kitermelhető és/vagy elvihető famennyiség leginkább a jószág kiterjedésétől, jogállásától/jogi természetétől és birtoklásának jogcímétől, nem utolsósorban pedig a jószág birtokosának rendi hovatartozásától függött.¹²⁴ Rendes körülmények között – ha tehát a jószág birtoklásának jogcíme és tulajdonságai minden törvényességi és egyéb feltételnek megfeleltek – a nemesek két részre, a lófők és gyalogok egy részre, az *alább való rendek*¹²⁵ pedig minden valószínűség szerint fél részre erdőlhettek a sepsiszéki kilenc falu közös erdejében, ami pontosan megfelel a közjavakból való részesedés Székelyföld-szerte elfogadott arányának: saját tilalmas erdejükre többek közt a gidófalviak is ezt alkalmazták. Következtetésünk helyességét igazolni és megerősíteni látszik az a tény, hogy mindenik lófő csak egy részre való beerdölési jogot nyert, míg azok a nemesek, akik a kilenc falu közös erdejében ugyancsak egy részre való beerdölési jogot nyertek, azt feltehetően nem annyira rendi hovatartozásuk címén, mint jószáguk jogállása/jogi természete okán, esetenként jószág-szomszédjuk joggal feltételezhető tekintélyének és befolyásának köszönhetően, vagy pedig – elég egyértelműen és kimondottan – méltányossági alapon nyerték. A bebírókat az erdőlés jogában részesíteni ugyanis korántsem volt általánosan elterjedt szokás és gyakorlat a Székelyföldön.¹²⁶ (Erre nézve igen közeli példát is találtunk: 1701. Dje 16. Februarij. *Jurála az Zalani Falus biro adjunctussival edgyütt hogy Zalanfalvanak nintsen olyan törvénye, hogy az oda biró embereknek nollé vollé fat adni tartoznak.*¹²⁷) A beerdölési jog elnyerésének esélye viszont – mint

¹²² A bodoki, az eresztevényi és a besenyei vallomások egybevégnak az 1703-as jelentés megállapításaival, a zoltániak és a gidófalviak kisebb, a martonosiak és az angyalosiak nagyobb mértékben eltérnek azoktól.

¹²³ IMREH István 1983, 175, 252–253, 455.

¹²⁴ Uo., 164–176, 250, 252–253.

¹²⁵ Az 1703-as altorjai falutörvényben így nevezik a nemesek és lófők után következő jobbágyokat és zselléreket: a faluban 1635 óta gyalogokat nem találunk. (COROI Artur 2007, 76.)

¹²⁶ IMREH István 1983, 253, 407, 440–441.

¹²⁷ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 187^v. Vö. IMREH István 1983, 441.

említettük – feltehetően azon falu rendi erőviszonyaitól is függött, amelyben a bebíró jószágáa feküdt, de gyakran ettől függhetett az extraneusok jószág-szerzési esélye is.

A beerdölést igénylő kézdiszékiek által bírt vagy jogszerűen *praetendált* jószágok természete és nagysága Bodokon, a kilenc falu társadalmi szempontból legrétegzettebb, egyszersmind legnépesebb falujában mutatta a legnagyobb változatosságot: itt nemcsak a jószágukkal szomszédos jószágok birtokosi köre (helybéliak és sepsiszéki bebírók), hanem a jószágukkal szomszédos jószágok és területek természete, továbbá a jószág fekvése is változatosabb volt, mint a többi hat érintett faluban. A Mikó Ferenc *udvarháza* és *fundussa* szomszédságában fekvő jószágáa után – bár ő csak egyike 24 kézdiszéki igénylő 12 nevesített bodoki szomszédjának – két nemes és három nemesi csoport mindegyike, négy lófő és két lófői csoport közül pedig két lófő és két lófői csoport nyerte el a beerdölés jogát. A Mikóknak – ha nem maguk adták el ezeket – elővételi joguk kellett legyen ezen bennvalókra, hiszen a kilenc falu közös erdejének 1713-as törvénye által is megerősített ősi székely törvény szerint az eladó jószágokkal előbb a véreket és a falubeli *possessorokat* kellett megkínálni: idegeneknek eladni csak helybeli vevő híján lehetett azokat. (A dálnoki nemesek jószágainak egyike, amelyre egy részre nyertek beerdölési jogot, *mindenik felől az Úr Miko Ferencz Uram vicinumjában* volt, amelyhez hasonló eset csak Étfalván fordult elő, ahol *Baktsi István* lófő jószágáa között a közeli rokonainak tekinthető albisí nemes Baktsiaknak volt alkalmatlan és bejáróút nélküli jószáguk, amelyre nem is nyertek beerdölési jogot.) A beerdölési jogot nyert nemesek és nemesi csoportok közül négy dálnoki lévén, a Mikók nyilván cseppet sem vették zokon azon kézdiszéki falu nemeseinek szomszédságát, amelyben 1713-ban a nemességnek a legnagyobb viszonylagos társadalmi súlya volt, és nem állt távol tőlük a bebírók – nemesek és az érdekeik által szorosan a Mikókhöz kötődő lófők – szaporításának a gondolata vagy szándéka Bodokon: a módos és tekintélyes Mikó család jelenléte a kilenc falu legjelentékenyebbikében nyilván akkor is hatással lehetett a széki tisztség döntéseire, ha maga Mikó Ferenc – akinek Pál fia 1755. augusztus 26-án, Miklós fia pedig 1772. szeptember 23-án nyert grófi címet¹²⁸ – semmilyen módon nem próbálta érvényesíteni befolyását. (Jellemző, hogy Mikó Ferenc jószágáa szomszédságában két dálnoki nemesi csoport egy *darab gyümölcsösre* és egy kis *fundusotkára* is megkapta egy részre

a beerdölés jogát, egy tekintélyes alsócsernátoni nemesi csoport pedig közhelyen fekvő kis jószágáa után nyert ugyanannyit.) Tény, hogy (idősb) Mikó Ferenc a 18. század első harmadában többször is perlekedett a bodoki *szabad rend uraimékkal*, pereit pedig többnyire meg is nyerte, és így akaratát az erdő dolgában is érvényesíthette velük szemben.¹²⁹ (Az erdők kérdésében korábban Komollófalva is meghátrált a falu legnagyobb földesura előtt: 1701. *Dje 10. Martij. Komollofalva. ...az Reth, hatar es erdő dolgabol, es az falu pasint, Bárson es kaszáló helyyeiből, mikor az falu tiltani, szabadítani, osztani vagy azon hatarokrol valami végezest akar tenni, nem különben, hanem megh írt T[ekintetes] n[emzetes] Henter Mihaly urammal egyező értelemből legyen az major pars eő kegyelmivel edgyütt tilson, osszon, szabadítson és végezzen minde-nekről, mivel eő kegyelme nagyobb patronus az faluban es hatarin retinis majorkodtat maga számara eő kegyelme penigh hon nem leven, requirallyuk az eő kegyelme Gondviselőit.*¹³⁰ Kilyénfalvának ugyanakkortájt gyűlt meg a baja a falu két nemesével, a faosztás, az erdők, egyéb közjavak és közügyek miatt: 1701. *Dje 15. Febr[uarij] Tekentetes Nemzetes Szekely Miklos Ur[am] p[ro]clamaltata az Killyeni Falus Birot... az Killyeni S[epsi]Szeki Tilalmas Avas[an] attak eő k[egyelme]k nyocz nyocz szall fatt hirem nélküll, en kerettem s nekem edgyet sem attak, singillatim tizen kett forintokon vannak erette hogy hirre nem attak, hogy nekem nem attak azert Calumnian az fatt pedig cum duplo meg kevanom rajtok ugy mint tizen kett szalatt.*¹³¹ Végül, ugyanaznap, amikor Komollófalva, Kilyénfalva is meghátrált faluja nemesei előtt: 1701. *Dje 10. Martij. Az mikeppen Tekintetes nemzetes Szekely Mihaly uram keresé vala Killyen falvat hogy eő kegyelme hire, s' consensussa nélkül falu tilamas erdeit fel osztottak volna, eő kegyelme hire nélkül vegezete nélkül Papot Deakot Pásztorokat fogadtak volna, hatarokat szabadítottak volna, az Falus Biro Simon Peter 3[tertio]se Falu kepiben cum sibi adjunctis ugy mint Benkeő György es Tamok Lukattsal, in facie Sedriae, arra Compromittalak magokat, hogy ennek utanna nem különben, hanem Szekely Mihaly urammal az töb ot lako fő rendekkel egyező értelemből az major parsal edgyütt eő kegyelmek hirekkel egy consensuban osztanak tiltanak szabadítanak es mindenekből eő kegyelmit requirállyák és az major parsal eő kegyelmivel edgyütt tseleküsznek.*¹³² Igen figyelemreméltó, hogy a társadalmilag kevésbé tagolt, túlnyomórészt lófők lakta Besenyőn a nemesi jószágok szomszédságában is nagyobbreszt lófőrendű kézdiszékieknek volt jószáguk, és azok is nyertek beerdölési jogot, a szinte kizárólag

¹²⁸ PÁLMAJ József 1901, 313–314.

¹²⁹ IMREH István 1983, 368–369.

¹³⁰ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 214^v.

¹³¹ Uo., 185^v. Ezek szerint a nemesnek 12, a szabad székelynek 8, a jobbágnak, szellérnek 4 szál fa járt.

¹³² Uo., 215^f.

lőfők lakta Fotoson pedig az egyetlen beerdölési jogot igénylő lőfő egy helybeli lőfő gyümölcsösében lévő jósága után is megkapta azt. (A 17. században számos lőfő szerzett nemeslevelet, így a köznemesi és lőfőjóságok nagysága nemigen különbözhetett.)

Imreh István idézett munkájában a kilenc sepsiszéki társközség gyűlésén közös érdekük ügyeinek intézésére együttesen választott vezetőkről és bírságolási jogokról is szólt: a bírságolás és a járulékos büntetések az alsócsernátoniakhoz lehettek hasonlatosak.¹³³ A választott vezetőség 1713 óta fennálló bírságolási jogára vonatkozó újabb adatot nem találunk, de az 1713 és 1812 között Besenyőn is jóságot szerzett dálnoki Lázár család iratai között található három erdőlőcédula – Imreh István szólt a falutörvényekben is említett erdőlőcédulákról¹³⁴ – rávilágít a vezetőség ügyintézési gyakorlatára és a beerdölési jog gyakorlásának a módjára a 19. század elején.

– *Anno 1812 die 1[prim]a Febr[uarii] Lázár Dávid Urnak a 9 ág Com[muni]tas Erdejere a bé Erdölésre Szabadság engetetett Die Datu[m] ut supra. Sig[natum] Besenyő. Kövér Menyhárt falu not[ariussa] m[anu] p[ropria]; Ezen Czedolát befogtam 812b[en] febr[uarius] 9dik Napj[án] a Dálnoki Lázár [Dávid] Ur[am] jobbágy[ától] Salamon Andrástól. Nro 9[non]o.*¹³⁵

– *Erdőlő czedola Melly mellett T[ek]i[n]t[e]t[es] Lázár Dávid Uram[na]k mint valóságos Besenyei Poss[ess]or[na]k a 9 Co[mmuni]ttas Szabad erdejere valo béerdölés bátorságossá tétetik. Költ. – Angyaloson 812 Febr[uarius] 22 Napján. Forró Ádám m[anu] p[ropria] 9 Co[mmuni]ttas ple[ni]p[otentiarius] által.*¹³⁶

(Lázár Dávid 1820-ban nem szerepel a besenyei bebírók között, amiből az következik, hogy az összeíró biztosok csak azon bebírókat vették számba, akiknek jobbágyuk is volt azon faluban, ahol jóságuk feküdt: jobbágya, Salamon András is dálnoki kellett, hogy legyen.¹³⁷)

– *Erdőlő Czedola. 1820. esztendőre Lázár Dávid Ur[am] meg adta az erdőt nekünk. Molnos Katai Mozes Gy[alog] kaplarnak.*¹³⁸

Az erdőlő czedolák megfogalmazásai azt sugallják, hogy a társközségek együttesen megválasztott vezetőségét az összes bebírók ügyeinek intézése terén a 19.

század elején egy *plenipotentarius*, azaz egy teljhatalommal felruházott tisztségviselő képviselte.¹³⁹ A kilenc társközség *plenipotentarius* csak azon bebírók számára bocsátott ki *erdőlő czedolát*, akik a kilenc falu valamelyikében létező jóságukról az illető falu jegyzője által a *registrum* alapján kibocsátott bizonylatot mutattak fel, a bebírók pedig az *erdőlő cédulával* bizonyították az illetékes falusbírák, a főerdőbíró, az erdőbírák és az erdőpásztorok vagy más meghatalmazott személyek előtt, hogy törvényes jogukat gyakorolják, midőn fát visznek a kilenc falu erdejéből. Úgy tűnik, a bebírók – feltehetően ugyancsak írásbeli meghatalmazással – esetenként átruházhatták a beerdölés jogát más személyekre is, míg az erdőlőcédula beszerzésével járó jövést-menést jobbágyukra bízhatták, de ha a bebírókat besorolták a falvak tizeiseibe, nem végeztethették jobbágyaikkal az erdőlési munkálatokat. (Egy jobbágynek a falu szeribe állítása a sepsiszéki *usus* szerint kevés volt ahhoz, hogy a nemes mentesüljön a közterhektől és talán a közös munkától is: 19 Junij 1690. Az Angyalosiak tartoznak Olah Janost be fogadni az falu köze, mivel marhas ember leven itt lakik s ez után falu terhit viselje; Die 20 Junij 1690. Mivel... ket iobbagya vagyon Gidoffalvan falu szerib[e] valo, azért immunitatitik eő k[e]g[y]jelme, mint az töb iobbagios emberek, az falu tereh viselesitől; Die 28 Junij 1690. Angyaloson is két jobbágy suportalya az falu terhit a földesura helyett; Ultima Junij 1690. Mihály Mester alias Nagy Bikfalván. ...ket ház jobbágya az falu terhit suportálhatna, ergo eximaltatik az falu terhe viselesetől; Anno 1693. die 18. Novembris. Mivel Andor Janosnak ket jobbágya leven Komollo Falvaban az melly contribual Falu közzé, Andor Janos nem tartozik contribualni addig az migh az ket Jobbágya megh leszen, ha pedig ki tanal keziből menni valamelyik az Faluval mint az előtt edgyütt contribualljon; Anno 1693 die 20 Novembris. Az mint Szotyori András Ur[am] perli Doboly falvat kett jobbágyanak Falu közzé be allatasa felől Visum est Juri Az Falu Törvényi Szerent deponalvan az (Falu Törvenye szerent valo) penzt Karacsonba, illendő Jobbágyott kettött be allitvan, maga eximaltatik az Falu contributiojabol; 1701. Die 11. Februarij, Angyalos. Köver Istvan egy Jobbágyra magát Szek usussa

¹³³ IMREH István 1983, 305–309.

¹³⁴ Erdőlőcédulát már 1799-ben is alkalmaztak. (Uo., 251–252, 453–456, 500.)

¹³⁵ MOL, P 1610. Lázár Dávid számos széki tisztséget betöltött dálnoki nemes, felesége felsőcsernátoni Szaniszló Borbára. Az idézet első és második része ugyanazon erdőlőcédula elő-, illetve hátlapján olvasható, de talán nem ugyanazon kéz írása mindkettő. Kövér Menyhárt 1820-ban még élt. (TAKÁCS Péter 2003, 112.) Kövér Mihály besenyei nemes, aki mellett Maxai Györgynek 1713-ban elégtelen és bejáróút nélküli jósága volt, Kövér Menyhárt felmenője lehetett.

¹³⁶ MOL, P 1610. Forró Ádám 1820-ban még élt. (TAKÁCS Péter 2003, 111.) A kövérről kiemelt az esetben aláhúzott.

¹³⁷ Lázár Dávidnak 1820-ban nem volt szolgáló embere Besenyőn. (TAKÁCS Péter 2003, 111–112.) Dálnokon 6 jobbágya és 10 zsellére gazdálkodott, összesen 12,25 bécsi mérőnyi beltelken lakva, 17 hold szántón és 5,625 hold réten. (TAKÁCS Péter 2003, 122.)

¹³⁸ MOL, P 1610. Molnosok 1683-ban például Nagyajtán fordulnak elő. (SzOkl Ús, VIII, 133.)

¹³⁹ IMREH István 1983, 64, 79, 495.

*ellen nem eximalhattya az Falu közül.*¹⁴⁰ Az 1713-as végzések azonban mindössze egy bebíró, nemes Dálnoki Hadnagy Mátyás jobbágyságait tiltották el az erdőléstől, nemes Márkosfalvi Miháts Pál viszont *bé erdőlthetett*, Albisi Bak Mihály, Bak Ferentz, és Bak Pál lófők *bé erdőlthetnek*, nemes (Albisi) néhai Barabás Péter posteritássinak – azaz vejének, Alsócsernátoni Rápolti Istvánnak, Rápolti István sógornőinek és vejének – is megengedték, hogy *bé erdőlthessenek*, Maxai Gergely lófő engedélyt kap a *bé erdőlthetésre*, nemes Márkosfalvi Barabás János és Albisi Barabás Ferentz lófő *excludáltatik az erdőlthetésből*, pedig valószínűleg a hét jószág egyikén sem lakott jobbágyság vagy zsellér, különösen a Barabás Jánosén nem: ha tehát nem egyszerű másolási vagy tollhibáról van szó, néhány esetben már 1713-ban is megengedhették, hogy a bebírók helyett szolgálóembereik végezzék az erdőlési munkákat. Valami hasonlót sugall a beerdölés többes számának magányos bebíró esetében való használata és azon esetek, amelyek elárulják, hogy magányos bebírók vagy elődeik korábban a nekik járónál több részre erdőlték be a kilenc falu erdeibe: nemes Dálnoki Miklos István fundussa után *egy részre... bé erdőlthetnek, többre nem*, nemes Albisi Katona Barabás Mihály fundussa után *egy részre... bé erdőlthet, a több részek pedig excludáltatnak*. és Albisi Nagy András lófő fundussára *bé bírhasson egy részre az több részek excludáltatnak*.

A kézdiszékiek beerdölési jogát a kilenc falu erdejébe tehát egyértelműen személyre szólóan adták meg, ami alátámasztani látszik azt a feltevésünket, hogy a kézdiszékiek nem ültettek jobbágyot a kilenc faluban lévő jószágukra, vagy ha ültettek, azok földesuruk földjét éltek: sem az illető falu, sem a kilenc falu közjvaiból nem részesültek, és a közterheket sem viselték. A kézdiszékiek különleges helyzetére utalhat, hogy a jelek szerint ők sem viselték a közterheket, mégis részesültek a kilenc falu erdejéből. A beerdölési jogot elnyerteket tehát valószínűleg pusztán jószáguk okán részesítették a kilenc falu erdejéből, és nem a falu szeribe állított embereik mentesítették őket a közterhektől sem, mert mint láttuk, annakidején Sepsiszéken egy földesúr legalább két jobbágyot kellett a falu szeribe állítson, hogy azoktól mentesüljön. Csakhogy egyetlen kézdiszéki személynek vagy pontosan ugyanazon tagokból álló csoportnak sem volt ugyanazon faluban egynél több jószága, egy jószágra pedig nemigen szoktak két szolgáló embert ültetni.

A beerdölési jog gyakorlásához a szándék szóbeli bejelentése és főképpen az erdőlés szóbeli engedélye-

zése nyilván már a 18. század elején sem volt elegendő, de azt nem tudhatjuk, hogy az írásbeli ügyintézés azon formája, amelynek dokumentumait fennebb bemutattuk, mikor alakult ki. Kétségtelen, hogy a kilenc falu erdejébe 1713-ban hivatalosan beerdölési jogot nyert kézdiszékieknek is igazolniuk kellett valamiképpen jogosultságukat, például a delibérátum hiteles kivonatával, mint ahogy Sepsiszéken, például a közeli Kálnokon ezt ősidők óta megkövetelték: 1701. Die 14. Februarij. Comproballya (gidófalvi) Köver Laszlo hogy neki Kálnokon elegeges jósza-ga vagyon, melyre oda Szabadoson be... es erdőlhet, es Kálnok közötis le járhat erdőlő alkalmatossággal.¹⁴¹

Az erdőlcédulák csak azt árulják el, hogy a kilenc falu erdeje ügyintézésének egyik fontos szereplője a *plenipotentarius* volt, azt viszont nem, hogy tagja volt-e vagy csak megbízottja az együttesen választott vezetőségnek.

Az erdőlcédulák kelezése azt sugallja, hogy a kilenc falu erdejét – mint más falvakét, például az étfalviakét is – többnyire a tavaszi hóolvasztás előtti időszakban erdőlték, bár természetesen elképzelhető(ek) más erdőlési időszak(ok) is, erdőlni és fát hordani pedig – épp úgy, mint más falvakban – csak az emberemlékezet óta szokásos, mindenki által ismert heti egy vagy két erdőlőnapon lehetett.¹⁴² A kilenc falu erdejében az erdőlési év vélhetően pünkösdtől pünkösdig, nem pedig újévtől újévig tartott, lévén hogy az erdőben való *participálódás* szándékát a *Pünkössti Innep napokon* kellett bejelenteni.

Az erdőlcédulák a további bizonyosságai annak, hogy a kilenc falu erdejének 1713-ban intézményszerűsített ügyintézése nem merevedett meg: a közös erdő ügyeit a kilenc falu lakói folyamatosan figyelemmel kísérték, és az ügyintéztést a mindenkori körülményekhez, állapotokhoz, igényekhez és szükségletekhez igazították, amint azt már Imreh István nagy szintézise is jelezte.

Forrásaink és az általunk tanulmányozott szakirodalom a kilenc falu erdejének – általunk feltételezett – tilalmáról semmi közelebbit nem mondanak. Az 1812-ben kelt erdőlcédulák egyikén a kilenc falu erdejét mint szabad erdőt említik, míg a bodoki és zoltáni vallomások megfogalmazásai azt sugallják, hogy az 1820-ban tilalmas erdő volt. Az ellentmondás vélhetően látszólagos és feloldható, mert a Papolcon 1759-ben, Árkoson 1824-ben, 1830-ban és 1841-ben, Étfalván 1825 és 1835 között,¹⁴³ Bodokon a 18. és a 19. század közepe között, Zalanban 1777–1778-ban feljegyzett,¹⁴⁴ nyilván hagyományos, régóta

¹⁴⁰ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 9^r, 10^v, 12^v, 14^v, 112^r, 114^v, 181^r. Az általunk zárójelbe tett szavak az eredetiben át vannak húzva, a kövérítéssel kiemelték ugyanott alá vannak húzva.

¹⁴¹ Uo., 183^v.

¹⁴² IMREH István 1983, 249, 252, 453, 481. Lásd a 117. és a 156. jegyzetünknl.

¹⁴³ Uo., 249–250, 372, 407–408, 410, 478.

¹⁴⁴ IMREH István 1973, 46.

folytatott gyakorlat sokkal általánosabb lehetett, mint ismert forrásaink alapján gondolnánk: így az 1713 óta eltelt bő évszázadnyi idő folyamán a kilenc falu erdeje se igen lehetett mindenkor teljes egészében tilalmas, szerre akár minden darabját szabad erdővé, majd ismét tilalmassá nyilváníthatták. Kétségtelen ugyanis, hogy a deliberátumok, bár a kilenc falu közös erdőbirtokát hol *a kilenc falu erdei(k)*nek, hol *a kilenc falu köz erdeinek / erdejeknek*, hol *a kilenc falu köz élő erdeinek / erdejeknek / erdőjének*, hol pedig *a kilencz falu közönséges erdeinek / erdejeknek* nevezték, majd mindig többszámot használva, nyilván ugyanazon több darabból álló erdőbirtokról szóltak, amelynek a kilenc falu volt a kollektív földbirtokosa. (A kilenc falu plenipotentiarusa is ugyanolyan joggal adott erdőlőcédulát az erdőlésre jogosultaknak, mint a magánerdő-birtokos földesúr a jobbágynak:¹⁴⁵ *Datzo Ur... fat adni tartozik Deliberatum de Anno 10[dec]ma Julij 1676.*¹⁴⁶ Amely székely faluban nagyhatalmú földesúr lakott, mint Bodokon, a falu csak az ő beleegyezésével oszthatott fát soron kívül a tilalmas erdőből.¹⁴⁷) A kilenc falu erdejének egyes darabjai tehát váltakozva minősíthettek szabad, illetve tilalmas erdőnek: a legszebb szabad erdőrészeket időnként felfogták, azaz tilalomba vették (magának az erdőnek vagy például bizonyos fafajtáknak a védelme, nevelése céljával), az elöregedett tilalmasok – avasok – egy-egy darabját pedig időnként felszabadították, azaz teljesen vagy részlegesen szabad erdővé minősítették, de a fel nem szabadított tilalmasokban is végeztek időnként szálalást, ritkítást vagy tisztítást: eleink mindig is adtak/osztottak fát a tilalmasokból a falutagoknak, tehát soha egyetlen erdőt se vettek teljes és örök tilalomba.¹⁴⁸ Erre a bizonyára igen régi gyakorlatra igen jó, ideillő és ismerősen hangzó példa az étfalvi falujegyzőkönyv 1782. május 4-én kelt bejegyzése: „Az jámbor falu közönséges gyűlésiben megegyeztünk, hogy az falu tilalmas Avassáról minden embernek az kik az falu tilalmas Avassában tartoznak, minden embernek egy-egy terhe fát (osztani) rakásra cinkus szerint. Személy szerint minden ember számára az megegyezés szerint, az következő szerdán minden háznál egy-egy ember, – senkiül gyermek ne jöjjön, az hol nagy ember tanáztatik. Az falu tilalmasában pedig heverő, a fa hegyek, és tőke,

és az kik letörtek, az ijjenekből rakunk egy nagy (?) rakást. Ennek kihúzása pedig pénteken és szombaton léssen. Az terminált napon túl senkinek a fája ki nem adattatik”.¹⁴⁹ Gyanítható, hogy nemcsak a faluba különböző okokból be nem vett helybenlakók, hanem a helybenlakó vagy helyben nem lakó kézdiszéki nemes és lófőrendű bebírók sem *tartoztak* a falu tilalmas Avasába, mivel közülük a kilenc falu erdejébe se nyert beerdölési jogot egy sem: a sepsiszéki bebírókról, ha lettek volna ilyenek, nem tudni, Étfalva vagy a kilenc falu erdejébe *tartoztak-e*.

Feltevésünk megerősítését vagy cáfolatát csak további kutatásoktól várhatjuk, bár nem tartjuk valószínűnek, hogy a deliberátumok csupán azt szabályozták volna, hány szekérrel mehetnek alkalmanként erdőlni a jogosultak: a nemesek két-két, a lófők – és minden valószínűség szerint a gyalogok is – egy-egy, két-két jobbágy pedig szintén egy-egy szekérrel.

A sepsiszéki kilenc falu közös erdeje kapcsán többször szóltunk olyanképpen a beerdölés, pontosabban immár általában az erdőlés jogáról, mint amely jog rendi hovatartozásuknak megfelelő, meghatározott mennyiségű faanyag kitermelését és/vagy elvitelét tette lehetővé a jogosultak számára. Az említett, igen elterjedt gyakorlattal tűzre való – feltehetően szabad – erdő esetében már 1586-ban is találkozunk,¹⁵⁰ de ugyanez a gyakorlat nem volt ismeretlen a más célra használható faanyagok esetében sem.¹⁵¹ Az 1820-as vallomások a tilalmas erdők kapcsán – a falutörvényekhez hasonlóan – elég egyértelműen utalnak az osztásra. (Sepsiszéken évszázadnyival korábban is származott ebből vita és per: 1690. 8. Julij. *Az Sepsiszéki Martonosi tulso Avasbol fat osztottanak en kerem ki reszemet 's nem adtak; 1693. Anno 1693 die 17. Novembris. Mivel semmi bizonsaga nincsen Sipos Mihálynak, hogy az Falu Bikfalva az utan hogj el vegeztek hogy az avasbol fát adgyanak, valakinek fát adtanak volna.*¹⁵²) Úgy tűnik továbbá, hogy – bizonyára a helyi szokásnak megfelelően – a kilenc falu tisztségviselői és erdőpásztorai a deliberátumokkal szembehelyezkedő kézdiszéki bebíróktól tettenérés esetén erdőlőszerszámot nem, csak szekeret és marhát vettek volna el, bár az erdőlőszerszámokat – fésze, fűrés, fúró, kötél, lánc stb. – a szekérrel együtt is elvehették, mint Hidvégen a 19. század elején.¹⁵³

Árapataki erdőbírák pedig 1800. március 15-én hajtották be a szabad erdejüket vágni kezdő, fél szesszióval bíró extraneus possessorok 18 (azaz tizennyolc) négyökrös szekerét. A szekereket a Triduale Forumon mindenestől el is kobozták, de az ügyet a possessorok *extra dominium*, a Guberniumhoz vitték. (MOL, P 1995.) Lehetséges tehát, hogy akkortájt Hidvégnak és Árapataknak is volt erdőrendtartása. Hidvégnak az erdőlésre vonatkozó szabályai, talán épp a Mikóknak köszönhetően, közel álltak a kilenc falu 1713-as határozatainak szelleméhez.

¹⁴⁵ IMREH István 1983, 454–455.

¹⁴⁶ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 249^v.

¹⁴⁷ IMREH István 1983, 370, 455–456.

¹⁴⁸ Uo., 247, 249, 252, 255, 304, 309, 371–372, 392, 458, 478.

¹⁴⁹ IMREH István 1973, 113–114.

¹⁵⁰ IMREH István 1983, 164–176, 250.

¹⁵¹ Uo., 250–258.

¹⁵² OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 21^r, 111^v.

¹⁵³ IMREH István 1983, 267, 453–455. A hidvégi erdőbírákat már 1786. február 15-én és 1787. január 17-én is említik, az

Vélhetően ez is arra utal, hogy mind a bebírók, mind a helybeliek a maguk és/vagy megbízott embereik tevőleges részvételével kitermelt faanyagának az őket rendi hovatarozásuknak megfelelő arányban megillető részét vihették el, vagy annyit, amennyit jószáguk után a deliberátumok ettől függetlenül megítéltek.

A kilenc társközség együttesen választott vezetősége feltehetően a hagyomány és a gyakorlati megfontolások által vezetett szervezte meg és bonyolította le – feltehetően évente – a közös erdő tilalmas részei egy-egy darabja faanyagának valamilyen mértékű kitermelését, de ennek rendje-módja annakidején olyannyira közismert lehetett, hogy a deliberátumok vagy az erdőlcédulák még csak nem is utalnak rá. A beerdölési jogukkal egy adott esztendőben élni kívánó személyek regestrumba vétele például vélhetően azt a célt is szolgálta, hogy – minden fölösleges bonyodalmat elkerülendő – személyesen az illetőnek adhassanak idejében hírt az erdőlés megkezdésének és befejezésének kitűzött napjáról, és tájékoztathassák a teendőiről. A kitermelést minden valószínűség szerint közmunkával végezték, és a helyszínt illetően két kézenfekvő megoldás között választhattak: esztendőnként – valamilyen váltakozó rendszerben – csak a kilenc falu egyikének a közelében végeztek valamilyen mértékű fakitermelést egyetlen kijelölt részen, vagy több, esetleg mindegyik társközség határa közelében évente egy-egy kijelölt részen. Az első megoldás – gyakorlati megvalósításának nehézsége ellenére – egyszerűbbnek tűnhet, mert így minden jogosult – helybeli és bebíró – minden évben együtt, egyszerre és ugyanott kapott volna fát a kilenc falu értelemszerűen osztatlan, bár több darabból álló erdejéből. A második megoldás mellett szól, hogy a beerdölési jogot elnyert kézdiszéki bebíróknak évente azon falu bírójánál kellett bejelenteniük az erdőlésben való participálódásuk szándékát és mértékét, továbbá azon falu jegyzője igazolta possessor voltukat, amelyben jószáguk feküdt és a *plenipotentarius* is mint azon falubeli valóságos possessoroknak állított ki számukra erdőlcédulát. A második megoldást valószínűsítik – mint láthattuk – a kilenc falu közös erdeje tilalmának feltételezhető természete és tartalma, a közös erdő szabad részei élésének valószínű módja, a közös erdő ügyintézésének menete, valamint a közös erdő általános megnevezésének több, nem pusztán eltérő nyelvi fordulatra tekinthető formája, vagy – mint alább látni fogjuk – őrizetének egyik legvalószínűbb szervezési formája. A kilenc falu erdejében tehát

vélhetően nem arról volt szó, hogy akár a helybeliek, akár a bebírók számára – például nyilas erdőosztással – kimérték-kijelöltek volna egy-egy darab erdőt, amelynek a teljes faanyagát kitermelhették és elvihették volna, hanem valószínűleg arról, hogy a soronlévő közös erdőlcédulák munkálatokban nekik maguknak és/vagy megbízott embereiknek részt kellett venniük. (A nyilas osztásra egész közeli példát is találtunk: 1701. Anno 1701. Dje 12. Aprillis. *Comproballya az Kalnoki biro hogy Balás Mihály az büntetes előtt az erdőben az nyilat külön vette ki s külön Balás István is és külön is portiozták. e Contra Kálnaki Farkas Uram hogy sem külön az adot nem adták sem az erdőből az büntetés előtt nem participáloztak.*¹⁵⁴) A munkálatokra kijelölt erdő rész(ek)ben, hogy csak sepsiszéki példák-
kal éljünk, olyanformán szervezhették meg a munkát, mint a papolciak 1759-ben, a szemerjaiak 1771-ben, a zalániaiak 1785-ben, az étfalviak 1825 és 1835 között, vagy az árkosiak 1830-ban,¹⁵⁵ azután a kitermelt és szabályosan elkészített, megnyesett faanyagot osztályozták, majd a tűzifából a jogosultak összes arányrészének megfelelő számú egyforma csomót raktak, végül pedig, akárcsak számos más faluközösségben, nyíl-, cédula- vagy cinkushúzással döntötték el, melyik jogosult mely csomó(ka)t kapja, az épület- és eszközfát pedig – ugyancsak a régi bevett szokások és szabályok szellemében – hasonlóképpen oszthatták el. Az akár közmunkával kitermelt és *kaszalyba* hordott, akár a kijelölt parcellán lábán álló és kitermelendő fából juszt bizonyára a kilenc falu erdejéből is minden jogosultnak idejében el kellett szállítania.¹⁵⁶

Kétségtelen, hogy mindenütt a falugyűlés határozta el az erdőlcédulák munkálatát, egyúttal felosztván és kisorsolván a falu tizesei között a munkába fogandó területet is, de a munkálatok megszervezése – mint számos más téren is a székely falvakban – egyértelműen a tizedesek, a munka elvégzése pedig a tizesek feladata volt.¹⁵⁷ A tizesek viszont szomszédsági szervezetek voltak, amelyekbe egyaránt beletartozhattak armalista nemesek, huszárok, gyalogkatonák, jobbgyok és zsellérek, akik „együtt fogtak hozzá a részükre jutott erdő tisztításához, az osztásra szánt tűzifa levágásához és ölekbe rakásához, együtt javítottak utat, hidat, gátat, tartottak határkaput és így tovább.”¹⁵⁸ Fennebb többször is hangot adtunk azon feltevésünknek, hogy a kézdiszéki bebírók egyike sem lakott a kilenc falu valamelyikében, és ott fekvő jószágára jobbágyot vagy zsellért sem ültetett. (Ez sem volt szokatlan eset, mert a bebíró nemesek még a 19. század

¹⁵⁴ OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 953, 218^r – 218^v.

¹⁵⁵ IMREH István 1983, 249–250, 372, 407–408, 410, 478.

¹⁵⁶ Uo., 250, 410, 480. Lásd az előző, a 158., a 159., 162. és a 163. jegyzetünkénél is. A csernátoniak a falu által eladásra szánt tűzifát is kaszalyba rakták. (Uo., 315.)

¹⁵⁷ Uo., 66–70, 168–169, 172, 249–250, 275, 290, 300, 329, 333, 338, 344, 372, 400, 413, 416, 419, 426, 429, 469, 478, 502–503; IMREH István 1973, 46.

¹⁵⁸ IMREH István 1973, 46.

elején is igyekeztek telket vásárolni a Hatodot birtokló falvak határörkatonáitól, például a málnásiaktól, *csak erdőlhets kedviért*, hogy jogot szerezzenek a bőséges málnási erdőhöz és minden valószínűség szerint a Hatodon elterülő erdőkhöz,¹⁵⁹ ugyanúgy, mint ahogy Albisi Barthos Mihály *per fraudem, contra articulum Regni és nem egyebet hanem az Kilencz falu erdeiben bé erdőlhessen* cserélt jószágot *Bodokon az malom utya vicinumjában* 1713-ban. A málnásiak 1785 és 1805 között folyamatosan pereltek a bebírókkal az erdő miatt, feltehetően épp annak következtében, hogy elmulasztottak alkalmas időben a kilenc falu által 1713-ban hozottakhoz hasonló végzéseket hozni, bár 1805-ben falujuk vagy a Hatodot birtokló falvak törvényére hivatkoztak egy perben.¹⁶⁰ Elképzelhető tehát, hogy a kilenc falu erdejébe való beerdölési jogukat a gyakorlatban ők is azon falu azon tizese tagjaként érvényesíthették, amelybe jószáguk fekvése alapján a mindenkori erdölési munkálatok idejére beosztattak, és feltehe-

tő, hogy a munkálatokban is személyesen kellett részt venniük, hiszen egyikük dálnoki jobbágyait kimondottan is tiltották a kilenc falu erdejében való erdöléstől.¹⁶¹ Néhány kivételtől eltekintve az 1713-as deliberátumok szóhasználata is a jog gyakorlásának személyhez kötöttségére utal: ha a bebíróknak szolgálóembereik lettek volna a kilenc faluban, és azokkal erdőltek volna, nem biztos, hogy maguk is fához jutottak volna. Az igen közeli Hatodot birtokló falvakban például a bebírók szolgálóemberei a 19. század elején megkapták részesedésüket, de az illető falvakból a fát sem ők, sem földesuraik el nem vihették.¹⁶² A kilenc falu erdejébe való beerdölés jogának személyhez kötöttségéről tanúskodik Lázár Dávid két erdőlőcédulája és az, amelyben minden valószínűség szerint a kilenc falu erdejében való erdölési joga engedtetik át Molnos Kátai Mózes gyalogkáplárnak (bár az sem zárható ki teljességgel, hogy a málnási erdőbeli jogát – és azzal együtt talán a Hatodon fekvő erdőkbéliét – engedte át).¹⁶³

Táblázatok (I–XIX)

Az I–II. táblázat azonos jelölései:

1. A sepsiszéki kilenc falu közül azok, amelyekben a kézdiszékiek jószágot bírtak vagy praetendáltak. 2. A kézdiszékiek jószágával szomszédos terület birtokosa vagy jogi státusa (esetenként a kézdiszékiek birtokjogi helyzete). N = nemes; L = lófő; MF = Mikó Ferenc; K = köznemes; H = helybeli; SB = sepsiszéki bebíró; é = étfalvi; r = rétyi; z = zoltáni; b = bikfalvi; a = angyalos; u = uzoni; KB = kézdiszéki bebíró; m = mátfalvi; KH = a bennvaló közhelyen volt; NN = a jószág szomszédja nincs megnevezve; NJ = nincs jószág: nem tudja megnevezni szomszédját, megmutatni jószágát vagy annak határait, a jószágot helybeliek tudják magukénak és bírják, józága sehol sem található (a jószág szomszédja ezért nincs is megnevezve); TT = jószágát törvénytelenül bírta-cserélte, de annak fekvését ismerjük. 3. M = magányos pretendens; E = rendi szempontból egynemű csoport; V = rendi szempontból vegyes csoport. A vegyes csoportot nemes(i)nek tekintjük, ha első tagja nemes és lófő(i)nek, ha első tagja lófő, az egyszerűség kedvéért mint nemesről, illetve lófőről szólunk róluk időnként.

A kézdiszéki nemesekre és a sepsiszéki falvakban bírt vagy praetendált bennvalójukra vonatkozó adatokat tartalmazó I. táblázat további jelölései:

4. A kézdiszéki nemesek által bírt vagy praetendált jószágok száma. 5. A kézdiszéki nemesek és nemesi csoportok tagjainak száma. 6. Ebből asszony. 7. Az első megnevezett személy asszony. 8. Kézdiszéki nemes ismeretlen számú örököse. 9. Kézdiszéki nemesi csoport tagjának ismeretlen számú atyafisága. 10. Kézdiszéki nemesi csoport lófő tagjainak száma. 11. Kézdiszéki nemesi csoport lófő tagjának ismeretlen számú örököse. 12. Kézdiszéki nemesi csoport bizonytalan illetőségű és rendi hovatartozású tagja. 13. Kézdiszéki nemes ismeretlen számú jobbágya. (A már előfordult személyeket másodszor nem számoltuk. Mikó Ferenc magasan kiemelkedően a bodoki nemesek és a kézdiszékiek más sepsiszéki szomszédai közül, mindkét táblázatban külön sorokba íratott, a kézdiszéki nemesek pedig mindannyian köznemesek lévén, ennek jelölését mellőztük: az utóbbiakat és jószágukat a megfelelő deliberátumok általunk adott számával jelöltük.)

¹⁵⁹ IMREH István 1979, 61.

¹⁶⁰ Uo., 61, 78; IMREH István 1983, 152. Thökölly hadai 1690-ben átmentek Málnás erdején. (BÁNKUTI Imre 1983, 231.) Nem zárható ki egy, a Hatodra vonatkozó rendtartás meglete sem.

¹⁶¹ IMREH István 1983, 253, 406, 478.

¹⁶² IMREH István 1979, 61.

¹⁶³ A Hatodot birtokló falvak valamelyikében 1805-ben Dálnoki Lázár Mihálynak, Málnáson és Oltszemen 1820-ban Lázár Józsefnek voltak jobbágyai, de erdölésre jogosító telke Lázár Dávidnak is lehetett. (IMREH István 1979, 61; TAKÁCS Péter 2003, 115–116.) Lásd a 138. jegyzetet a Molnos család előfordulásáról.

I.			A kézdiszéki nemesek illetősége és az általuk bírt vagy praetendált jószágok száma														
1.	2.	3.	Al-bis	Dál-nok	Már-kosf.	Cser-náton	Mar-tonf.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Bodok	N N N N N N N N	MF	M	9	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
		MF	M	-	21	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
		MF	E	-	16	-	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-	-
		MF	E	-	28	-	-	-	1	5	-	-	-	-	-	-	-
		MF	V	-	1 ¹⁶⁴	-	-	-	1	1	-	-	-	-	?	-	-
		K	M	-	2	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
		K	E	-	-	-	-	35 ¹⁶⁵	1	4	-	-	-	-	-	-	-
		SBr	M	-	-	38?	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
	L L	H	E	-	-	-	30	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-
		SBé	E	-	25	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-
		KH	M	-	-	8	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
		KH	E	-	-	-	7	-	1	4	-	-	?	-	-	-	-
		KH	V	-	34 ¹⁶⁶	-	-	-	1	2	-	-	-	-	1	-	-
		KH	V	-	-	-	10 ¹⁶⁷	-	1	8	4	1	-	-	3	-	-
		KH	V	-	-	-	14 ¹⁶⁸	-	1	4	4	1	-	-	1	-	1
		NJ	M	-	-	36	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
		NJ	E	-	3	-	-	-	1	3	-	-	-	?	-	-	-
Besenyő	N	SBb	M	-	41	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	?
Étfalva	L L L	H	M	-	49 ¹⁶⁹	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
		H	M	-	47	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
		H	E	51	-	-	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-
Gidófalva		NJ	M	-	-	37 ¹⁷⁰	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen				2	11	4	4	1	22	51	9	2	?	?	5	?	1

A kézdiszéki lófőkre és a sepsiszéki falvakban lévő bennvalójukra vonatkozó adatokat tartalmazó II. táblázat további jelölései:

4. A kézdiszéki lófők által bírt vagy praetendált jószágok száma. 5. A kézdiszéki lófők és lófői csoportok tagjainak száma. 6. Ebből asszony. 7. Az első megnevezett személy asszony. 8. Kézdiszéki lófő ismert számú örököse. 9. Kézdiszéki lófői csoport tagjának ismeretlen számú atyafisága. 10. Kézdiszéki lófői csoport nemes tagjainak száma. 11. Kézdiszéki lófői csoport nemes tagjának ismeretlen számú örököse. 12. Kézdiszéki lófői csoport bizonytalan illetőségű és rendi hovartartozású tagja. (A már előfordult személyeket másodszor nem számoltuk. A kézdiszéki lófőket és jószágukat a megfelelő deliberátumok általunk adott számával jelöltük.)

¹⁶⁴ A csoport egy nemesből és egy lófő örököseiből állt.

¹⁶⁵ A csoport három martonfalvi és egy albisi nemesből állt.

¹⁶⁶ Két dálnoki nemes és egy maksai lófő alkotta a csoportot.

¹⁶⁷ Két alsócsernátóni, két albisi és négy dálnoki nemes, továbbá három albisi lófő alkotta a csoportot.

¹⁶⁸ Két alsócsernátóni, három albisi és hét dálnoki nemes, három albisi lófő, valamint egy bizonytalan illetőségű és rendi hovartartozású

női személy alkotta a csoportot. Nem számítottuk be azokat, akik a 9-es, a 10-es és a 29-es számon (az utóbbi a következő táblázaton) is előfordulnak. A lófőrendű tutort a lófők oszlopába írtuk be.

¹⁶⁹ Ez a nemes már előfordult Bodokon a 2-es számon, tehát mint személy nem számítandó.

¹⁷⁰ Ez a nemes már előfordult Bodokon a 36-os számon, tehát mint személy nem számítandó.

II.			A kézdiszéki lófők illetősége és az általuk bírt vagy praetendált jószágok száma																
1.	2.		3.	Albis	Dálnok	Már- kosf.	Maksa	Cserná- ton	Má- tisf.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	
	N	MF	M	15	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	
	N	MF	M	-	6	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	
	N	MF	M	18	-	-	-	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	
	N	MF	M	20	-	-	-	-	-	1	1			-	-	-	-	-	
	N	MF	E	17	-	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-	-	
	N	MF	V	-	-	11 ¹⁷¹	-	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-	1	
Bodok	N	K	E	-	33 ¹⁷²	-	-	-	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-	
	N	K	E	-	-	-	-	12 ¹⁷³	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-	
	L	H	M	-	-	-	-	-	26	1	1	-	-	-	-	-	-	-	
	L	H	E	19	-	-	-	-	-	1	3	1	-	-	-	-	-	-	
	L	H	E	24 ¹⁷⁴	-	-	-	-	-	1	3	-	-	2	-	-	-	-	
	L	H	E	29 ¹⁷⁵	-	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-	-	
	L	H	E	31 ¹⁷⁶	-	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-	-	
	L	KBm	E	-	-	-	-	-	27	1	1	-	-	-	?	-	-	-	
		KH	M	13	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
		KH	TT	22 ¹⁷⁷	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
		KH	TT	23 ¹⁷⁸	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
		NN	V	32 ¹⁷⁹	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	-	-
		NJ	E	4	-	-	-	-	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-
		NJ	E	5 ¹⁸⁰	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
	NJ	V	39 ¹⁸¹	-	-	-	-	-	-	1	3	1	1	-	-	6	?	1	
Besenyő	N	K	M	-	-	-	44	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	
	N	SBz	M	-	-	-	40	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	
	N	SBa	E	-	-	-	42 ¹⁸²	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-	-	
	L	SBu	M	-	-	-	43	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	
Értfalva	L	H	M	48 ¹⁸³	50 ¹⁸⁴	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	
Fotos	L	H	M	-	-	46	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	
Zoltán	N	K	M	-	-	52	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	
Angyalos	N	K	M	-	-	-	45 ¹⁸⁵	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
Összesen				16	3	3	5	1	2	30	50	5	3	2	?	7	?	2	

¹⁷² Ezen csoport és a 35-ös számú egynemű nemesi csoport szomszédja egyaránt Bartók Illyés.

¹⁷³ A csoportot egy alsócsernáttoni és három albisi lófő alkotta.

¹⁷⁴ Ez az egyetlen eset, amelyben az örökösök számát pontosan megadják, vagy éppenséggel kettőre korlátozzák.

¹⁷⁵ A csoport egyik tagja az előző táblázaton már előfordult a 10-es és a 14-es szám alatt.

¹⁷⁶ Ezen csoport és a 30-as számú egynemű nemesi csoport szomszédja egyaránt Henter András.

¹⁷⁷ Magányos személy, tagja a 31-es számú egynemű lófői csoportnak is, tehát mint személy nem számítandó.

¹⁷⁸ Magányos személy.

¹⁷⁹ A csoport nemes tagja felsócsernáttoni volt.

¹⁸⁰ A csoport két albisi és egy dálnoki lófőből állt, kettejük már előfordult a 15-ös és a 33-as szám alatt, ezért őket személyként nem vettük újból számításba.

¹⁸¹ A csoport három albisi lófőből, egy albisi, három alsócsernáttoni és két márkosfalvi nemesből, egy alsócsernáttoni nemes utódaiból és egy bizonytalan rendi hovatarozású márkosfalvi személyből állt, élén az 48-as szám alatti lófő feleségével.

¹⁸² Lehetséges, hogy a csoport egyik tagja 1713-ban Besenyőn lakott, vagy ott tett hűségesküt.

¹⁸³ Ezen albisi lófő és az előző táblázaton a 49-es számon lévő nemes dálnoki bebíró szomszédja egyaránt Erdős Sámuel.

¹⁸⁴ Nem bizonyította egy jószágnak a feléhez való jussát, és semmi sem utal arra, hogy utólag visszatérhetnének az ügyére, mégsem számíthattuk azok közé, akiknek nincs jószáguk.

¹⁸⁵ Azonos a 40-es számú magányos lófővel, ezért személyként nem vettük újból számításba.

A III–IV. táblázat harmadik sorának jelölései az előző két táblázat megfelelő jelöléseivel.

III.	Bebíró kézdiszéki nemesek							
	Nemes mellett			Lófő mellett			Összesen	
	MF	K	SB	L	SB	KH	Birtokos	Jószág
Magányos bebíró	2	1	1	2 ¹⁸⁶	-	1	6	7
Egynemű csoport	2	1	-	2	1	1	7	7
Vegyes csoport	1	-	-	-	-	3	4	4
Összesen	5	2	1	4	1	5	17	18

IV.	Bebíró kézdiszéki lófők									
	Nemes mellett			Lófő mellett			TT		Összesen	
	MF	K	SB	L	SB	KH	KH	NN	Birtokos	Jószág
Magányos bebíró	4	3 ¹⁸⁷	1	3	1	1	2	-	14	15
Egynemű csoport	1	2	1	4	1	-	-	-	9	9
Vegyes csoport	1	-	-	-	-	-	-	1	2	2
Összesen	6	5	2	7	2	1	2	1	25	26

Az V. táblázatban az előbbi táblázatok jelölésein kívül az ábécé kisbetűivel a csoportok tagjait különböztetjük meg egymástól, az utánuk következő, dőlt kisbetűk jelentése: *p* = posteritásai, árvái, *n* = neje, felesége. Az ábrán – a tényleges genealógiai adatoknak nem állt szándékunkban utánanézni – a nemzedékeket vastagabb vízszintes vonal, a Barabás nemzetséghez tartozókat szaggatott vonal, a nemzetséghez biztosan vagy feltehetően kapcsolódó családokat pedig vékony függőleges vonal választja el egymástól.

V.		Barabás Péter				
		?	Rápolti Istvánné Barabás Sofia, 10a, 10b, 10c ¹⁸⁸ = 14a? (Barabás Péter leányai); 10d, 10g (Barabás Péter oldalági örökösei?)	Rápolti István; 10a, 10b, 10c ¹⁸⁹ = 14a? (Rápolti István sógornői); 9 = 14c, 10d (Barabás Péter oldalági örökösei?)	?	?
38	9 ¹⁹⁰	24a	10e, 10f, 10h, 10i, 10j, 29b (Rápolti István és Barabás Sofia gyermekeinek férjei, özvegy leánya? és özvegy veje?)	10e, 10f, 10h, 10i, 10j (Rápolti István és Barabás Sofia gyermekeinek férjei és özvegy leánya?); 14d, 14e = 1an?, 14f, 14g, 29b (Rápolti István második feleségétől való leányai és veje?)	29b, 29c, 29d	1a
		24b, 24c			29a	
		24dp		14bp (Rápolti István valamely utódja gyermekeinek a gyámja?)		1bp
MN	MN	EL	VN	VN	EL	VN

A VI–XII. táblázat jelölései:

Ö = összesen; N = nemes; Sz = szabadrendű székely = lófő és gyalogszékely; L = lófő; Gy = gyalogszékely; J = jobbágy; VZs = vagyonos zsellér; NZs = nincstelen zsellér; JZs = jobbágyok és zsellérek együttes száma; E = egyéb.

A sepsiszéki bebírók falvainak adatait vastag vonallal elválasztottuk a kilenc falutól, és a VI. táblázatban kihagytuk azokat az összesítésből is: demográfiai szempontból és rendi összetételükénél fogva ezek inkább a kézdiszéki bebírók falvaihoz hasonlítottak.

¹⁸⁶ Egyikük azonos a köznemes mellett jószágot bíró magányos nemessel.

¹⁸⁷ Egyikük azonos a sepsi bebíró nemes mellett jószágot bíró magányos lófővel.

¹⁸⁸ Feltehetően nagybaconi Baló Józsefné neve helyett írtak Benkő Józsefnét.

¹⁸⁹ Feltehetően nagybaconi Baló Józsefné neve helyett írtak Bak

Józsefnét. Az azonos nevek sorába kétszer is hibásan beillesztett név az eredeti okirat igen rongált voltára vall.

¹⁹⁰ Valószínűleg azért nevezik katona Barabás Mihálynak, hogy megkülönböztessék Barabás Mihály seniortól, ezért úgy gondoljuk, ő szerepel Barabás Péter posteritási között, mert a seniort elhagyni nemigen volt szokás.

VI.	1679 ¹⁹¹										1703 ¹⁹²										1713 ¹⁹³									
	Ö	N	%	Sz	%	J	%	Ö	N	%	Sz	%	J	VZs	NZs	J+Zs	%	Ö	N	%	L	%	Gy	%						
Bodok	107	4	3,7	53	49,5	50	46,7	104	5	4,8	41	39,4	49	-	9	58	55,8	53	6	11,3	46	86,7	1	1,8						
Gidófalva	83	5	6	63	75,9	15	18	80	8	10	49	61,3	10	-	13	23	28,7	61	8	13,1	53	86,8	-	-						
Angyalos	68	10	14,7	38	55,8	20	29,3	60	6	10	25	41,7	22	5	2	29	48,3	52	12	23	40	76,9	-	-						
Besenő	55	5	9	50	90,9	-	-	53	7	13,2	9	17	35	-	2	37	69,8	25	11	44	14	56	-	-						
Érfalva	48	5	10,4	29	60,4	14	29	41	2	4,9	21	51,2	6	-	12	18	43,9	43	3	6,9	39	90,6	1	2,3						
Eresztevény	35	3	8,5	22	62,8	10	28,5	23	-	-	4	17,4	15	-	4	19	82,6	10	2	20	8	80	-	-						
Martonos	34	1	2,9	28	82,3	5	14,7	29	2	6,9	18	62,1	8	-	1	9	31	32	4	12,5	22	68,7	6	18,7						
Zoltán	23	4	17,3	15	65,2	4	17,3	21	2	9,5	8	38,1	11	-	-	11	52,4	21	4	19	17	80,9	-	-						
Fotos	19	-	-	19	100	-	-	20	-	-	17	85	-	-	3	3	15	19	1	5,2	18	94,6	-	-						
Összesen	472	37	7,8	317	67,1	118	25	431	32	7,4	192	44,5	156	5	46	207	48,1	316	51	16,1	257	81,3	8	2,5						
Uzon	132	20	15,2	49	37,1	63	47,7	138	22	15,9	39	28,3	56	-	21	77	55,8	68	34	50	32	47,1	2	2,9						
Bikfalva	126	18	14,3	99	78,6	9	7,1	160	18	11,3	109	68,1	15	-	18	33	20,6	110	17	15,5	93	84,5	-	-						
Réty	54	12	22,2	22	40,8	20	37	64	8	12,5	10	15,6	30	5	11	46	71,9	26	13	50	13	50	-	-						

VII.	1676 ¹⁹⁴							1703 ¹⁹⁵							1713 ¹⁹⁶									
	Ö	N	%	Sz	%	J	%	Ö	N	%	Sz	%	J	VZs	NZs	J+Zs	%	Ö	N	%	L	%	Gy	%
Dálnok	158	52	32,9	76	48,1	30	18,9	176	64	36,3	60	34	36	5	11	52	29,5	127	72	56,6	55	43,3	-	-
Alsócsernáton	144	32	22,2	71	49,3	41	28,4	204	31	15,2	66	32,3	76	7	24	107	52,4	118	46	38,9	72	61	-	-
Felsőcsernáton	87	17	19,5	54	60	16	18,3	107	11	10,3	58	54,2	19	9	10	38	35,5	122	32	26,2	89	72,9	1	0,8
Albis	63	6	9,5	52	82,5	5	7,9	77	3	3,9	49	63,6	22	3	-	25	32,5	76	9	11,8	67	88,1	-	-
Márkosfalva	59	12	20,3	43	72,8	4	6,7	90	9	10,0	41	45,5	21	17	2	40	44,4	46	11	23,9	35	76	-	-
Maksa	38	3	7,8	30	78,9	5	13,1	62	-	-	35	56,5	17	8	2	27	43,5	42	-	-	40	95,2	2	4,7
Martonfalva	38	7	18,4	9	23,6	22	57,8	47	11	23,4	10	21,3	20	6	-	26	55,3	28	11	39,2	17	60,7	-	-
Mátisfalva ¹⁹⁷	-	-	-	-	-	-	-	6	2	33,3	2	33,3	1	1	-	2	33,3	6	3	50	3	50	-	-
Összesen	587	129	21,9	335	57	123	20,9	769	131	17	321	41,7	212	56	49	317	41,2	565	184	24,6	378	74,6	3	0,7

¹⁹¹ OSzK Kéziratára, Fol. Hung. 953, 1679. A lőfőket és a gyalogokat együtt, megkülönböztetés nélkül bözörtetés nélkül írták össze, a számadókat – rendi hovatartozásuk jelzése híján – ugyanebbe a kategóriába soroltuk, Martonoson pedig két jövevényt is a jobbágyok közé soroltunk.

¹⁹² DOMOKOS Pál Péter 1977/3–4, 465, 468–476, 482, 484.
¹⁹³ SZÁDECZKY Lajos 1903, II, 583–602. A homagialis lajstromba a 12 éven felüli nemeseket, lőfőket és gyalogokat vették fel.

¹⁹⁴ SzOkl Ús, VII, 234–239, 253. A lőfőket és a gyalogokat együtt, megkülönböztetés nélkül írták össze.
¹⁹⁵ DOMOKOS Pál Péter 1978/1–2, 213–215, 218–220, 222–223.
¹⁹⁶ SZÁDECZKY Lajos 1903, II, 616–641.
¹⁹⁷ A mátsfalviakat 1676-ban talán Márkosfalván írták össze: 1670-ben hét hadköteles, 1680-ban pedig négy lovas volt a faluban. (SzOkl Ús, VII, 205, 321, 341.)

VIII.	1703							1713						
	Ö.	N	%	Sz	%	JZs	%	Ö	N	%	Sz	%	JZs	%
Bodok	104	5	4,8	41	39,4	58	55,8	111?	6	5,4	47	42,3	58?	52,3
Gidófalva	80	8	10	49	61,3	23	28,7	84?	8	9,5	53	63,1	23?	26,2
Angyalos	60	6	10	25	41,7	29	48,3	81?	12	14,8	40	49,4	29?	35,8
Besenyő	53	7	13,2	9	17	37	69,8	62?	11	17,7	14	22,6	37?	59,7
Étfalva	41	2	4,9	21	51,2	18	43,9	61?	3	4,9	40	65,6	18?	29,5
Eresztevény	23	-	-	4	17,4	19	82,6	29?	2	6,9	8	27,6	19?	65,5
Martonos	29	2	6,9	18	62,1	9	31	41?	4	9,7	28	68,3	9?	21,9
Zoltán	21	2	9,5	8	38,1	11	52,4	32?	4	12,5	17	53,1	11?	34,4
Fotos	20	-	-	17	85	3	15	22?	1	4,5	18	81,8	3?	13,6
Összesen	431	32	7,4	192	44,5	207	48,1	523?	51	9,7	265	50,7	207?	39,6
Bikfalva	160	18	11,3	109	68,1	33	20,6	143?	17	11,9	93	65	33?	23,1
Uzon	138	22	15,9	39	28,3	77	55,8	145?	34	23,4	34	23,4	77?	53,1
Réty	64	8	12,5	10	15,6	46	71,9	72?	13	18	13	18	46?	63,9
Összesen	362	48	13,2	158	43,6	156	43	360	64	17,8	140	38,9	156	43,3

IX.	1703							1713						
	Ö.	N	%	Sz	%	JZs	%	Ö	N	%	Sz	%	JZs	%
Dálnok	176	64	36,3	60	34	52	29,5	174?	72	41,4	55	31,6	47?	27
Alsócsernáton	204	31	15,2	66	32,3	107	52,4	225?	46	20,4	72	32	107?	47,5
Felsőcsernáton	107	11	10,3	58	54,2	38	35,5	160?	32	20	90	56,2	38?	23,7
Albis	77	3	3,9	49	63,6	25	32,5	101?	9	8,9	67	66,3	25?	24,7
Márkosfalva	90	9	10,0	41	45,5	40	44,4	86?	11	12,7	35	40,7	40?	46,5
Maksa	62	-	-	35	56,5	27	43,5	69?	-	-	42	60,8	27?	39,1
Martonfalva	47	11	23,4	10	21,3	26	55,3	54?	11	20,4	17	31,5	26?	48,1
Mátisfalva	6	2	33,3	2	33,3	2	33,3	8?	3	37	3	37	2?	25
Összesen	769	131	17	321	41,7	317	41,2	877	184	20,9	381	43,4	312	35,5

X.	1679				1690				1693				1701			
	Ö	N	Sz	J	Ö	N	Sz	J	Ö	N	Sz	J	Ö	N	Sz	J
Bodok	107	4	53	50	105	5	53	47	69	5	43	21	69	7	39	23
Gidófalva	83	5	63	15	74	6	58	10	62	7	49	6	56	7	45	4
Angyalos	68	10	38	20	61	11	30	20	59	8	33	18	52	10	26	16
Besenyő	55	5	50	-	52	4	11	37	38	5	8	25	48	7	7	34
Étfalva	48	5	29	14	35	4	23	8	31	2	23	6	32	2	21	9
Eresztevény	27	3	20	4	18	2	11	5	16	2	10	4	19	4	3	12
Martonos	34	1	28	5 ¹⁹⁸	23	3	16	4	31	2	24	5	25	2	17	6
Zoltán	23	4	15	4	18	4	9	5	20	4	8	8	19	5	8	6
Fotos	19	-	19	-	12	-	12	-	12	-	12	-	16	-	16	-
Összesen	464	37	315	112	398	39	223	136	338	35	210	93	336	44	182	110
Uzon	132	20	49	63	137	29	36	72	103	28	35	40	88	23	32	33
Bikfalva	126	18	99	9	123	16	97	10	120	18	92	10	124	22	97	5
Réty	54	12	22	20	57	11	16	30	50	12	16	22	40	14	10	16
Összesen	312	50	170	92	317	56	149	112	273	58	143	72	252	59	139	54

¹⁹⁸ Kettejük jövevény.

XI.	1720–1721 ¹⁹⁹										
	Ö.	N	%	Sz	%	J	%	Zs	%	E	%
Bodok	72	1	1,3	24	33,3	34	47,2	12	16,6	1	1,3
Gidófalva	60	6	10	34	56,6	6	10	10	16,6	4	6,6
Angyalos	37	-	-	12	32,4	24	64,8	-	-	1	2,7
Besenyő	28	5	17,8	5	17,8	14	50	3	10,6	1	3,5
Étfalva	40	-	-	20	50	19	47,5	-	-	1	2,5
Eresztevény	14	-	-	5	35,7	9	64,2	-	-	-	-
Martonos	24	1	4,1	13	54,1	9	37,5	1	4,1	-	-
Zoltán	15	-	-	4	26,6	8	53,3	-	-	3	20
Fotos	11	-	-	11	100	-	-	-	-	-	-
Összesen	301	13	4,3	128	42,5	123	40,8	26	8,6	11	3,6
Bikfalva	132	13	9,8	63	47,7	21	15,9	32	24,2	3	2,2
Uzon	81	19	23,4	24	29,6	35	43,2	2	2,4	1	1,2
Réty	34	5	14,7	6	17,6	22	64,7	1	2,9	-	-
Összesen	247	37	14,9	93	37,6	78	31,5	35	14,1	4	1,6

XII.	1720–1721 ²⁰⁰										
	Ö.	N	%	Sz	%	J	%	Zs	%	E	%
Dálnok	128	37	28,9	44	34,4	44	34,4	3	2,3	-	-
Alsócsernáton	131	17	12,9	32	24,4	63	48	15	11,4	4	3
Felsőcsernáton	51	9	17,6	22	43,1	17	33,3	-	-	3	5,8
Albis	65	8	12,3	34	52,3	23	35,3	-	-	-	-
Márkosfalva	75	8	10,6	33	44	32	42,6	-	-	2	2,6
Maksa	43	-	-	26	60,4	14	32,5	-	-	3	6,9
Martonfalva	50	10	20	4	8	33	66	3	6	-	-
Mátisfalva	14	3	21,4	3	21,4	7	50	-	-	1	7,1
Összesen	557	92	16,5	198	35,5	233	41,8	21	3,7	13	2,3

¹⁹⁹ ACSÁDY Ignác 1896, 218–219.²⁰⁰ Uo., 218–219. 1720–1721-ben csak az adózó háztartásokat

számolták össze.

²⁰¹ DOMOKOS Pál Péter 1977/3–4, 465, 468–476, 482, 484.

XIII.	A sepsiszéki falvak erdeinek állapota 1703-ban ²⁰¹
Bodok	„Tam pro focus quam aedificijs, quandoque glandiferes proprio usui habent sylvas.” (Vannak tűzi- és épületfatermő erdeik, makktermők időnként saját szükségletre elegendőt teremnek.)
Zoltán	„Pro focus et aedificijs et pro glandibus etiam sylvas habent mediocres.” (Közepes tűzi-, épületfatermő és makkos erdeik vannak.)
Étfalva	„Erdei állapotáról nincs adat.”
Gidófalva	„Sylvas pro focus tantum pagus hic, pro aedificijs et glandibus nullas habent.” (Tűzifatermő erdeik elegendők, épületre való és makkos erdeik egyáltalán nincsenek.)
Martonos	„Sylvam solummodo pro focus habet.” (Csak tűzifatermő erdejük van.)
Fotos	„Sylvam solummodo pro focus habet.” (Csak tűzifatermő erdejük van.)
Angyalos	„Tam pro focus quam aedificijs satis, pro glandibus autem parvas considerationis habent sylvas.” (Vannak tűzi- és épületfatermő erdeik elégségesek, makkos erdeik azonban elégtelenek.)
Besenyő	„Sylvas pro focus et aedificijs habent sufficientes pro glandibus autem nullas.” (Tűzi- és épületfatermő erdeik elegendők, makkos erdeik egyáltalán nincsenek.)
Eresztevény	„Sylvas pro focus et aedificijs habet, glandibus autem nullas.” (Vannak tűzi- és épületfatermő erdeik, makkos erdeik azonban egyáltalán nincsenek.)
Réty	„Sylvas solum pro focus, pro aedificijs et glandibus nullas habet.” (Csak tűzifatermő erdeik vannak, épületre való és makkos erdeik egyáltalán nincsenek.)
Bikfalva	„Sylvam tam pro focus quam aedificijs etiam pro glandibus tempore fertili, habent sufficientes.” (Tűzi- és épületfatermő erdeik elegendők, kedvező időjárás esetén makkjuk is elegendő terem.)
Uzon	„Pro focus et aedificijs habent sylvas, pro glandibus autem nullas.” (Vannak tűzi- és épületfatermő erdeik, makkos erdeik azonban egyáltalán nincsenek.)

XIV.	A kézdiszéki falvak erdeinek állapota 1703-ban ²⁰²
Martonfalva	„Sylvas pro focus et aedificijs sufficientes, pro glandibus vero nullas habet.” (Tűzi- és épületfatermő erdeik elegendők, makkos erdeik azonban egyáltalán nincsenek.)
Mátisfalva	„Sylvas proprias nullas habent.” (Saját erdeik nincsenek.)
Maksa	„Pro focus habet hoc pagus sylvas sufficientes, pro aedificijs et glandibus nullas.” (Ezen falunak elegendők a tűzifára való erdei, épületre való és makkos erdei nincsenek.)
Márkosfalva	„Sylvas pro focus habent pro aedificijs ex vicinalibus Zabola, Pava, Kovászna et Gelence emere debent.” (Tűzifatermő erdeik vannak, épületre valót Zaboláról, Páváról, Kovásznáról és Gelencéről kell beszerezniük.)
Albis	„Sylvas pro focus habent sufficientes, pro aedificijs et glandibus nullas.” (Tűzifatermő erdeik elegendők, de épületre való és makkos erdejük egyáltalán nincs.)
Dálnok	„Sylvas pro focus habent sufficientes, pro aedificijs et glandibus autem nullas.” (Tűzifatermő erdeik elegendők, de épületre való és makkos erdeik egyáltalán nincsenek.)
Felsőcsernáton	„Pro focus et aedificijs communis sedis sylvas sufficientes habet, etiam favorabili tempore glandes proprio usu.” (Tűzi- és épületfatermő közerdeik elegendők, kedvező időjárás esetén makkjuk is elegendő terem.)
Alsócsernáton	„Sylvas pro focus satis, pro aedificijs et glandibus nullas habet.” (Tűzifatermő erdeik elegendők, de épületre való és makkos erdeik egyáltalán nincsenek.)

²⁰¹ DOMOKOS Pál Péter 1977/3–4, 465, 468–476, 482, 484.²⁰² DOMOKOS Pál Péter 1978/1–2, 213–215, 218–220, 222–223.

A XV–XVIII. táblázatban megtartottuk az I. és a II. számú táblázat jelöléseit, a 4. oszlopba azonban azt írtuk be, hogy az illető jószág hány részre való beerdölésre jogosította birtokosát. A táblázatok utolsó oszlopába a végzésekből vett, a beerdölésre jogosító vagy nem jogosító jószágok milyenségére, a beerdölési jog gyakorlására stb. vonatkozó megjegyzések kerültek. A kézdiszéki nemeseket, lóföket és jószágukat a megfelelő deliberátum számával jelöltük:

XV.				A kézdiszéki nemesek jószágai és az utánuk elnyert beerdölési jogok száma						
1.	2.		3.	Albis	Dálnok	Márkosf.	Csernátón	Mar-tonf.	4.	Megjegyzések
Bodok	N	MF	V	-	1	-	-	-	2	
- “ -		KH	E	-	-	-	7	-	2	
- “ -		KH	V	-	-	-	14	-	2	a jogot azonnal vissza is vonták
Bodok	N	MF	M	9	-	-	-	-	1	
- “ -	N	MF	M	-	21	-	-	-	1	
- “ -	N	K	M	-	2	-	-	-	1	
- “ -	N	K	E	-	-	-	-	35	1	
Besenyő	N	SBB	M	-	41	-	-	-	1	
Bodok	L	H	E	-	-	-	30	-	1	
- “ -	L	SBé	E	-	25	-	-	-	1	a jogot azonnal vissza is vonták
- “ -		KH	M	-	-	8	-	-	1	
- “ -	N	MF	E	-	28	-	-	-	1	<i>Darab gyümölcsös</i>
- “ -		KH	V	-	34	-	-	-	1	<i>kenderföld</i>
- “ -	N	MF	E	-	16	-	-	-	1	<i>fundusotska</i>
- “ -		KH	V	-	-	-	10	-	1	<i>kitsin fundus</i>
Bodok	N	SBr	M	-	-	38?	-	-	1?	<i>ha manuteneálja a darab cserélt fundust</i>
Összesen				1	8	2	4	1	19	
Étfalva	L	H	M	-	47	-	-	-	-	<i>igen kitsin fundus</i>
Étfalva	L	H	M	-	49 ²⁰³	-	-	-	-	<i>igen kitsin jószág bejáróút nélkül</i>
- “ -	L	H	E	51	-	-	-	-	-	<i>alkalmatlan jószág bejáróút nélkül</i>
Bodok		NJ	M	-	-	36	-	-	-	
Gidófalva		NJ	M	-	-	37 ²⁰⁴	-	-	-	
Bodok		NJ	E	-	3	-	-	-	-	

²⁰³ Ez a nemes már előfordult Bodokon a 2-es számon.

²⁰⁴ Ez a nemes már előfordult Bodokon a 36-os számon.

XVI.				A kézdiszéki lófők jószágai és az utánuk elnyert beerdölési jogok száma							Megjegyzések
1.	2.		3.	Albis	Dálnok	Márkosf.	Maksa	Csernáton	Mátisf.	4.	
Bodok	N	MF	M	15		-	-	-	-	1	
- " -	N	MF	M	18	-	-	-	-	-	1	
- " -	N	MF	V	-	-	11 ²⁰⁵	-	-	-	1	
- " -	N	K	E	-	-	-	-	12	-	1	
- " -	N	K	E	-	33 ²⁰⁶	-	-	-	-	1	
Besenyő	N	SBz	M	-	-	-	40	-	-	1	
Bodok	L	H	M	-	-	-	-	-	26	1	
- " -	L	H	E	24	-	-	-	-	-	1	
Besenyő	L	SBu	M	-	-	-	43	-	-	1	
Bodok		KH	M	13	-	-	-	-	-	1	
Fotos	L	H	M	-	-	46	-	-	-	1	<i>darabotska fundus gyümölcsöskertben</i>
Bodok	L	H	E	31 ²⁰⁷	-	-	-	-	-	1	<i>szegelet szilvákert, feltéve ha épít</i>
Bodok	N	MF	E	17	-	-	-	-	-	1	<i>ha majd manuteneálják a fundust</i>
- " -	L	H	E	19	-	-	-	-	-	1	<i>ha kiváltják a zálogba vetett fundust</i>
Összesen				7	1	2	2	1	1	14	
Bodok	N	MF	M		6	-	-	-	-	-	<i>elégtelen fundus</i>
Zoltán	N	K	M	-	-	52	-	-	-	-	<i>lakásra alkalmatlan fundusotska</i>
Bodok	L	H	E	29 ²⁰⁸	-	-	-	-	-	-	<i>elégtelen darabotska fundus</i>
- " -	L	KBm	E	-	-	-	-	-	27	-	<i>lakhelynek alkalmatlan darab fundus</i>
- " -	N	MF	M	20	-	-	-	-	-	-	<i>másfél öl széles kis portziótska</i>
Angyalos	N	K	M	-	-	-	45 ²⁰⁹	-	-	-	<i>másfél öl széles jószág</i>
Besenyő	N	K	M	-	-	-	44	-	-	-	<i>két öl széles fundus bejáróút nélkül</i>
- " -	N	SBa	E	-	-	-	42	-	-	-	<i>kitsin particula jószág bejáróút nélkül</i>
Étfalva	L	H	M	48 ²¹⁰		-	-	-	-	-	<i>igen kitsin jószág bejáróút nélkül</i>
Bodok		NN	V	32	-	-	-	-	-	-	<i>nincs illendő jószáguk és bejáró útjuk</i>
Bodok		KH	TT	22 ²¹¹	-	-	-	-	-	-	
- " -		KH	TT	23 ²¹²	-	-	-	-	-	-	
Étfalva	L	H	M		50	-	-	-	-	-	<i>nem comprobálja jussát</i>
Bodok		NJ	E	4	-	-	-	-	-	-	
- " -		NJ	E	5 ²¹³	-	-	-	-	-	-	
- " -		NJ	V	39 ²¹⁴	-	-	-	-	-	-	

²⁰⁵ A csoport nemes tagjai az előző táblázaton már előfordultak az 51-es szám alatt.

²⁰⁶ Ezen csoport és a 35-ös számú egynemű nemesi csoport szomszédja egyaránt Bartók Illyés.

²⁰⁷ Ezen csoport és a 30-as számú egynemű nemesi csoport szomszédja egyaránt Henter András.

²⁰⁸ A csoport egyik tagja az előző táblázaton is előfordult a 10-es és a 14-es szám alatt.

²⁰⁹ Azonos a 40-es számú magányos lófővel.

²¹⁰ Ezen albisi lófő és az előző táblázaton a 49-es számon lévő nemes szomszédja egyaránt Erdős Sámuel.

²¹¹ Magányos személy, tagja a 31-es számú egynemű lófői csoportnak is.

²¹² Magányos személy.

²¹³ A csoport két albisi és egy dálnoki lófőből állt, közülük kettő már előfordult a 15-ös és a 33-as szám alatt.

²¹⁴ A csoport első megnevezett tagja a 48-as szám alatti lófő felesége.

XVII.	Magányos kézdiszéki nemes és egynemű vagy vegyes nemesi csoport						
	Nemes mellett			Lófő mellett			
	MF	K	SB	L	SB	KH	Ö.
Törvényes jogcím	5	2	1	4	1	5	18
Kétes(élyes) jogcím	-	-	1 ²¹⁵	-	-	-	1
Fiktív jogcím	-	-	-	-	-	-	3
Összesen	5	2	2	4	1	5	22
Elégséges jószág ²¹⁶	3	2	1	1	1	4	12
2 részre elnyert jog összesen	1	-	-	-	-	2	3
Ebből azonnal visszavont	-	-	-	-	-	1	1
1 részre elnyert jog összesen	2	2	1	1	1	2	9
Ebből a bodoki Kenderkertben	-	-	-	-	-	1	1
Ebből azonnal visszavont	-	-	-	-	1	-	1
Kicsiny jószág ²¹⁷	2	-	1?	-	-	1	4
1 részre elnyert jog összesen	2	-	1?	-	-	1	4
Ebből bodoki gyümölcsösdarab	1	-	-	-	-	-	1
Ebből feltételesen elnyert	-	-	1?	-	-	-	1
Kicsiny és elégtelen jószág ²¹⁸	-	-	-	3	-	-	3
Ebből bejáróút nélküli	-	-	-	2 ²¹⁹	-	-	2

XVIII.	Magányos kézdiszéki lófő és egynemű vagy vegyes lófői csoport							
	Nemes mellett			Lófő mellett				
	MF	K	SB	L	SB	KH	NN	Ö
Törvényes jogcím	6	5	2	8	1	1	1	24
Bizonyítatlan jogcím	-	-	-	1	-	-	-	1
Törvénytelen jogcím	-	-	-	-	-	2	-	2
Fiktív jogcím	-	-	-	-	-	-	-	3
Összesen	6	5	2	9	1	3	1	30
Elégséges jószág	4	3	1	2	1	1	-	12
1 részre elnyert jog összesen	4	3	1	2	1	1	-	12
Ebből feltételesen elnyert	1	1	-	-	-	-	-	2
Kicsiny jószág	-	-	-	1	1	-	-	2
1 részre elnyert jog összesen	-	-	-	1	1	-	-	2
Ebből fotosi darab gyümölcsös	-	-	-	-	1	-	-	1
Ebből bodoki szegélet szilvaskert	-	-	-	1	-	-	-	1
Ebből feltételesen elnyert	-	-	-	1	-	-	-	1
Kicsiny és elégtelen jószág	2 ²²⁰	3 ²²¹	1 ²²²	3 ²²³	-	-	1	10
Ebből bejáróút nélküli		1	1	1	-	-	1	4

²¹⁵ Egy, az eljárás kezdete után, a vérek ellentmondása mellett elcserélt darab fundusról lévén szó, ezt a kicsiny jószágokhoz soroltuk, kérdőjellel. A feltételesen elnyerhető jogot megkérdőjeleztük, bár a bírák kilátásba helyezték az ügyre való esetleges visszatérést. Birtokosa nem a szomszédjától vette a jószágot, nem vele cserélt.

²¹⁶ Ezen jószágok méretére talán az elnyert jogok mértéke utal, ami nem tekinthető egyértelműen a nagyságrendi besorolás jelének.

²¹⁷ A bírák utaltak valamilyen formában ezen jószágok kicsiny méretére, de birtokosaiknak feltételesen vagy feltételek nélkül megadták a beerdölés jogát.

²¹⁸ A bírák ezen jószágok egyértelmű elégtelenségével indokolták a jog meg nem adását.

²¹⁹ Mindkettőt igen kicsinynek minősítették a bírák.

²²⁰ Egyikük egy másfél ölnyi széles kis porcióska.

²²¹ Egyikük csak másfél ölnyi, másikuk csak két ölnyi széles volt.

²²² Ez egy kicsiny particula jószág volt.

²²³ Ezek közül az egyik egy darab, a másik egy darabocska, a harmadik egy kicsi fundus volt.

A XIX. táblázat jelölései:

1. Az összes praetendált jószág száma. 2. A pretendens személyek és csoportok összlétszáma. 3. A ténylegesen bírt vagy jogosan praetendált jószágok száma. 4. A ténylegesen jószágot bíró vagy jogosan pretendáló személyek és csoportok száma. 5. A ténylegesen bírt vagy jogosan praetendált jószágok után megítélt beerdölési jogok száma. 6. A beerdölési jogot nyert személyek és csoportok száma. 7. Azonnal visszavont beerdölési jogok száma. (A jószágot feltehetően a bebírók kezén hagyták, de ez sem biztos.) 8. A ténylegesen bírt vagy jogosan praetendált jószágok után megítélt megmaradt beerdölési jogok száma. 9. A beerdölési jogot nyert személyek és csoportok végleges száma.

XIX.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Kézdiszéki nemesek	22	20	18	17	19 ²²⁴	16 ²²⁵	3	16 ²²⁶	14 ²²⁷
Kézdiszéki lófők	30	29	26	25	14	14	-	14	14
Összesen	52	49	44	42	33	30	3	30	28

Coroi Artur – Budapest, Várhegy u. 2., H-1028; roiar@ludens.elte.hu

Levéltári és egyéb kéziratos források

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (OSzK) Kézirattára
 – FM 1: *Pesthy Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865-ből* (kézirat)
 – Fol. Hung. 953: *Székelyföld több községében* (A sepsiszéki falvak 17. század végi és 18. század eleji összeírásait és a székírók jegyzőkönyveit tartalmazó kézirat)
 Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)
 – P 1610: *A Dálnoki Lázár család levéltára*
 – P 1995: *A Mikó család levéltára*

Irodalom

EOE, XVI = *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, XVI (1675–1679), Budapest, 1893.
 MHH = *Monumenta Hungariae Historica (Magyar Történelmi Emlékek)*, MTA, Budapest.
 SzOkl = *Székely Oklevéltár*, I–VII, Kolozsvár (szerk. Szabó Károly, Szádeczky Lajos), Kolozsvár, 1872–98; *Székely Oklevéltár [VIII] 1219-től 1776-ig (Magyar Történelmi Tár, XXVIII; szerk. Barabás Samu)*, Budapest, 1934.
 SzOkl Ús = *Székely Oklevéltár*, Új sorozat, I–VIII (közl. Demény Lajos, Pataki József, Tüdös S. Kinga); Kriterion Könyvkiadó, Bukarest; Európa Könyvkiadó, Budapest; Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár; Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1983–2004.
 ACSÁDY Ignác
 1896 *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–1721*, Budapest.
 BÁNKUTI Imre
 1983 CSEREI Mihály (Miklósvárszéki Nagyajtai): *Erdély Históriája – 1661–1711* (sajtó alá rend., bev. és a jegyz. Bánkuti Imre), Budapest.
 BENKŐ József
 1999 *Transsilvania specialis*, I–II, Bukarest–Kolozsvár.
 BEREZCZY Gyula
 1893 *Háromszék-vármegye népoktatási intézeteinek története*, Brassó.
 BÍRÓ Vencel
 1935 *Altorjai gróf Apor István és kora*, Cluj-Kolozsvár.
 COROI Artur
 1998 *Adalékok Háromszék iskolatörténetéhez. Cs. Bogáts Dénes bejegyzései Berecz Gyula: Háromszék-vármegye népoktatási intézeteinek története című könyvébe* (között. Coroi Artur), Kolozsvár.
 2001 *Adalékok Altorja és Háromszék történetéhez (Székely falvak, 1; szerk. és elősz. Takács Péter)*, Erdély-történeti Alapítvány, Nyíregyháza.
 2007 Altorjai Márton Miklós deák feljegyzései, 1702–1734, in: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében, 7/1* (szerk. S. Laczkovics Emőke és Szócsné Gazda Enikő) Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 59–173.

²²⁴ Márkosfalvi Barabás János feltételeken elnyert beerdölési jogával együtt.

²²⁵ Márkosfalvi Barabás Jánossal együtt.

²²⁶ Mint a 224. jegyzet.

²²⁷ Mint a 225. jegyzet.

CSÁKI Árpád

- 2008 „Azon kastélyban való kamarahelyek”. Adatok a háromszéki templomvárak conservatoriumainak rendszeréhez, in: *Történeti forrás – Néprajzi olvasat (Documentatio Ethnographica*, 23; szerk. Fülemile Ágnes és Kiss Réka), MTA Néprajzi Kutatóintézet – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 25–40.

CS. BOGÁTS Dénes

- 1929 Háromszéki helynevek, in: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára* (szerk. Csutak Vilmos), Sepsiszentgyörgy, 52–71.

CSUTAK Vilmos

- 1906 *Háromszék felkelése a Rákóczi-szabadságharc elején* (különlenyomat Az Ev. Ref. Székely Mikó Kollégium Értesítője az 1906–1907. iskolai évről c. kötetből), Sepsiszentgyörgy.
1929 Bujdosó kurucok Moldvában és Havasalföldén 1707–11-ben, in: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára* (szerk. Uő.), Sepsiszentgyörgy, 633–640.

DANKANITS Ádám

- 1983 *A hagyományos világ alkonya Erdélyben*, Budapest.

DOMOKOS Pál Péter

- 1977–1978 Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása 1703, I–II (közét. Domokos Pál Péter), *Agrártörténeti Szemle*, 1977/3–4, 434–509; 1978/1–2, 198–282.

DUBY, Georges – LARDREAU, Guy

- 1993 *Párbeszéd a történelemről*, Budapest.

ENDES Miklós

- 1938 *Csik-, Gyergyó-, Kászsónszékek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*, Budapest.

HAJDÚ Mihály – SLÍZ Mariann

- 2001 *Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése, 2, Háromszék* (Szabó T. Attila kéziratoss gyűjtéséből közét. Hajdú Mihály és Slíz Mariann), Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

HUSZTI András

- 1791 *Ó és Új Dacia*, Bécs.

IMREH István

- 1973 *A rendtartó székely falu*, Bukarest.
1979 *Erdélyi hétköznapiak 1750–1850*, Bukarest.
1983 *A törvényhozó székely falu*, Bukarest.
1987 *Székelyek a múltó időben*, Budapest.
1999 *Erdélyi eleink emlékezete 1550–1850*, Budapest–Kolozsvár.
2001 Székely rendtartások, in: *A székelység története a 17–19. században* (vál. és összeáll. Egyed Ákos és Magyar András), Csíkszereda.

IMREH István – PATAKI József

- 1992 *Kászsónszéki krónika – 1650–1750*, Budapest.

JAKÓ Zsigmond – JUHÁSZ István

- 1979 *Nagyenyedi diákok 1662–1848*, Bukarest.

KAZINCZY Gábor

- 1863 Apor Péter: *Metamorphosis Transsylvaniae* [1736], in: *Altorjai B. Apor Péter munkái* (MHM, II/11; közét. Kazinczy Gábor), Pest, 313–443.

MAGYARI András 1994 *II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege* (közét. Magyar András), Nagyvárad.

MUCKENHAUPT Erzsébet

- 1999 *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei*, Budapest–Kolozsvár.

NAGY Géza

- 1937 *Akik közsiklára építettek*, Kolozsvár.

PÁLMAY József

- 1901 *Háromszék vármegye nemes családjai*, Sepsiszentgyörgy.

SÁNDOR Imre

- 1911 Háromszéki lustra 1691-ből (közli Sándor Imre), *Genealógiai Füzetek*, IX, 73–78, 102–105, 126–130.
1914 *A csíkszentmihályi Sándor család levéltára*, Kolozsvár.

SEBESTYÉN Kálmán

- 1995 *Erdély református népoktatása – 1780–1848*, Budapest.

SZABÓ T. Attila

- 1958 Adatok Háromszék történeti helynévanyagának ismeretéhez (közét. Cs. Bogáts Dénes helynévgyűjteményét), *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1958/2, 213–224.

SZÁDECZKY Lajos

- 1903 *Br. Apor Péter Verses Művei és Levelei* (MHH, II/36; közét. Szádeczky Lajos), I–II, Budapest.

SZŐCS János

- 2004 Három csíki falutörvény, *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2004. Társadalom- és Humántudományok*, Csíkszereda, 73–121.

TAKÁCS Péter

- 2002 *Háromszék parasztvallomásai 1820-ból* (Források Erdély Történetéhez, 3; sajtó alá rend. és kiad. Takács Péter), Debrecen.
2003 *Földesurak és szolgálonépek a Székelyföldön 1820-ban* (Források Erdély történetéhez, 5; sajtó alá rend. és szerk. Takács Péter), Debrecen.

TÓTH Ernő

1902–1903 Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről (közl. Tóth Ernő), *Történelmi Tár*, Új folyam, III, 231–263, 375–411, 528–574; Új folyam, IV, 83–98.

TÓTH István György

2005 *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania* (1572–1717), IV (edidit Tóth István György), Roma–Budapest.

TÜDÖS S. Kinga

2001 *Jobbágyélet a fejedelemségi Erdélyben*, Marosvásárhely.

2003 *Erdélyi testamentumok, I, Hadviselő székelyek végrendeletei. Háromszék* (vál., bev. tanulm. és jegyz. Tüdös S. Kinga), Marosvásárhely.

UJFALVI Sándor

1990 *Emlékiratok*, Budapest.

URSUȚIU Maria

1983 *Rétyi Péter naplója* (elősz. és jegyz. Ursuțiu Maria), Bukarest.

VESZELY Károly

1868 *A baróti plébánia*, Brassó.

Legea Pădurii celor nouă sate din Háromszék (Trei Scaune), 1713

(Rezumat)

Studiul discută *deliberatele* din 12 iunie 1713 privind Pădurea celor nouă sate din Trei Scaune (mai precis scaunul secuiesc Seps, în Transilvania). Hotărârile s-au păstrat într-o copie făcută la sfârșitul sec. al XVIII-lea sau la începutul sec. al XIX-lea, aflându-se în prezent în Arhivele Naționale Ungare (MOL). Studiul apare în anualele *Acta Siculica* în două părți. Partea întâia, din volumul prezent, demonstrează caracterul de *lege sătească* a deliberatelor, prezentându-le sumar din punct de vedere formal și al conținutului. Analizează condițiile istorico-sociale în care au fost aduse, factorii geografici, demografici, de rudenie etc. ai relațiilor de proprietate în cauză, drepturile de exploatare a pădurii (comparându-le cu date din 1820 etc.), respectiv rânduiala exploatării. În partea a doua, care va apare în anuarul *Acta Siculica* 2010, se vor analiza paza pădurii, modalitățile în discuție ale exploatării și judecata referitoare, respectiv se va publica, într-o anexă comună a celor două părți, textul propriu-zis al *deliberatelor*. Studiul este dedicat amintirii celui mai mare cunoscător al problemelor abordate, regretatul istoric-sociolog István Imreh (1919–2002), la împlinirea a 90 de ani de la nașterea lui.

Law of the Forest of the nine villages from Háromszék (Transylvania), 1713

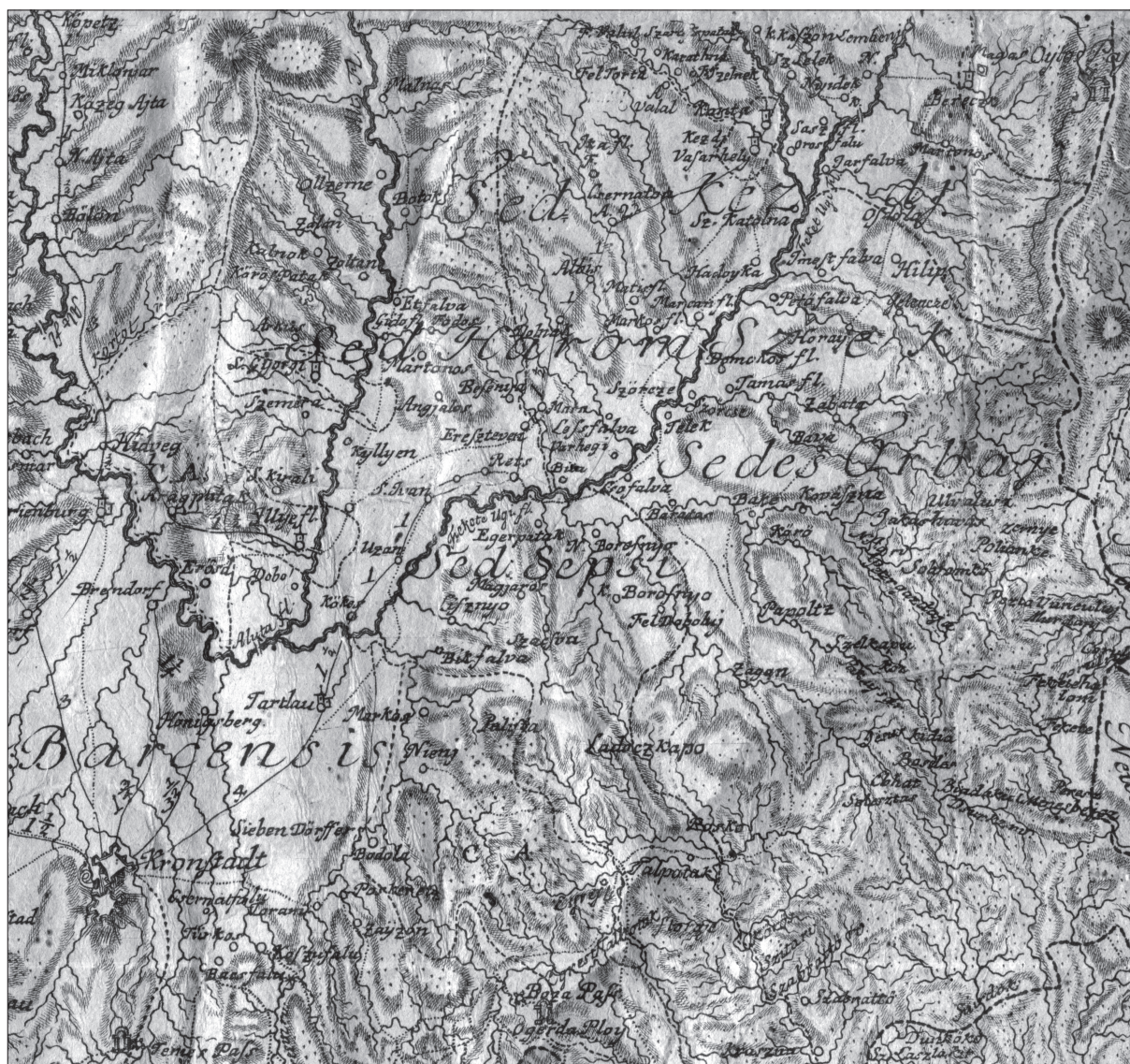
(Abstract)

This paper deals with the *deliberata* from 12 June 1713 regarding the *Forest of the nine villages from Háromszék* (more exactly from the Székely seat Seps in Transylvania). The decisions have been preserved in a copy made at the end of the 18th century or at the beginning of the 19th century, which is now stored at the Hungarian National Archives. The study is published in the *Acta Siculica* annual in two parts. The first part, from the present volume, proves the *village law* character of the *deliberata* giving a brief presentation from the point of view of form and content. It analyses the historical-social circumstances in which these documents had been concluded, the geographic, demographic, kinship, etc. factors of the proprietorship relations in question, the exploitation rights of the forests (in comparison with data from 1820, etc.) as well as the order of exploitation. In the second part, which will be published in the *Acta Siculica* annual in 2010, the paper analyzes the warding of the forest, the discussed methods of exploitation and the related trial. Furthermore, in a common annex of the two parts the actual texts of the *deliberata* will be published. This study is dedicated to the memory of the greatest specialist in this field, the late historian-sociologist István Imreh (1919–2002), on the occasion of his 90th birth anniversary.

1. ábra

Sepsiszéki és szomszédos területek Giovanni Morando Visconti térképén (*Mappa della Transilvania*, 1699)

2. ábra

Sepsiszéki és szomszédos területek Ignaz Müller térképén
(Mappa Geographica novissima Regni Hungariae divisi in suos Comitatus, 1769)

3. ábra

A közös erdővel rendelkező kilenc sepsiszentgyörgyi falu és térségük az I. katonai felmérés térképlapjain (1769–1773)